

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	3
---------------------	---

AUDİTOR TRIBUNASI

Nəsir Sadıqov

<i>Kür-Araz ovalığında kollektor-drenaj sistemləri və suvarılan torpaqların degradasiyasına qarşı mübarizə üzrə fəaliyyətin auditinin nəticələrinə dair auditor hesabatı (ixtisarla)</i>	4
--	---

Hilal Hüseynov

<i>“Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxs tərəfindən dövlət vəsaitinin və əmlakının istifadəsi və idarə edilməsinin hüquqi aktlara uyğunluğuna dair auditin nəticələrinə dair auditor hesabatı (ixtisarla)</i>	17
--	----

Vəfa Mütəllibova

<i>Təhsil Tələbə Krediti Fondunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə səmərəlilik (performans) auditinin nəticələrinə dair auditor hesabatı (ixtisarla)</i>	25
---	----

Hilal Hüseynov

<i>“Azərbaycan Respublikasının büdcə xərclərinin inzibati təsnifatı ilə müəyyən edilmiş baş kredit sərəncamçılarının (seçmə qaydada) debitor və kreditor borclarının analitik fəaliyyəti” mövzusunda aparılmış analitik fəaliyyət tədbirinin nəticələrinə dair auditor hesabatı (ixtisarla)</i>	34
---	----

COP29	42
--------------------	----

AKTUAL PROBLEMLƏR

Nuranə Səfərova

<i>Maliyyə hüququ və dövlət maliyyəsinin idarəedilməsinin hüquqi çərçivəsi</i>	49
--	----

Vüsəla Rüstəмова

<i>Beynəlxalq təcrübədə ali audit orqanlarının yaşıl büdcə prosesinə töhfəsi</i>	58
--	----

Cahandar Qədirov

<i>Çində dövlət auditinin inkişafı və audit proseslərində “Big Data”dan istifadə perspektivləri</i>	65
---	----

Samir Quliyev

<i>Türkiyə Hesablama Məhkəməsinin (Sayıştay) təcrübəsində maliyyə auditi</i>	73
--	----

Ülkər Məsimzadə

Səmərəlilik (performans) auditı: dünya təcrübəsində audit tövsiyələri.....77

Nərmən Cəfərova

Ali audit orqanlarının rəsmi saytlarında audit nəticələrinin təqdim edilməsi: beynəlxalq təcrübə.....83

DOSTLAR YAZIR

Регулирование государственных закупок в Латвии сложное и негибкое.....87

TƏBRİK EDİRİK.....92

XRONİKA.....97

DƏYƏRLİ DEYİMLƏR.....100

Bütün hüquqlar qorunur. Əvvəlcədən Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası tərəfindən yazılı və qanuni şəkildə təsdiqlənmiş xüsusi icazə və müvafiq müqavilə olmadan bu nəşrin tam və ya qismən hər hansı bir formada çap edilməsi, surətinin çıxarılması və yayılması qadağandır.

© Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası, 2024

ÖN SÖZ

Hörmətli oxucular!

“Dövlət auditı” rəsmi məlumat bülleteninin 2024-cü il üzrə sonuncu nömrəsini sizlərlə bölüşürük.

2024-cü ilin bu rübü dünyada ən mötəbər tədbirlərdən biri hesab edilən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının (COP29-un) ölkəmizdə uğurla keçirilməsi ilə yadda qaldı. 80 dövlət və hökumət başçısının, qeydiyyatdan keçmiş 76 mindən çox iştirakçının qatıldığı bu möhtəşəm tədbir iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə önəmli töhfələrlə tarixə düşdü.

Yola saldıgımız ilin son rübü həm də Hesablama Palatasının 23 illiyinə təsadüf etdi. Hesablama Palatası olaraq 23 illiyimiz ərəfəsində büdcə müzakirələrində aktiv iştirak edərək aidiyyəti büdcə layihələrinə rəylərin verilməsi ilə dövlət maliyyəsinin idarəedilməsinin gücləndirilməsinə töhfə verməyə çalışdıq.

Bülletenin ənənəvi “Auditor tribunası” rubrikası vasitəsilə həyata keçirdiyimiz bəzi kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin nəticələrini sizlərə təqdim edirik. Rubrikaya 4 Auditor Hesabatı (ixtisarla) daxil edilib.

COP29-un ilin son rübünə təsadüf etdiyini nəzərə alaraq bülletenin bu nömrəsinə xüsusi rubrika əlavə etdik. Rubrikada COP29 çərçivəsində Hesablama Palatası və Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı olan INTOSAI-ın təşkilatçılığı ilə keçirilən “Hökumətlər iqlim sahəsində fəaliyyətlərində hansı mərhələdədirlər? – İqlim Skaneri qiymətləndirməsinin nəticələri” adlı tədbirin əsas nəticələrinə yer vermişik.

“Aktual problemlər” adlı rubrikamızda isə əməkdaşlarımızın dövlət maliyyəsinin idarəedilməsinin hüquqi çərçivəsi, audit nəticələrinin müxtəlif ölkələrdə təqdim edilməsi təcrübəsi, auditdə “big data”dan istifadənin perspektivləri, yaşıl büdcə prosesinə ali audit orqanlarının töhfəsi, Türkiyə Hesablama Məhkəməsinin təcrübəsində maliyyə auditı, dünya təcrübəsində səmərəlilik (performans) auditinin tövsiyələri mövzularında məqalələri dərc edilib.

Hörmətlə,

Vüqar Gülməmmədov

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının sədri

Nəsir Sadıqov
*Azərbaycan Respublikası Hesablama
Palatasının sədr müavini*

KÜR-ARAZ OVALIĞINDA KOLLEKTOR-DRENAJ SİSTEMLƏRİ VƏ SUVARILAN TORPAQLARIN DEQRADASIYASINA QARŞI MÜBARİZƏ ÜZRƏ FƏALİYYƏTİN AUDİTİNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR AUDİTOR HESABATI (İXTİSARLA)

ÜMUMİ MƏLUMATLAR

Kənar dövlət maliyyə nəzarəti (bundan sonra – KDMN) tədbirinin keçirilməsinin

əsası: Auditin keçirilməsinin əsasını Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Kollegiyasının “2024-cü il üçün İş planının təsdiq edilməsi barədə” 14.12.2023-cü il tarixli və “Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin proqramının təsdiq edilməsi haqqında” 30.05.2024-cü il tarixli qərarları təşkil etmişdir.

KDMN tədbirinin məqsədi: 2022-ci və 2023-cü illər ərzində “Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti (01.01.2022-17.11.2023-cü il), sonrakı dövrdə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyinin tabeliyində “Regional Su Meliorasiya Xidməti” publik hüquqi şəxsin (bundan sonra - ASC) Kür-Araz ovalığında torpaqların şorlaşması üzrə fəaliyyətinin səmərəliliyi və nəticəliliyinin qiymətləndirilməsi, nöqsan və çatışmazlıqların aşkar edilərək aradan qaldırılması istiqamətində təklif və tövsiyələrin verilməsi auditin əsas məqsədini təşkil etmişdir.

KDMN tədbirinin predmeti:

- Torpaqların deqradasiyasına qarşı kollektor-drenaj sisteminin fəaliyyətinin təşkilinin qiymətləndirilməsi;
- Torpaqların deqradasiyasına qarşı kollektor-drenaj sistemi vasitəsilə həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyi və nəticəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- Kollektor-drenaj sistemində yığılan suların idarə edilməsi fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.

KDMN tədbirinin əhatə dairəsi: ASC-nin və onun müvafiq tabeli qurumlarının fəaliyyətləri üzrə 01.01.2022-ci il tarixindən 01.01.2024-cü il tarixinədək olan dövrü əhatə

etməklə 10.06.2024-cü il tarixindən 10.08.2024-cü il tarixinədək keçirilmişdir.

KDMN tədbirinin meyarları: Auditin məqsədlərinə müvafiq olaraq aşağıdakılar əsas meyarlar kimi müəyyənləşdirilmişdir:

Auditin predmeti üzrə “Meliorasiya və irriqasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələbləri, “Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələbləri, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06.12.2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə nəzərdə tutulmuş tədbirlər, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27.07.2020-ci il tarixli 2178 nömrəli Sərəncamı ilə “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün Tədbirlər Planı”nın tələbləri, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.07.2022-ci il tarixli 3378 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” üzrə Tədbirlər Planının tələbləri və indikatorları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17.11.2023-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyinin Əsasnaməsinin tələbləri, “Su ehtiyatları, su təsərrüfatı və meliorasiya sahələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30.03.2023-cü il tarixli 2074 nömrəli Fərmanının tələbləri, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 08.05.2008-ci il tarixli 112 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Meliorasiya və irriqasiya sistemlərinin pasportlaşdırılması Qaydaları” və “Meliorasiya və irriqasiya sistemlərinin istismarı və qoruyucu meşə əkinlərinin saxlanması Qaydaları”nın tələbləri və s. (audit meyarları ixtisarla verilmişdir).

Tətbiq olunan audit standartları: Auditor hesabatı “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 22.13-cü maddəsinin tələbləri gözlənilməklə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Kollegiyasının 11.10.2021-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Səmərəlilik (performans) auditinin keçirilməsinə dair Təlimat”a, Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatının (INTOSAI) 100 (Dövlət sektorunda auditin təməl prinsipləri), 300 (Performans auditinin prinsipləri) və 3000 (Performans audit standartı) sayılı standartlarının prinsipləri nəzərə alınaraq hazırlanmışdır.

Audit sübutları auditin gedişatında audit obyektlərindən, eləcə də əlaqəli qurumların açıq informasiya mənbələrindən əldə olunmuş müvafiq sənəd və məlumatların araşdırılması ilə tərtib edilmiş Audit qrupunun hesabatına (işçi sənədləri qismində hesabatın əlavələrinə), eyni zamanda, Audit qrupunun hesabatına münasibət bildirilməsi ilə bağlı Xidmət tərəfindən

Hesablama Palatasına ünvanlanmış 01.11.2024 cü-il tarixli məktubuna (əlavələrinə) (cavab məktubu) baxılmaqla peşəkar mühakimə tətbiq olunaraq formalaşdırılmışdır.

KDMN tədbirinin keçirilməsinə mane olma: Auditin keçirilməsinə maneçilik törədilməsi halları ilə bağlı sübutlar müəyyən edilməmişdir.

Öyrənilmiş sənədlər: ASC-nin idarələrinin podrat üsulu ilə yerinə yetiriləcək əsaslı və cari təmir işlərinin 1991-ci ilin bazis qiymətləri əsasında tərtib edilmiş lokal smeta şəklində kalkulyasiyasının 2019-cu ilin dekabr ayında mövcud olan qiymətlər səviyyəsində müqavilə dəyərlərinin hesabatlarının nəticələri üzrə 2 sayılı yekun Cədvəli, Azərbaycan Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyinin “Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ildə Sudan istifadənin əsas göstəricilərinə dair hesabat”ı, 15-cı Dayanıqlı İnkişaf Məqsədi (DİM) - “Torpaq ekosistemlərinin mühafizəsi” üzrə müəyyən edilən hədəflər və indikatorlar, müvafiq tabeli qurumların illik istismar tədbirləri planları, müvafiq satınalma müqavilələri və s. (öyrənilmiş sənədlərin siyahısı ixtisarla verilmişdir).

KDMN tədbirinin yanaşması və metodologiyası: Auditin suallarının, miqyasının və digər müvafiq məsələlərin dəqiqləşdirilməsi və audit olunacaq məsələ, eləcə də audit obyektlərinin funksional fəaliyyəti haqqında daha ətraflı təsəvvürün formalaşdırılması məqsədilə audit başlananadək audit qrupunun ehtimal edilən üzvlərinin ASC-nin vəzifəli şəxsləri ilə görüşü keçirilmişdir.

Auditin predmetinə və məqsədlərinə müvafiq olaraq torpaqların degradasiyasına qarşı kollektor-drenaj sisteminin fəaliyyətinin təşkilinin qiymətləndirilməsi üzrə sistem əsaslı, torpaqların degradasiyasına qarşı kollektor-drenaj sistemi vasitəsilə həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyi və nəticəliliyinin qiymətləndirilməsi üzrə nəticə əsaslı, ovalıqda yerləşən inzibati ərazi vahidlərində auditin predmetinin aktuallığı və sosial-iqtisadi təsirləri üzrə problem əsaslı yanaşma tətbiq edilmişdir.

Əsas nəticələr

Müvafiq strateji yol xəritəsi, uzunmüddətli strategiya kimi ölkə səviyyəli strateji tənzimləmə sənədlərində su ehtiyatlarının qorunması və onlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə su itkilərinin azaldılması, torpaqların şorlaşmasına qarşı zəruri tədbirlərin görülməsi və dren-kollektor şəbəkəsinin bərpası ilə şorlaşmış torpaqların əkin dövriyyəsinə qaytarılması məsələləri üzrə tədbirlər və hədəflərin müəyyən edilməsi şəraitində ölkədə su ehtiyatlarının idarə edilməsinin qiymətləndirilməsi, elektronlaşdırılması, uçot sisteminin təkmilləşdirilməsi və maarifləndirmə işinin aparılması, alternativ su mənbələrindən istifadə praktikasının genişləndirilməsi, su

itkilərinin azaldılması, qeyri-meşə fondu torpaqlarında yaşıllıqların artırılması, kollektor-drenaj şəbəkələrinin bərpası üzrə ASC və onun müvafiq tabeli qurumları, eləcə də ETSN tərəfindən görülmüş müvafiq tədbirlər onların icrası üçün ayrılan vəsaitin məhdudluğu səbəbi də nəzərə alınmaqla tam yetərli olmamışdır. Həmin tədbirlər, əsas etibarilə, əkin dövriyyəsinə yeni cəlb olunmuş torpaq sahələrini əhatə etmişdir. Həyata keçirilən meliorativ tədbirlər yetərli olmamış əvvəlki dövrlərdə əkin dövriyyəsində olmuş və ya şorlaşma səbəbindən həmin dövriyyədən çıxmış torpaq sahələrində strateji tənzimləmə sənədləri ilə müəyyən edilmiş tədbirlərin görülməməsi, suvarma qrafiklərinə əməl edilməməsi ilə suvarma suyunun düzgün idarə olunmamasının da təsiri ilə Kür-Araz ovalığında zəif, orta və güclü dərəcədə şorlaşmış torpaq sahələrinin xüsusi çəkisinin respublika üzrə 2019-cu ildəki, müvafiq olaraq, 29,2%, 24,2% və 24,1% göstəricilərindən, 2024-cü ildəki, müvafiq olaraq, 34,1%, 29,1% və 24,4% göstəricilərinədək artması qeyd edilən istiqamətlərdə mövcud problemlərin hələ də aktual olduğunu göstərmişdir.

ASC-nin və tabeli qurumların uzunmüddətli fəaliyyət hədəflərinin müəyyən edildiyi Strateji Planlarının olmaması şəraitində tabeli qurumların fəaliyyəti illik istismar tədbirləri planı əsasında həyata keçirilmişdir. İllik icra göstəricilərinin tələbat məbləğinin azaldılması ilə təsdiq edilmiş plan göstəricilərinə uyğunlaşdırılması planın yüksək səviyyəli icrası kimi görünə də, tələbat göstəricilərinin aşağı səviyyəli icrası istismar tədbirlərinin lazım olan vaxtda icra edilməməsini və dren-kollektor şəbəkəsinin istismarı üzrə həyata keçirilən tədbirlərin dar çərçivədə əhatəliliyini göstərmişdir.

Dren-kollektor şəbəkəsinin və hidrotexniki qurğuların balans mənsubiyyətinin dəqiqləşdirilməməsi də sahibsiz dren-kollektorların mövcudluğu ilə yanaşı, istismar zamanı müxtəlif çətinliklərin və problemlərin həllində mübahisələrin yaranmasına, hidropostların olmaması ötürülən suyun dəqiq miqdarının müəyyən edilməməsinə səbəb olmuşdur.

Son dövrlərdə qapalı ilkin dren şəbəkəsinin əsaslı təmiri və bərpası istiqamətində maliyyə vəsaitlərinin ayrılmmaması şəraitində həmin şəbəkənin, eləcə də nasos stansiyalarının bir hissəsinin nasaz vəziyyətdə olması qrunut sularının səviyyəsinin artımı və ətraf ərazilərdə torpaq sahələrinin təkrar şorlaşması ilə nəticələnmişdir. Audit olunan dövr ərzində yeni dren-kollektor şəbəkəsinin qurulması, eləcə də az miqdarda köhnə dren-kollektor şəbəkəsinin bərpası istiqamətində görülmüş işlər və sərf olunmuş vəsaitlər, həmin ərazilərdə əkinlərin aparılmaması və ya aşağı məhsuldarlıq şəraitində, qənaətbəxş nəticələri verməmişdir.

Suvarma, eləcə də ovalıqda yerləşən və sahə baxımından respublika üzrə 85,4% xüsusi

çəkiyə malik olan balıq göllərinin sularının dren-kollektor şəbəkəsinə axıdılması, dren-kollektor şəbəkəsindən suvarma sularının ötürülməsi dren-kollektor şəbəkəsinin daha sürətlə lillənməsinə, ötürülən suyun çoxluğu kollektorlarda su səviyyəsinin artımına, ətraf ərazilərdə təkrar şorlaşmaya və əlavə məsrəflərə səbəb olmuşdur.

Kollektor sularından duzsuzlaşdırılmadan suvarma məqsədləri üçün istifadə edilməsi ərazilərin müxtəlif səviyyəli təkrar şorlaşmasına səbəb olmuş, bununla belə, kollektor sularının minerallıq səviyyəsinin aşağı olması duzsuzlaşdırıldıqdan sonra həmin sulardan geniş təkrar istifadə potensialının olmasını deməyə əsas vermişdir. Bundan başqa, təmizlənməmiş çirkab sularının kollektorlara, kollektorların isə şirin su hövzələrinə axıdılması dren-kollektor sisteminin vahid şəbəkə kimi fəaliyyət göstərməməsi səbəbindən uçotda qarışıqlığa səbəb olmaqla yanaşı, çirkab sularının ötürülməsi ilə bağlı əlavə məsrəflər və şirin su hövzələrindən istifadə zamanı əhalinin sağlamlığı üçün təhdidlər yaratmışdır.

Dren-kollektor şəbəkəsində görülməli lildən təmizləmə işləri üzrə tabeli qurumlar tərəfindən növbəti il üçün istismar planları tərtib edilərkən kollektorların lillənmə səviyyəsi, görülməli iş həcmi və çıxarılacaq lilin miqdarı müəyyən edilməmiş, meyarların olmaması şəraitində vahid metodiki yanaşma tətbiq edilməmişdir. Tabeli qurumların lildən təmizləmə işlərini görən öz maşın və mexanizmlərinin tam iş yükü ilə işləməməsi həmin işlərin podrat üsulu ilə görülməsinin əsaslığını sual altında qoymuş, vaxtında və ya tam icra edilməmiş işlərə görə müqavilədə aşağı səviyyəli cərimələrin nəzərdə tutulması və həmin inzibati tədbirlərin də görülməməsi şəraitində podrat müqavilələrinin tam icra edilməməsi səbəbindən ayrılmış vəsaitlərin dövlət büdcəsinə qaytarılması, bu işlərə böyük ehtiyacın olduğu şəraitdə, həmin vəsaitlərin səmərəsizliyi və nəticəsizliyini şərtləndirmişdir. Eyni zamanda, tabeli qurumlar tərəfindən öz gücünə gördükləri işlər üzrə də bəzi hallarda rəsmiləşdirildəndən az iş görülmüşdür.

Audit olunan dövr ərzində rejim müşahidə quyularının əsaslı təmirinə vəsait ayrılması işlək olmayan quyuların istismara qaytarılmasını mümkünəş etmiş, əkin dövriyyəsinə yeni cəlb edilmiş ərazilərdə rejim müşahidə quyularının qazılmaması həmin ərazilərin meliorativ nəzarətdən kənarda qalmasına səbəb olmuşdur.

“Sabirabad və Salyan rayonlarında yerləşən qış otlaqlarında suvarma və drenaj obyektlərinin tikintisi (Sabirabad rayonu üzrə II mərhələ)” üzrə auditlə əhatə olunan dövrdə 27887824,39 manat dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan 13869000,00 manat hesabına Sabirabad rayonunun ərazisində 14319 ha, Biləsuvar rayonunun ərazisində 1631 ha, cəmi

15950 ha sahədə aparılmış meliorativ işlər üzrə suvarma suyunun Kür çayından kanala vurulmasına xidmət edən nasos stansiyasının su qəbul edicisinin Kür çayının səviyyəsinə adekvat olmayaraq nisbətən yuxarı hissədə yerləşməsi çayın səviyyəsinin düşdüyü hallarda nasos stansiyasının davamlı fəaliyyət göstərə bilməməsi risklərini yaratmışdır. 1 sayılı drenaj nasos stansiyasının işlək vəziyyətdə olmaması drenlərdə sularının səviyyəsinin qalxmasına səbəb olmuş, işlər 2020-ci ildə başa çatsa da, drenləşən ərazidə torpaq yuma işlərinin həyata keçirilməməsinin təsiri ilə massivlərdə heç bir əkinlərin aparılmaması, az bir hissədə aparılmış əkinlərdə isə bitkilərin zəif inkişafı müşahidə olunmuşdur.

ASC-nin tabeliyində olan Hidrogeoloji-Meliorativ Xidmət və Suların İstifadəsinə-Mühafizəsinə Nəzarət İdarəsinin (HGMXİ-nin) əsas laboratoriya binası və texniki emalatxanaları da daxil olmaqla, balansında olan 28639,3 m² ümumi sahəsinin 11639 m²-inin və ya 40,6%-inin zəbt olunması səbəbindən rejim müşahidə quyularından götürülmüş su nümunələrinin və duzluluğun təyini üçün götürülmüş torpaq nümunələrinin analizlərinin səmərəli təşkili mümkün olmamışdır. Su və Meliorasiya Elmi-Tədqiqat İnstitutunun binasında kommunal xərclərin ödənilməsi şərti ilə istifadəyə götürülmüş sahə üzrə real tələbat səviyyəsinin düzgün nəzərə alınmaması istifadəyə götürülmüş tələb olundandan artıq sahəyə görə ödənilmiş 22100,0 manat vəsaitin səmərəsizliyini şərtləndirmiş, 1 nəfər əməkdaşa düşən ödəniş məbləğinin HGMXİ-nin öz inzibati binasındakı müvafiq göstəricidən dəfələrlə çox olması HGMXİ-nin balansında olan sahələrdən daha səmərəli istifadə edilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi zərurətini yaratmışdır.

Dövlət satınalmalarının təşkili və həyata keçirilməsi üzrə tabeli qurumların fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi və idarə olunması, satınalma müqavilələrinin icrasına nəzarət edilməsi istiqamətində ASC-nin tabeliyində ayrıca qurumun fəaliyyət göstərməsi şəraitində illik istismar tədbirləri planında nəzərdə tutulmuş podrat üsulu ilə görülməli işlər üzrə satınalmalar bir-sıra hallarda ilin II yarısında və ya ilin sonuna yaxın həyata keçirilmiş, vaxtın azlığı səbəbindən, əsas etibarilə, açıq tender deyil, müvafiq razılıq əsasında bir mənbədən satınalma metodu tətbiq edilmiş, bir sıra hallarda qalib təşkilatlarla bağlanmış müvafiq podrat müqavilələrində təqdim edilmiş qiymətlər ASC tərəfindən müəyyən edilmiş normativ qiymətlərdən xeyli aşağı, xüsusilə 2022-ci ildəki müqavilələr üzrə normativ qiymətin təxminən yarısı qədər və daha aşağı (42,3%-50,3%) olmuşdur. Dövlət satınalmalarının ilin sonuna yaxın həyata keçirilməsi və podrat müqavilələrində qiymətlərin ASC tərəfindən müəyyən edilmiş normativ qiymətlərdən aşağı səviyyədə olması podrat müqavilələrinin icra səviyyəsinə də təsir etmiş, müqavilələrin icra

səviyyəsi Kollektor İstismar İdarəsi (Kİİ) üzrə 2022-ci ildə 52,2%, 2023-cü ildə 67,3%, 2 il üzrə ümumilikdə cəmi 62,2% təşkil etmişdir. Keçirilmiş satınalma müسابiqələrinin əsas şərtlər toplularında və müvafiq olaraq bağlanmış satınalma müqavilələrinin xüsusi şərtlərində cərimələrin maksimal həddi 2%-5% (2022-ci ildə 2%; 2023-cü ildə 5%) müəyyən edilmiş, cərimə məbləğinin aşağı səviyyədə müəyyən edilməsinin də təsiri ilə podratçılar tərəfindən müqavilə şərtlərinin tam icra edilməməsinə görə audit olunan dövr ərzində Kİİ-lər üzrə ümumilikdə 16 podrat müqaviləsi ilə bağlı 52735,1 manat, Kür-Araz ovalığı üzrə balansında dren-kollektor şəbəkəsi olan ASC-nin tabeliyindəki rayon suvarma sistemləri idarələri (SSİ-lər) üzrə 4954,27 manat məbləğində cərimələr tətbiq edilməmişdir.

Kİİ-lərin lildən təmizləmə və hamarlama işlərini görə bilən maşın-mexanizmlərinin sayının çoxluğu və tam iş gücü potensialından dəfələrlə az yüklənməsi, SSİ-lər üzrə isə maşın-mexanizmlərin tələbata uyğun qeyri-proporsional bölgüsü şəraitində dren-kollektor şəbəkəsində torpaq işləri üzrə podrat müqavilələrinin tam icra edilməməsi həmin satınalmaların da əsaslılığı və səmərəliliyini sual altında qoymaqla yanaşı, həmin işlərə böyük ehtiyacın olduğu hazırkı şəraitdə işlərin görülməməsi səbəbindən həmin işlər üçün dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin istifadə olunmayaraq geri qaytarılması və son nəticədə isə satınalma fəaliyyətinin səmərəli təşkil edilməməsi və aparılmaması həmin vəsaitlərin nəticəliliyini azaltmış, qeyd edilən fəaliyyət üzrə tələbata uyğun adekvatlığı təmin etmədiyini göstərmişdir.

Bundan başqa, dövlət satınalmaları zamanı satınalma planlarının və satınalma müqavilələri barədə məlumatların rəsmi internet portalında normativ sənədlərin tələbi ilə müəyyən edilmiş müddətlərdən gec yerləşdirilməsi, portalda satın alınacaq mallar barədə ətraflı məlumat verilməməsi, satınalmaların ayrı-ayrı müqavilələrə bölünməsi, keçirilmiş satınalma prosedurları haqqında hesabatın tərtib edilməməsi hallarının olması şəraitində bəzi hallarda ehtimal olunan qiymət hesablanmadan bir mənbədən satınalma metodu tətbiq edilməklə satınalma müqavilələri bağlanmışdır.

Bundan başqa, HGMXİ tərəfindən 2021-ci ildə məlumatların bazaya konvertasiyası, avtomatlaşdırılmış email prosesinin və xəritə şablonlarının "Vahid coğrafi məlumat bazası"na işlənməsi üçün sərf edilmiş 70000,0 manat, vahid bir sistem olaraq proqram təminatlarının funksionallığının tam qurulması üçün regional zonaların əməkdaşları tərəfindən müvafiq məlumatların proqram təminatına yerləşdirilməsi üçün 90 ədəd mobil əl terminallarının (Outikel Wp5 Pro Android Rugged) alınmasına sərf edilmiş 36090,0 manat, cəmi 106090,0 manat vəsait, satın alınmış avadanlıq və proqram təminatlarının qurumun fəaliyyətinin

elektronlaşması və fəaliyyətin hesabatlılığının təmin edilməsinə faktiki olaraq xidmət etməməsi, eləcə də məlumat bazasının, sistemin funksionallığının tam qurulması vaxtına kimi, praktiki olmaması səbəbindən, yetərli səmərə və nəticə verməmişdir.

HGMXİ tərəfindən 2022-ci ildə "Qeyri-maddi aktivlər" in satın alınması üzrə ilkin olaraq 6 nəfər tərəfindən 2 il ərzində müvafiq xəritələrin hazırlanması nəzərdə tutularaq 69844,2 manat məbləğində satınalma həyata keçirilsə də, həmin xəritələr 3 nəfər tərəfindən 1 il ərzində hazırlanmış, xəritələr üzrə proqram təminatına da 1 il ərzində 3 nəfərin giriş imkanları olmuşdur ki, bu da zəruri işlərin görülməsi üçün tələb olunan resursların və müvafiq satınalmanın düzgün planlaşdırılmaması səbəbindən eyni işlərin daha az məbləğə və ya xərclənmiş vəsaitin yarısı qədər vəsait hesabına görülməsi imkanlarının dəyərləndirilməməsi ilə 2 dəfə çox vəsaitin xərclənməsi ilə nəticələnmişdir.

ASC üzrə mərkəzləşdirilmiş elektron uçot sisteminin yaradılması (meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin elektron məlumat bazasının yaradılması) işləri 2100004,7 manat məbləğində müqavilə əsasında suvarma və dren-kollektor şəbəkəsi üzrə su obyektlərinin xəritələrinin hazırlanması həyata keçirilsə də, həmin xəritələrin Google xəritələrinə integrasiyası bəzi hallarda təmin edilməmiş, dren-kollektorların xəritədə tam əhatə olunmaması, xəritədə göstərilən dren-kollektorların bəzi hallarda mövcud olmaması, kollektorların adının düzgün göstərilməməsi kimi qeyri-dəqiqliklərin olması xəritələrin real vaxt rejimində vəziyyəti əks etdirməsinin mümkün olmaması baxımından həmin xəritələrin faydasını azaltmışdır.

Eyni zamanda, ASC-nin yerli tabeli qurumlarının qeyd edilən elektron informasiya bazasına çıxışı və bununla da yerlərdə xəritələrdən bəzi hallarda istifadəsi təmin edilməmişdir ki, bu da elektron informasiya sisteminin yaradılması üçün sərf edilmiş vəsaitin səmərəliliyi azaltmışdır.

ƏMDX-nin Torpaq kadastrı idarəsi tərəfindən suvarılan torpaqların və əkin dövriyyəsinə yeni cəlb edilmiş torpaq sahələrinin uçotu və konturları müəyyən edilərək xəritələndirilməsi aparılsa da, təqdim edilmiş məlumata əsasən, HGMXİ-də ƏMDX-dən 2013-cü ildə alınmış xəritələrdən istifadə olunmuş, qurumlar arasında integrasiyanın və məlumat mübadiləsinin zəif təşkili verilmiş tapşırıqların icrasına, ASC-nin işlərini planlaşdırmasına və perspektiv inkişaf planlarının tərtibinə mane olmuşdur.

Əyani müşahidələr və hesablamalar nəticəsində Kİİ-lər tərəfindən 2023-cü ildə lildən təmizləmə işlərinin rəsmiləşdiriləndən 10785,7 manat, hamarlama işlərinin rəsmiləşdiriləndən 27089,9 manat, 6 SSİ üzrə ekskavatorla lildən təmizləmə işlərinin 33708,6 manat, buldozerlə

hamarlama işlərinin 19316,5 manat az məbləğdə yerinə yetirildiyi, HGMXI üzrə quyu başlıqlarının rəsmiləşdiriləndən kiçik olması səbəbindən 14405,75 manat məbləğində işlərin görülmədiyi, 30661,8 manat məbləğində yanacaq sərfi ilə mexaniki təmizləmə və quyuların dartaylanması rəsmiləşdirilmiş quyularda həmin işlərin görülmədiyi müəyyən edilmişdir göstərmişdir.

Mühasibat uçotunda təhriflərə yol verilməsi, əsas vəsaitlərin silinməsi və balansdan balansə verilməsi zamanı qanunvericiliyin tələblərinin nəzərə alınmaması uçot məlumatlarında qeyri-dəqiqliklərin olmasını və maliyyə hesabatlarının istifadəçilərində yanlış təsəvvürlərin formalaşması risklərini yaratmışdır.

Kür-Araz ovalığında digər təsirlərlə yanaşı, torpaqların şorlaşmasının da təsiri ilə bir sıra əsas kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal göstəriciləri əvvəlki illərlə müqayisədə azalmış, araşdırmalar 3 hektar və daha az əkin sahəsinə malik olan və subsidiya almaq üçün əkinlərini bəyan edən istehsalçıların sayının 2023-cü ildə 2021-ci ilə müqayisədə 20,3%, ödənilmiş əkin subsidiyasının cəmi məbləğinin 2,9 milyon manat azaldığını göstərmişdir. Bundan başqa, kənd yerlərində əkinçilikdən imtina 2023-cü ildə 2015-ci ilə nisbətən işsiz əhəlinin sayı göstəricisinin artmasında, eləcə də kənd yerlərində özünüməşğulluq tədbirlərinə cəlb olunmuş vətəndaşların sayının və onlara təqdim edilmiş aktivlərin məbləğinin 2023-cü ildə 2019-cu ilə nisbətən dəfələrlə artmasında, bununla da daha çox büdcə vəsaitlərinin sərf olunmasında da özünü göstərmişdir.

Orta Müddətli Xərclər Çərçivəsi üzrə fəaliyyətin nəticəliliyinin və təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün faydalı ola biləcək indikatorların müəyyən edilməməsi nəticə əsaslı büdcə prinsiplərinə əməl olunması vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə imkan verməmiş, 15-ci DİM-lə müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunması istiqamətində fəaliyyət yetərsiz olmuşdur.

Son illərdə ali təhsil müəssisələrinə su-meliorasiya ixtisası üzrə qəbul planına nisbətən aşağı qəbul səviyyəsi və keçid balının aşağı düşməsi yeni nəslin su-meliorasiya sahəsinə marağının az olduğunu və həmin sahənin cəlbedici olmadığını göstərir ki, bu da yaxın gələcəkdə su-meliorasiya sahəsində ixtisaslı və peşəkar kadr çatışmazlığı riskini yaratmaqla sahənin cəlbedici olması üçün müvafiq tədbirlərin görülməsinin zəruriliyini deməyə əsas verir. Belə ki, son 6 tədris ilində meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsi üzrə təhsilin bakalavriat səviyyəsində 685 nəfər qəbul planına qarşı 513 nəfər qəbul olmaqla qəbul səviyyəsi 74,9% təşkil etmiş, keçid balı 2018-2019-cu tədris ilində 249 bal olduğu halda 2023-2024-cü tədris ilində 185,8 bal olmuş və ya 25,4% azalmışdır. Eyni sahə üzrə eyni dövrdə təhsilin

magistratura səviyyəsində qəbul səviyyəsi 88,6% olsa da, keçid balı 2019-2020-ci ildəki 80 bal səviyyəsindən 2023-2024-cü ildə 47 bal səviyyəsində və ya 41,3% azalmışdır. Laboratoriyalarda su və torpaq analizlərinin həyata keçirilməsinə uyğun ixtisaslar üzrə də son 6 ildə qəbul planları kəsrlə icra edilmiş, keçid balları dəyişkən dinamikaya malik olmuşdur.

2022-ci və 2023-cü illərdə rejim müşahidə quyularından götürülmüş nümunələrin sayı illər üzrə bir rejim müşahidə quyusu vasitəsilə minerallaşma dərəcəsinin təyini üçün respublika üzrə 169,8 ha sahəyə nəzarət etmək məcburiyyətinin yarandığını, belə hal sahələrdəki meliorativ vəziyyətin izlənməsinə, risklərin obyektiv qiymətləndirilməsinə və Kür-Araz ovalığında real şoranlaşma vəziyyətin müəyyənləşdirilməsində çətinliklər yaratdığını göstərmişdir.

Baş Mil-Muğan və Muğan-Salyan kollektorları ilə axıdıldığı göstərilən suların minerallığının suvarma suyu səviyyəsində olması SSI-lər tərəfindən suvarma sularının düzgün idarə edilməməsi şəraitində kollektorlara böyük miqdarda şirin suların axması səbəbindən həmin suların minerallığının azalmasını şərtləndirmiş, minerallığı az olan və suvarma məqsədləri üçün istifadə edilməsi mümkün olan suyun Xəzər dənizinə axıdılması suvarmada istifadə edilə biləcək sulardan istifadə edilməməsi və kollektor sularından istifadə etməklə suvarma aparılan sahələrin uçotunun aparılmaması əhəmiyyətli gəlir mənbəyinin itirilməsi kimi qiymətləndirilmişdir.

Təvsiyələr

➤ *Strateji sənədlərlə müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunması məqsədilə həmin sənədlərdə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrasının təmin edilməsi;*

➤ *həm ümumilikdə ASC-nin, həm də tabeli qurumların funksional fəaliyyətləri üzrə uzunmüddətli strateji hədəflərin müəyyən edildiyi Strateji Planlarının hazırlanması və fəaliyyətin həmin plan əsasında həyata keçirilməsinin təmin olunması, eləcə də illik istismar tədbirləri planlarının faktiki tələbata və resurslara uyğun təsdiq edilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *tabeli qurumlar tərəfindən suvarma sularının düzgün idarə olunmasının təşkili və həyata keçirilməsi ilə suvarma sularından səmərəli istifadənin təmin edilməsi və suvarma sularının kollektorlara axıdılmasının qarşısının alınması istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *mövcud dren-kollektor şəbəkəsinin və müvafiq hidrotexniki qurğular və avadanlıqların balans mənsubiyətinin vahid yanaşma və funksionallığa uyğunluq tətbiq edilməklə dəqiqləşdirilməsi, qapalı dren-kollektor şəbəkəsinin, nasaz nasos stansiyalarının və aqreqatlarının, eləcə də hidrotexniki qurğuların bərpası, yenidən qurulması və tikintisi*

istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;

➤ kollektorlara çirkab sularının axıdılmasının qarşısının alınması ilə kollektorların təyinatı üzrə istifadə edilməsinin, eləcə də kollektorların şirin su hövzələrinə axıdılmasının qarşısının alınması ilə kollektorların vahid sistem kimi fəaliyyətinin təmin edilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;

➤ əkin altında olmayan suvarılan torpaq sahələrinin miqdarının dəqiqləşdirilməsi və həmin torpaqların əkilməməsi səbəblərinin müəyyən edilməsi ilə həmin torpaqların əkin dövryyəsinə qaytarılması istiqamətində, KTN-nin müvafiq qurumları ilə qarşılıqlı məlumat mübadiləsi şəraitində, zəruri tədbirlərin görülməsi;

➤ “Sabirabad və Salyan rayonlarında yerləşən qış otlaqlarında suvarma və drenaj obyektlərinin tikintisi (Sabirabad rayonu üzrə II mərhələ)” üzrə 27887824,39 manat dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun, o cümlədən 15950 ha sahənin drenləşdirilməsi üçün sərf edilmiş 13869000,00 manat dövlət vəsaitinin səmərəliliyi və nəticəliliyinin təmin olunması məqsədilə əsas nasos stansiyasının su qəbuledicisinin Kür çayının səviyyəsinə adekvatlığının, nasos stansiyalarının saz vəziyyətə salınması ilə qrunt sularının kənarlaşdırılmasının, drenləşdirilmiş ərazidə əkinə marağın və torpağın məhsuldarlığının artırılması məqsədilə həmin ərazidə torpaqyuma və digər müvafiq meliorativ işlərin aparılmasının təmin edilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;

➤ HGMXI-nin rejim müşahidə quyularının müvafiq normativlər üzrə əsaslı və cari təmiri, quyuların mexaniki üsulla təmizlənməsi və dartaylanması istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsi ilə istismardan çıxmış quyuların istismara qaytarılmasının, eləcə də əkin dövryyəsinə yeni cəlb edilmiş torpaq sahələrin meliorativ vəziyyətinə davamlı nəzarətin təmin edilməsi məqsədilə həmin torpaqlarda normativlə müəyyən edilmiş sayda yeni rejim müşahidə quyularının qazılmasının təmin edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;

➤ HGMXI-nin zəbt olunmuş binalarının və ərazilərinin geri qaytarılması ilə funksional fəaliyyətin daha səmərəli qurulması və aparılmasının təmin edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;

➤ dren-kollektor şəbəkəsinin istismar tədbirlərini tabeli qurumların öz resursları ilə həyata keçirilməsi imkanlarından istifadə edilməsi ilə daxili resurslardan səmərəli istifadənin, istismar tədbirlərinin ancaq zəruri hallarda podrat üsulu ilə həyata keçirilməsi zamanı həmin satınalmaların əsaslılığının, satınalma prosedurlarının normativ sənədlərin tələblərinə uyğunluğunun və şəffaflığının, satınalma müqavilələrinin tam icra edilməsinin, müqavilələrin

tam və ya vaxtında icra olunmamasına görə daha sərt tədbirlərin nəzərdə tutulmasının, eləcə də cərimələrin hesablanması və ödənilməsinin, tam və ya vaxtında icra edilməyən əvvəlki müqavilələr üzrə hesablanmamış 52735,1 manat məbləğində cərimələrin ödənişinin təmin edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;

➤ *tabeli qurumların ştat cədvəllərinin onların əsasnamələri ilə müəyyən edilmiş funksional fəaliyyət istiqamətlərinə uyğunlaşdırılması, sahənin cəlbəciliyinin artırılması ilə kadr potensialının gücləndirilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;*

➤ *məlumatların bazaya konvertasiyası, avtomatlaşdırılmış emal prosesinin və xəritə şablonlarının "Vahid coğrafi məlumat bazası"na işlənməsi üçün HGMXİ tərəfindən sərf edilmiş 106090,0 manat, xəritələrin hazırlanması və istifadəsi üçün lisenziyaların alınmasına sərf edilmiş 69844,2 manat vəsaitin səmərəliliyi və nəticəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə qeyd edilən aktivlərin təyinatı üzrə istifadəsinin, eləcə də alınması zəruri olan malların, işlərin və xidmətlərin qurumların mümkün daxili imkanları hesabına əldə olunması ilə qənaətliliyin təmin edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;*

➤ *suvarma və dren-kollektor şəbəkəsinin inventarizasiyasının və identifikasiyaların aparılması ilə ASC-nin sifariş əsasında təchizatçı tərəfindən hazırlanmış xəritələrin dəqiqləşdirilməsi, həmin xəritələrin praktikiliyinin və istifadəsinin təmin edilməsi məqsədilə xəritələrin Google xəritələrinə inteqrasiyasının, eləcə də tabeli qurumların xəritələrə çıxışının təmin edilməsi ilə bu istiqamətdə sərf olunmuş vəsaitlərin nəticəliliyinin əldə olunması;*

➤ *aktivlər üzrə dəqiqləşdirmələr aparılmaqla maliyyə hesabatlarının "İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən Mühasibat Uçotunun Aparılması Qaydaları"nın tələblərinə uyğun tərtib edilməsi ilə uçotun dəqiqləşdirilməsi, vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadəsinin təmin edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;*

➤ *dövlət mülkiyyətində olan əsas vəsaitlərin uçotunun dəqiqliyi baxımından tabeli qurumlar tərəfindən əsas vəsaitlərin silinməsi və balansdan balansə verilməsi zamanı ƏMDX-dən razılıq alınması və silinmiş əsas vəsaitlərin mümkün formada satışının təşkili və həyata keçirilməsi ilə müvafiq gəlir potensialının reallaşdırılmasının təmin edilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *dren-kollektor şəbəkəsində görülməli lildən təmizləmə işləri üzrə tabeli qurumların növbəti il üçün istismar tədbirləri planlarının dren-kollektorların lillənmə səviyyəsi, görülməli iş həcmi və çıxarılacaq lilin miqdarı, eləcə də HGMXİ-nin məlumatı əsasında qurum sularının səviyyəsi, idarələrin daxili resurslarına müvafiq əhatəlilik nəzərə alınmaqla və müəyyən*

meyarlar əsasında vahid yanaşma tətbiq olunmaqla tərtib edilməsi;

➤ *tabeli qurumlar tərəfindən lildən təmizləmə işlərinin yalnız balansda olan dren-kollektor şəbəkəsində aparılması və tabeli qurumların balansında olmayan dren-kollektor şəbəkəsində lildən təmizləmə işlərinin ödənişli əsaslarla aparılması üzrə normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;*

➤ *rəsmiləşdirildiyi halda yerinə yetirilməyən işlərə görə Kİİ-lər üzrə 37875,6 manat, SSI-lər üzrə 53025,1 manat, HGMXI üzrə 45067,55 manat vəsaitin bərpası istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *torpaqların meliorativ vəziyyətinə nəzarət və dren-kollektor şəbəkəsinin istismarı üzrə HGMXI-nin müvafiq tabeli qurumlarla, eləcə də ƏMDX ilə qarşılıqlı məlumat mübadiləsinin gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *balıq göllərinə verilən suvarma suyunun tariflərinin işlənilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi, həmin suların miqdarının dəqiqləşdirilməsi və uçotunun aparılması, balıq göllərinə verilmiş suların kollektorlara axıdılmasının qarşısının alınması istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsi, eləcə də həmin sulardan suvarma və ya torpaq yuma məqsədilə təkrar istifadə imkanlarının dəyərləndirilməsi;*

➤ *aqrotexniki tədbirlər çərçivəsində tabeli qurumlar tərəfindən kollektorların mühafizə zolağındakı, eləcə də həmin qurumların fəaliyyətinin əhatə dairəsindəki təsərrüfatlararası sahələrdəki qeyri-meşə fondu torpaqlarında qrunut sularının səviyyəsinə təsir edə biləcək, buxarlanmaya, su itkisinə, torpaq və su eroziyasına qarşı mübarizə aparacaq yaşıllıqların salınması istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *OMXÇ üzrə fəaliyyətin nəticələrini və təsirlərini qiymətləndirməyə imkan verə biləcək indikatorların müəyyən edilməsi, həmin indikatorların müsbət dinamikaya malik olması istiqamətində monitorinqlər aparılmaqla nəticə əsaslı büdcə prinsiplərinin qorunması, eləcə də 15-ci DİM-lə müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunması istiqamətində tədbirlərin görülməsi;*

➤ *suvarma məqsədləri üçün istifadə edilməsi mümkün olan və hər il Xəzər dənizinə axıdılan 3 mlrd. m3 suyun minerallıq aşağı olan hallarda birbaşa, minerallıq çox olan hallarda isə duzsuzlaşdırılaraq istifadəsi praktikasının genişləndirilməsi və bununla da milyon manatlarla ölçülən itirilən gəlir potensialının reallaşdırılması imkanlarından istifadə üzrə fəaliyyətin gücləndirilməsi.*

Hilal Hüseynov
*auditor, CISA (informasiya sistemlərinin
sertifikatlaşmış auditoru)*

**“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KOSMİK AGENTLİYİ” PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXS
TƏRƏFİNDƏN DÖVLƏT VƏSAİTİNİN VƏ ƏMLAKININ İSTİFADƏSİ VƏ İDARƏ
EDİLMƏSİNİN HÜQUQİ AKTLARA UYGUNLUĞUNA DAİR AUDİTİN NƏTİCƏLƏRİNƏ
DAİR AUDİTOR HESABATI (İXTİSARLA)**

ÜMUMİ MƏLUMATLAR

Kənar dövlət maliyyə nəzarəti (bundan sonra KDMN) tədbirinin keçirilməsinin əsası:

Auditin keçirilməsinin əsasını Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Kollegiyasının 2024-cü il üçün İş planının təsdiq edilməsi haqqında 14.12.2023-cü il tarixli və “Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin proqramının təsdiq edilməsi barədə” 07.02.2024-cü il tarixli Qərarları təşkil etmişdir.

KDMN tədbirinin məqsədi: 2022-2023-cü illər üzrə “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxs tərəfindən dövlət vəsaitinin və əmlakının idarə edilməsinin hüquqi aktlara uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi.

KDMN tədbirinin predmeti:

- Dövlət vəsaitinin və əmlakın idarə olunmasının hüquqi aktlara uyğunluğu;
- Dövlət vəsaitindən və əmlakından istifadənin hüquqi aktlara uyğunluğu;
- Dövlət satınalmalarının hüquqi aktlara uyğunluğu;
- Dövlət vəsaitinin və əmlakının hesabatlılığının hüquqi aktlara uyğunluğu.

KDMN tədbirinin əhatə dairəsi: Audit 27.02.2024-cü il tarixindən 19.04.2024-cü il tarixinədək keçirilməklə 01.01.2022-ci il tarixindən 31.12.2023-cü il tarixinədək olan dövrü əhatə etmişdir. Auditlə əhatə olunan dövrdə Agentliyin cəmi daxilolmaları 306,6 mln. manat, kassa metodu ilə Agentliyin cəmi xərcləri isə 240,4 mln. manat təşkil etmişdir.

KDMN tədbirinin meyarları: Nəzarət tədbirinin proqramı ilə müəyyən edilmiş məsələləri əhatə edən hüquqi aktlar meyar olaraq qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Əmək

Məcəlləsi, “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 4 noyabr 2008-ci il tarixli 254 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlar tərəfindən beynəlxalq və ölkə səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi, habelə xarici ölkələrin nümayəndə heyətlərinin və rəsmi şəxslərinin qəbulu, onlara xidmət göstərilməsi üçün dövlət büdcəsində vəsaitin nəzərdə tutulması və xərclənməsi Qaydaları”, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2021-ci il 10 sentyabr tarixli 257 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət orqanlarının strukturuna daxil olmayan tabeliyindəki qurumlar tərəfindən işlərin görülməsindən və xidmətlərin göstərilməsindən əldə edilən vəsaitdən (o cümlədən tutulan xidmət haqlarından) istifadə Qaydası”, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2022-ci il 26 fevral tarixli 54 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi (Azərkosmos)” publik hüquqi şəxsin Nizamnaməsi” və s. (audit meyarları ixtisarla verilmişdir).

Tətbiq olunmuş audit standartları və metodiki sənədlər: Auditin nəticələri üzrə hesabat “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 22.13-cü maddəsinin tələblərinə və audit qrupu tərəfindən təqdim olunan məlumatlara əsasən, Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatının (INTOSAI) 100 (Dövlət sektorunda auditin təməl prinsipləri), 400 (Uyğunluq auditinin prinsipləri) və 4000 (Uyğunluq audit standartı) standartlarının ümumi prinsiplərinə və Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası Kollegiyasının 14.02.2019-cu il tarixli Q-27 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Uyğunluq auditinə dair Təlimat”a uyğun hazırlanmışdır.

Əminlik səviyyəsi: Audit qrupunun hesabatında qeyd edilmiş tapıntılar və əlaqəli sübutlar, həmçinin “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxsin 2024-cü il 04 iyun tarixli məktubu ilə təqdim edilmiş məlumatlar predmet üzrə tətbiq edilən meyarlara müvafiq olaraq düzgün və ədalətli təsəvvürü təmin etməklə auditor hesabatında əks olunmuş nəticə, rəy, təklif və tövsiyələrin formalaşdırılması üçün kafi əminlik yaratmışdır.

KDMN tədbirinin keçirilməsinə mane olma: Audit zamanı Agentlik tərəfindən Hesablama Palatasının sorğuları müvafiq qaydada cavablandırılmış, auditin keçirilməsinə maneçilik törədilməsi halları mövcud olmamışdır.

Öyrənilmiş sənədlər və icra edilmiş audit prosedurlarının icmalı: Auditin planlaşdırılması, keçirilməsi və nəticələrin rəsmiləşdirilməsi mərhələlərində aşağıdakı sənədlər əldə edilmiş və öyrənilmişdir:

Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyinin 2022-ci il və 2023-cü illər üzrə gəlirlər

və xərclər smetaları və onun icrası barədə məlumat, keçirilmiş satınalmalara dair məlumatlar, mal, iş və xidmətlərin satınalma sənədləri, təhvil qəbul aktları, elektron qaimələr, vergi və gömrük bəyannamələri (seçmə qaydada), Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminatı Fonduna borc ödənişləri ilə bağlı arayış və borc ödənişləri üzrə bağlanmış müqavilələr, ştat cədvəlləri, əmək haqqı hesablama və ödəmə cədvəlləri, Agentliyin 2022-ci və 2023-cü illərin yekunu üzrə tərtib edilmiş auditor rəyi alınmış maliyyə hesabatları, aktivlərin və öhdəliklərin uçota alınmasına, inventarizasiyasına, dövriyyəsinə dair təqdim olunmuş arayış, cədvəl və məlumatlar və və s. (öyrənilmiş və istifadə edilmiş sənədlərin siyahısı ixtisarla verilmişdir).

Hesabat tərtib olunarkən auditin planlaşdırılma və icra mərhələlərində audit obyektinin və onun fəaliyyət göstərdiyi mühitin ətraflı öyrənilməsi, sübutların əldə edilməsi zamanı predmet üzrə qoyulan məsələlərin əhatə olunması, dövlət vəsaitlərinin daxil olması, xərclənməsi, dövlət əmlakından istifadə, aktivlərin, öhdəliklərin, gəlir və xərclərin uçot və hesabatlarda düzgün, tam, aidiyyəti dövrdə əks etdirilməsi ilə bağlı hesabatlılıq prinsiplərinin gözlənilməsi diqqətdə saxlanılmış, audit qrupu tərəfindən tərtib olunan hesabat və ona əlavələr təhlil edilmiş, həmçinin həmin hesabatla bağlı KDMN obyektinin 04.04.2024-cü il tarixli nömrəli məktubu və əlavə olunmuş təsdiqedicə sənədlər əsas götürülmüşdür.

Yeterli və müvafiq audit sübutlarını əldə etmək məqsədi ilə audit zamanı əldə olunmuş və audit qrupunun hesabatına daxil edilmiş bütün tapıntılar qiymətləndirilib (ISSAI 100\50). Bu məqsədlə audit tapıntıları qiymətləndirilərkən onların kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətlərinə diqqət yetirilir. Kəmiyyət faktoru sübutların yetərli olmasını, keyfiyyət faktoru isə müvafiq (aidiyyəti üzrə) olmasını təmin edir.

Əsas nəticələr

Agentlik tərəfindən 2022-ci ildə “əməliyyat” və “maliyyələşdirmə” fəaliyyətləri üzrə müvafiq olaraq 3089,0 min manat və ya 10,0% və 4078,2 min manat və ya 6,0% çox, “investisiya fəaliyyəti” üzrə isə 4627,2 min manat və ya 45,0% az, 2023-cü ildə “əməliyyat” və “maliyyələşdirmə” fəaliyyətləri üzrə müvafiq olaraq 4053,6 min manat və ya 12,0% və 33831,1 min manat və ya 63,0% çox, “investisiya fəaliyyəti” üzrə isə 3226,0 min manat və ya 54,0% az olmaqla təsdiq olunmuş smetadan kənar xərc icra edilmişdir.

Agentlikdə 2022-ci ildə 9605,8 min manat məbləğində 61 müqavilə, 2023-cü ildə 10393,9 min manat məbləğində 94 müqavilə bir mənbədən satınalma metodu tətbiq edilməklə bağlansa da, “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanunun tələblərinə riayət edilməyərək ehtimal olunan qiymətlər Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18.03.2019-cu il tarixli 106 nömrəli

Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Malların (işlərin və xidmətlərin) ehtimal olunan qiymətlərinin hesablanması Üsulları"na uyğun hesablanmamışdır.

Eyni zamanda, Qanunun tələbləri gözlənilməyərək 2022-ci ildə 15 halda 945,3 min manat, 2023-cü ildə 19 halda 2229,9 min manat məbləğində müqavilələr müvafiq satınalma metodu (açıq tender) tətbiq edilmədən birbaşa bağlanmış, 2023-cü ildə 1 halda əsas şərtlər toplusunda müəyyən edilmiş ixtisas uyğunluğuna bir sıra parametrlər üzrə cavab verməyən podratçı ilə 110,0 min manat məbləğində satınalma müqaviləsi bağlanmışdır. 2022-2023-cü illərdə 4 halda iş və xidmətlərin həcmnin çox (təkrar) göstərilməsi nəticəsində icraçılara müvafiq olaraq 28,9 min manat və 366,8 min manat artıq vəsait ödənilmiş, 2022-ci ildə 15 halda 7315,5 min manat və 2023-cü ildə isə 21 halda 6827,7 min manat məbləğində bağlanmış satınalma müqavilələri üzrə icraçılardan satınalma müqaviləsinin yerinə yetirilməsi təminatı tələb olunaraq alınmamış, müqavilədə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərini müvafiq qaydada yerinə yetirmədiyi halda Agentlik tərəfindən 2022-ci ildə 1 podratçıya 18,8 min manat, 2023-cü ildə isə 3 podratçıya 57,5 min manat məbləğində cərimə sanksiyası tətbiq edilməmişdir.

2023-cü ildə keçirilmiş "Texniki personal üzrə xidmətlər" in elektron satınalma prosedurunun şərtlər toplusunda iddiaçıların müvafiq sahədə peşəkarlığının, təcrübəsinin, texniki və maliyyə imkanlarının, işçi qüvvəsinin, idarəetmə səriştəsinin, etibarlılığının olmasına dair tələblər qoyulmuş, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə əsasən əməyin mühafizəsi normalarının və qaydalarının yerinə yetirilməsinə bilavasitə cavabdehliyin işə götürən və işçi arasında tənzimləndiyi qeyd olunmuşdur. Lakin personalın texniki təhlükəsizliklə bağlı təlim və s. (SƏTƏM xidmətləri) xərcləri tərəflər arasında bağlanmış satınalma müqaviləsinə daxil edilərək təhvil-təslim aktlarına əsasən 4 ay üzrə icraçıya 23,5 min manat (ƏDV daxil) əlavə vəsait ödənilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin tələbinə riayət edilməyərək Agentlik ilə qeyri-rezident hüquqi şəxsə bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası ərazisində göstərilmiş xidmətlərə görə ödənilmiş məbləğdən 26,5 min manat ƏDV-nin hesablanması və dövlət büdcəsinə ödənilməsi təmin edilməmiş, eyni zamanda, xərclər dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsait hesabına ödənilməsi halda, düzgün olmayaraq Agentliklə 3 hüquqi şəxs arasında bağlanmış müqavilələr üzrə 4 halda ümumilikdə 46,3 min manat ƏDV məbləği əvəzləşdirilmiş, bu vəsaitin hesablanaraq dövlət büdcəsinə ödənilməsi təmin edilməmişdir.

Agentlik işçilərinə mükafatlar ödənilərkən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10.09.2021-ci il tarixli 257 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Dövlət orqanlarının strukturuna daxil

olmayan tabeliyindəki qurumlar tərəfindən işlərin görülməsindən və xidmətlərin göstərilməsindən əldə edilən vəsaitdən (o cümlədən tutulan xidmət haqlarından) istifadə Qaydası”nın tələbi gözlənilməmiş, 2022-ci ildə bir qrup işçilərə müvafiq əmrə 37,4 min manat məbləğində mükafat verildiyi halda, qeyd olunan məbləğ işçiyə çatması məbləğ kimi qəbul olunaraq bu işçilərə 51,8 min manat olmaqla 14,4 min manat çox, 2023-cü ildə isə 3 halda 24,5 min manat məbləğində mükafat verildiyi halda, qeyd olunan məbləğ işçiyə çatması məbləğ kimi qəbul olunaraq bu işçilərə 34,6 min manat olmaqla 10,1 min manat çox mükafat məbləği hesablanmış və qanunvericiliyə müvafiq tutulmalar edildikdən sonra ödənilmişdir.

Bakı şəhərində keçirilən 74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin iştirakçılarına ziyafət və hədiyyələrin verilməsi zamanı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 04.11.2008-ci il tarixli 254 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlar tərəfindən beynəlxalq və ölkə səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi, habelə xarici ölkələrin nümayəndə heyətlərinin və rəsmi şəxslərinin qəbulu, onlara xidmət göstərilməsi üçün dövlət büdcəsində vəsaitin nəzərdə tutulması və xərclənməsi Qaydaları”na “Əlavə”nin tələblərinə riayət edilməmiş, ümumilikdə 451 halda 154,1 min manat (ƏDV daxil) məbləğində normadan artıq hədiyyə alışı ilə bağlı xərcə yol verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 30.01.2017-ci il tarixli Q-01 №-li Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları”nın tələblərinə riayət edilməyərək “74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin keçirilməsi məqsədləri üçün alınmış 17,6 min manat məbləğində təsərrüfat inventarları və 90,9 min manat məbləğində “məlumatlandırıcı çöl nişanları”, 3,0 min manat məbləğində avadanlıq, 0,5 min manat məbləğində inventarın (əvəzləşdirilə bilən ƏDV məbləği çıxılmaqla), Azərbaycanın kosmik sahədə fəaliyyəti ilə əlaqədar satın alınmış “audiovizual əsər” üçün dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərdən ödənilmiş 13,5 min manat ƏDV məbləğinin kapitallaşdırılaraq uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlər hesablarında uçota alınması təmin edilməmiş, onların dəyəri maliyyə hesabatında xərc kimi tanınmışdır. Eyni zamanda, müvafiq Qaydaların tələblərinə riayət olunmayaraq 2023-cü ildə 74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresi iştirakçıları üçün alınmış 315,0 min manat məbləğində 5451 ədəd hədiyyənin, 133,8 min manat məbləğində promo məhsulların, 2022-ci ildə 3,9 min manat məbləğində, 2023-cü ildə 23,0 min manat məbləğində dəftərxana ləvazimatlarının, 2023-cü ildə 17,7 min manat məbləğində çap məhsullarının (broşur, açıqca, təqvim və s.) (əvəzləşdirilən ƏDV məbləği çıxılmaqla) “Ehtiyat”lar hesabında uçota alınması təmin edilməmiş, eyni

zamanda, bu malların kimlərə paylanıldığına dair təsdiqedicə sənədlər olmadan onların dəyəri elektron qaimələr əsasında xərc kimi tanınmışdır.

AUDİTOR RƏYİ

Toplanmış audit sübutları audit predmetinin bütün əhəmiyyətli aspektlər baxımından müəyyən edilmiş münasib meyarlara uyğun olub-olmadığına dair nəticə çıxarmaq üçün kafi əminliyi formalaşdırmışdır. Fikrimizcə, Auditor hesabatında qeyd edilmiş tapıntılara əsaslanaraq “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxs tərəfindən dövlət vəsaiti və dövlət əmlakının istifadəsi və idarə edilməsi zamanı şamil edilən hüquqi aktlarla əhəmiyyətli lakin geniş yayılmamış uyğunsuzluq halları mövcuddur.

TƏKLİF VƏ TÖVSIYƏLƏR

“Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.6-cı maddəsinin tələblərinə və Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı tərəfindən qəbul edilən standartlara uyğun olaraq, aşkar olunan uyğunsuzluqların və digər nöqsanların aradan qaldırılması, müvafiq işçilərin öz məsuliyyətini dərk etməsi, gələcəkdə bu kimi halların baş verməsinin qarşısının alınması istiqamətində addımların atılması məqsədi ilə aşağıdakı təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Təkliflər:

- Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına (elektron qaimə-fakturaların gecikdirilməsi) aid audit tapıntıları barədə Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinə məlumatın verilməsi;
- Dövlət satınalmalarının keçirilməsinə dair qanunvericiliyinin pozulmasına (elektron qaimə-fakturaların gecikdirilməsi) aid audit tapıntıları barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyinə məlumatın verilməsi;
- Müvafiq Nizamnamənin 3.1.17-ci və 4.6.8-ci yarımbəndləri ilə müəyyən edilmiş vəzifələrin müvafiq olaraq Agentlik və İdarə Heyəti tərəfindən icra edilməməsi halları barədə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumatın göndərilməsi;
- Cari auditor hesabatının “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxsinə göndərilməsi;
- Auditin nəticəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə məlumatın verilməsi;
- “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxs tərəfindən

"Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.7-ci maddəsinə uyğun olaraq Auditor hesabatında qeyd olunan nöqsanların aradan qaldırılması, nöqsanlara yol vermiş vəzifəli şəxslərin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyətə cəlb edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi və görülmüş işlər barədə 1 (bir) ay müddətində Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasına məlumatın təqdim olunması.

"Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi" publik hüquqi şəxsi tərəfindən:

➤ *Qeyri-rezident hüquqi şəxsə 74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresində istifadə olunmaq üçün çadırların dizaynı, istehsalı və təchizatı eləcə də quraşdırma və sökülmə zamanı nəzarət məqsədilə bağlanmış müqavilə və onun əlavəsi üzrə təqdim edilmiş xidmətlərin satın alınması ilə bağlı 26,5 min manat məbləğində ƏDV-nin hesablanması və dövlət büdcəsinə ödənilməsinin təmin edilməsi;*

➤ *2022 və 2023-cü illərdə dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlər hesabına 4 halda ƏDV ödəyicisi olan hüquqi şəxslərdən alınmış xidmət və işlər ilə əlaqəli 46,3 min manat əvəzləşdirilmiş ƏDV məbləğinin hesablanması və dövlət büdcəsinə ödənilməsinin təmin edilməsi;*

➤ *Auditor hesabatında təsbit edilmiş tapıntılarda istinad edilən ümumi ilkin alış dəyəri 132,2 min manat məbləğində olan və xərcə silinmiş aktivlərin inventarlaşdırma və istismara yararlılıq dəyərləndirilməsi aparılmaqla müvafiq mühasibat yazılışları verilərək uçota alınması;*

➤ *Azərbaycanın kosmik sahədə fəaliyyəti ilə əlaqədar yaradılmış audiovizual əsər – videoçarxın 13,5 min manat məbləğində dəyərində qeyri-maddi aktivin uçota alınması;*

➤ *Bir qrup işçilərə mükafatın verilməsi barədə əmrlərdə qeyd edilən məbləğlərdən artıq xərc edilmiş 24,6 min manat məbləğində vəsaitlərin müvafiq qaydada bərpasının təmin edilməsi;*

➤ *4 ay ərzində monitoring xidməti, 2 rüb ərzində təlimlərin keçirilməsi və 3 ay ərzində SƏTƏM xidmətləri ilə bağlı artıq ödənilmiş 23,5 min manat (ƏDV daxil) məbləğində vəsaitin bərpa edilməsi;*

➤ *74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin bağlanış mərasimi zamanı ziyafətin verilməsi ilə bağlı dövlət büdcəsindən normadan artıq xərc edilmiş 39,0 min manat məbləğində vəsaitin dövlət büdcəsinə bərpa edilməsi;*

➤ *74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin iştirakçılarına hədiyyələrin alınması ilə bağlı dövlət büdcəsindən normadan artıq xərc 154,1 min manat (ƏDV daxil) məbləğində*

vəsaitin dövlət büdcəsinə bərpa edilməsi.

Tövsiyələr

“Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxsi tərəfindən:

➤ *Vəzifə maaşlarının təyin edilməsinə (formalaşdırılmasına) dair daxili normativ (tənzimləyici) sənədin hazırlanması və təsdiq olunması;*

➤ *Büdcə vəsaitindən, kredit, grant və digər maliyyə vəsaitindən təyinatı üzrə səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək vəzifəsini yerinə yetirmək məqsədilə dövlət büdcəsi vəsaitlərinin xərclənməsi üzrə müəyyən edilmiş normaların publik hüquqi şəxsin vəsaitlərinin analoji istiqamətlərdə xərclənməsi zamanı nəzərə alınması;*

➤ *Daxili audit funksiyasına məsul struktur bölmə və şəxslərin fəaliyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi.*

Aşağıdakı sahələr üzrə şamil edilən hüquqi çərçivənin tələblərinə əməl edilməsinə nəzarətin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin gücləndirilməsi:

➤ *gəlirlər üzrə proqnozların və xərclər smetalarının icrası;*

➤ *müqavilə şərtlərinin yerinə yetirilməsi və ödənişlərinin əsaslılığı;*

➤ *elektron qaimə-fakturaların vaxtında rəsmiləşdirilməsi;*

➤ *mənfəət vergisinin bəyannaməsinin 221.5-ci “İcarə haqqı” sətrindəki məlumatın ödəmə mənbəyində tutulan vergi bəyannamələrinin ödəmə mənbəyində vergi tutulan icarə haqqı məlumatı ilə uzlaşdırılması;*

➤ *işçilərə mükafatların, bayram müavinətlərinin və s. həvəsləndirici ödənişlərin verilməsinin rəsmiləşdirilməsi, işçilərə vəzifə maaşlarına görə daimi əlavələr müəyyən edilməsi zamanı əmsalların tətbiqi;*

➤ *ezamiyyə xərclərinin rəsmiləşdirilməsi və ödənilməsi;*

➤ *qeyri-rezidentlər ilə bağlanmış əmək müqavilələrinin şərtlərinə əməl edilməsi;*

➤ *işçilər vəzifələrə təyin olunarkən təsdiq olunmuş ştat cədvəlində müvafiq vakant ştat vahidlərinin mövcudluğunun nəzərə alınması;*

➤ *iş vaxtından artıq iş, gecə vaxtı yerinə yetirilən iş və çoxnövbəli iş rejimlərinin rəsmiləşdirilməsi;*

➤ *dövlət satınalmaları üzrə prosedurlarının keçirilməsi;*

➤ *mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesabatlılığının təşkili.*

Vəfa Mütəllibova
auditor

**TƏHSİL TƏLƏBƏ KREDİTİ FONDUNUN FƏALİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ
ÜZRƏ SƏMƏRƏLİLİK (PERFORMANS) AUDİTİNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR AUDİTOR
HESABATI (İXTİSARLA)**

ÜMUMİ MƏLUMATLAR

Kənar dövlət maliyyə nəzarəti (bundan sonra – KDMN) tədbirinin keçirilməsinin əsası: Auditin keçirilməsinin əsasını Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Kollegiyasının “2024-cü il üçün İş planının təsdiq edilməsi barədə” 14.12.2023-cü il tarixli və “Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin proqramının təsdiq edilməsi haqqında” 03.05.2024-cü il tarixli Qərarları təşkil etmişdir.

KDMN tədbirinin məqsədi: Təhsil Tələbə Krediti Fondunun (bundan sonra – Fond) təhsil tələbə kreditinin verilməsinə dair fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, habelə nöqsan və çatışmazlıqların aşkar edilərək fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi imkanlarının müəyyən edilməsi, həmçinin nəticəliliyin artırılması və təkmilləşdirmə istiqamətində təklif və tövsiyələrin verilməsi məqsəd kimi müəyyən olunmuşdur.

KDMN tədbirinin predmeti:

- Kredit müraciətlərinin təmin olunmasının nəticəliliyi;
- Fondun fəaliyyətinin təşkilinin nəticəliliyi.

KDMN tədbirinin əhatə dairəsi: Audit 17.06.2021 – 01.06.2024-cü il tarixləri əhatə etməklə 13.05.2024-cü ildən 29.06.2024-cü ilədək keçirilmişdir.

Fondun nizamnamə kapitalının formalaşdırılması üçün dövlət büdcəsindən 2021-ci ildə 80,0 milyon manat, 2022-ci ildə isə kreditləşmə fəaliyyətinin davam etdirilməsi üçün əlavə 22,0 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Auditlə əhatə olunan dövrdə ümumilikdə 32,9 mln. manat vəsait TTK-nın maliyyələşməsinə sərf edilmişdir. Bundan əlavə, həmin dövrdə Fondun saxlanması üçün 3,6 mln. manat vəsait xərc edilmiş, bu xərclərin 1,8 mln. manatını əməyin ödənişi xərcləri təşkil etmişdir. TTK-ya sərf olunmuş vəsaitə dair məlumat Cədvəl 1-də

göstərilmişdir.

Cədvəl 1. Fondun adlı siyahısına əsasən TTK üzrə xərclər

Tədris ili	Kreditin növü	Müqavilə sayı	Təhsil haqqı	Sığorta	Cəmi
2021-2022	Sosial	2 482	2 362 050,0	59 051,4	2 421 101,4
	Standart	4 356	3 482 752,0	87 069,3	3 569 821,3
	Cəmi	6 838	5 844 802,0	146 120,7	5 990 922,7
2022-2023	Sosial	4 648	4 488 040,0	112 038,8	4 600 078,8
	Standart	8 082	7 000 605,0	174 809,4	7 175 414,4
	Cəmi	12 730	11 488 645,0	286 848,2	11 775 493,2
2023-2024*	Sosial	5 274	5 284 840,0	132 122,2	5 416 962,2
	Standart	11 062	9 520 975,0	238 026,0	9 759 001,0
	Cəmi	16 336	14 805 815,0	370 148,2	15 175 963,2
Yekun		35 904	32 139 262,0	803 117,1	32 942 379,1

* - sonradan ləğv edilmiş 159 müqavilə istisna olmaqla.

Fondun funksional fəaliyyətinin icrasının nəticəsi olaraq, yaranma tarixindən 31.05.2024-cü il tarixinədək Fonda 21888 nəfər tərəfindən cəmi 45688 kredit müraciəti edilmiş, ondan 16799 nəfər üzrə ümumi məbləği 33,1 mln. manat təşkil edən 36063 kredit rəsmiləşdirilmiş, bundan, hamısı sonuncu tədris ilində olmaqla, 130,1 min manat məbləğində 159 müqavilə sonradan ləğv edilmişdir. Sonuncu tədris ilində ləğv edilmiş 159 müqavilə istisna olmaqla, təhsil pillələri və səviyyələri üzrə təyin olunan kreditlərin sayı aşağıdakı kimidir:

- Bakalavriat təhsil səviyyəsi üzrə 25321;
- Magistratura təhsil səviyyəsi üzrə 8841;
- Orta ixtisas təhsili səviyyəsi üzrə 1622;
- Peşə təhsili səviyyəsi üzrə 120 müraciət üzrə kredit rəsmiləşdirilmişdir.

KDMN tədbirinin meyarları: “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17.06.2021-ci il tarixli 1367 nömrəli “Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində Təhsil Tələbə Krediti Fondunun yaradılması və fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” Fərmanı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17.06.2021-ci il tarixli 1367 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Təhsil Tələbə Krediti Fondunun Nizamnaməsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06.03.2021-ci il tarixli 1294 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət proqramlarının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydası”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.07.2022-ci il tarixli 3378 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası”, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24.07.2021-ci il tarixli 226 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Təhsil Tələbə Krediti Fondunun vəsaiti hesabına təhsil tələbə kreditlərinin

verilməsi Qaydası”, Fondun Himayəçilik Şurasının qərarları, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Hesablama Palatasına təqdim etdiyi hesabatlar, 2023-cü il üçün dövlət büdcəsinin funksional təsnifatının “Təhsil” bölməsi üzrə ortamüddətli xərclər çərçivəsinin icrasına dair məlumat, Təhsil Tələbə Kredit Fondu ilə Müvəkkil bank arasında bağlanmış “Baş saziş” və s. (audit meyarları ixtisarla verilmişdir).

Tətbiq olunmuş audit standartları: Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatının (İNTOSAİ) 100 (Dövlət sektorunda auditin təməl prinsipləri), 300 (Səmərəlilik auditinin prinsipləri), 3000 (Səmərəlilik audit standartı) nömrəli standartlarının prinsiplərinə və tövsiyələrinə uyğun olaraq keçirilən audit üzrə tətbiq edilən standartlar və digər mənbələr hesabatın istifadəçilərinə bəyan olunması məqsədi ilə Hesabata daxil edilmişdir (İSSAİ 100/8).

KDMN tədbirinin keçirilməsinə mane olma: Auditin keçirilməsinə, audit sübutlarının toplanılmasına maneçilik törədilməsi halları müşahidə olunmamışdır.

Öyrənilmiş sənədlər və icra edilmiş audit prosedurlarının icmalı: Auditin predmetinə və məqsədlərinə müvafiq olaraq 2021-2024-cü illərdə Fondun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün nəticə və sistem əsaslı yanaşmalar tətbiq edilmişdir.

Auditin məqsədlərinə nail olunması və müvafiq sualların cavablandırılması üçün müvafiq qanunvericilik bazası öyrənilmiş, Fondun Himayəçilik Şurasının qərarları, e-ttkf.edu.az Elektron Təhsil Tələbə Krediti informasiya sistemindən çıxarışlar, Bakı Dövlət Universiteti və İqtisad Universitetinin TTK verilmiş tələbələrinin ümumi orta müvəffəqiyyət göstəriciləri, Fondun keçirdiyi satınalmalar çərçivəsində 2022-ci ildə 6000, 2023-cü ildə 12000 nəfərlə keçirilmiş sorğunun nəticələri, Fondun keçirdiyi satınalmalara dair təsdiqedic sənədlər, foto-video materiallar və Fondun vəzifəli şəxslərinin təqdim etdikləri arayışlar təhlil olunmuşdur.

Auditor hesabatının hazırlanmasında audit qrupu tərəfindən təqdim olunmuş audit hesabatı, hesabata əlavə olunmuş sənədlər, habelə elektron qaydada təqdim edilmiş materiallar, həmçinin audit qrupunun hesabatına münasibət bildirilməsinə dair Elm və Təhsil Nazirliyinin 15.08.2024-cü il tarixli məktubu nəzərə alınmışdır.

Əsas nəticələr

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24.07.2021-ci il tarixli 226 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Təhsil Tələbə Krediti Fondunun vəsaiti hesabına təhsil tələbə kreditlərinin verilməsi Qaydası”nda (Qayda) sosial təhsil tələbə kreditinin verilməsi şərtlərinin əsasən sosial rifah göstəricilərinə deyil (ünvanlı sosial yardım istisna olmaqla), kateqoriya xarakterli yanaşmaya əsaslanılması nəticəsində Təhsil Tələbə Krediti Fondunun (Fond) fəaliyyəti

müəyyən edilmiş məqsədlərə tam uyğun olmamışdır. Kateqoriyalı yanaşmanın tətbiqi ilə yanaşı, standart TTK ilə müqayisədə ümumi orta müvəffəqiyyət göstəricisinin (ÜOMG) daha aşağı müəyyənləşdirilməsi sosial kredit istifadəçilərinin zəif təhsil göstəriciləri nümayiş etdirmələrinə imkan yaradan kreditləşmə sisteminin qurulması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, standart TTK üzrə bəzi şərtlərin sosial TTK-ya nisbətən ağır olması, o cümlədən, tələbənin tədrisdə müvəffəqiyyət göstəricilərini əks etdirən ümumi orta müvəffəqiyyət göstəricisinin (ÜOMG) sosial TTK-da 51 bal, standart TTK-da 71 bal müəyyən edilməsi, sosial TTK-da təhsil haqqı üzrə tələbənin ilkin ödəniş etməsinin tələb olunmadığı və hər semestr üzrə ayrılıqda hər hansı başqa şərtin müəyyənləşdirilmədiyi halda, standart TTK-da illik təhsil haqqı məbləğinin 20%-nin tələbə tərəfindən ödənilməsi, həmçinin hər iki kredit növündə akademik borcun (kəsinin) ümumiyyətlə olmaması tələbinin qoyulması, bir tərəfdən sosial TTK istifadəçilərinin zəif təhsil göstəricilərinə malik olmasına imkan yaratmaqdadır.

TTK-nın verilməsi Qaydasına riayət olunmasına Fondun nəzarət imkanlarının məhdud olması və ali təhsil müəssisələrinin kreditlərin verilməsi prosesində iştirak edən məsul şəxslərinin məsuliyyətinin hüquqi aktlarla tənzimlənməməsi nəticəsində 2 ali təhsil müəssisəsi üzrə 32 halda TTK-dən yararlanən tələbənin faktiki ÜOMG-si Fondun məlumat bazasında əks etdirilən göstəricidən aşağı olmuş, beləliklə də, 71 baldan aşağı göstəriciyə malik tələbəyə, Qaydanın tələbi pozularaq standart TTK verilmişdir. Bu isə, öz növbəsində, dövlət vəsaitinin icrasında hüquqi aktların tələblərinin pozulması ilə yanaşı, funksional təyinatı üzrə istifadəsinə də təsir göstərmişdir.

Kredit üçün müvəkkil banka müraciət mərhələsində nəzərdə tutulmuş yanaşma təcrübədə tətbiq edilən yanaşmadan fərqlənmiş, başqa sözlə hüquqi aktın tələbi pozularaq təcrübədə tələb olunan sənədlər tələbə tərəfindən banka təqdim edilmədən elektron qaydada təhsil müəssisəsinin məsul şəxsi tərəfindən "Elektron Təhsil Tələbə Krediti" informasiya sistemində (Portal) təsdiqindən sonra kredit müraciəti banka yönləndirilmiş, bəzi hallarda Portaldan çıxarışlarda TTK-nın təhsil müəssisəsi tərəfindən təsdiq edilmədən banka göndərildiyinə dair məlumatlar əks olunmuş, eləcə də Fond tərəfindən ləğv edilmiş bəzi kredit müraciətləri üzrə bank tərəfindən kredit rəsmiləşdirilməsi həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında ali təhsil müəssisələrinə qəbulun yalnız Dövlət İmtahan Mərkəzi vasitəsilə keçirilən imtahanlarla deyil, eləcə də Scholastic Aptitude/Assessment Test (SAT) nəticəsində də aparıldığını diqqətə alsaq, bu yanaşmanın nəzərə alınmaması SAT ilə qəbul həyata keçirən ali təhsil müəssisələrinə daxil olan tələbələrinin birinci semestrdən

standart TTK-dan yararlanmağı tam məhdudlaşdırmışdır.

Fondun tələbələrin təhsilinə verə biləcəyi töhfə baxımından əhəmiyyət kəsb edən və beynəlxalq təcrübədə tətbiq edilən – tələbələrin təhsillə bağlı cari xərclərinin (dərslük, qidalanma, yataqxana, yol xərci və s.) ödənilməsi praktikası öyrənilməmiş və nəzərə alınmamış, həmçinin kreditlərdən yararlana biləcək şəxslərin yuxarı yaş həddinin müəyyən olunmaması auditlə əhatə olunan dövrdə 13 halda son qaytarılma tarixinə kredit götürən şəxsin yaşının 60 və daha artıq olmasına şərait yaradan kredit rəsmiləşdirilmişdir ki, ondan 3-ü həmin tarixdə pensiya yaşında olacaqdır. Fondun maliyyə vəsaitlərinin istifadə səviyyəsini və tətbiq olunan sığorta mexanizmlərini diqqətə alsaq, kredit alanların yaşı ilə bağlı hər hansı bir məhdudiyyətin nəzərə alınması zərurəti olmasa da, ictimai faydanın formalaşdırılması və əmək bazarında iştirak müddəti baxımından yuxarıda göstərilən amillərlə birgə belə bir məhdudiyyətin müəyyənləşdirilməsinin gələcəkdə zəruri yanaşma kimi formalaşdıracağı qənaətimdəyik.

Himayəçilik Şurası tərəfindən strateji məqsəd və planların, inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməməsi, həmçinin illik fəaliyyət planlarının təsdiq olunmaması Fondun funksional məqsədlərinin həyata keçirilməsinə nəzarət mexanizmlərinin tətbiqini məhdudlaşdırmaqla bu hədəflərə nail olunmasında risklərə yol açmışdır. Hədəflərlə bağlı kəmiyyət göstəricilərinin müəyyənləşdirilməsində vahid yanaşmanın tətbiq olunmaması tərtib olunan hesabatlar arasında uyğunsuzluqlarla yanaşı hədəf/nəticə uzlaşmasının qiymətləndirilməsində məhdudiyyətlərə səbəb olmuş, kreditlərin verilməsi planlaşdırılan tələbələrin say göstəricilərində uyğunsuzluqlar tələb olunan xərclərin planlaşdırılmasına təsir göstərən əsas faktor formalaşdırmışdır. Belə ki, TTK verilməsi planlaşdırılan tələbələrin sayı ilə bağlı əks etdirilmiş hədəf göstəricinin illik və ya əhatə olunan illər üzrə cəmini ifadə etməsi qeyri-müəyyən olması hesabatlar arasında uyğunsuzluqla yanaşı hədəflərin izlənməsi istiqamətində də fəaliyyəti məhdudlaşdırmaqdadır. Bu prosesə, həmçinin hədəf göstəricilərinin nəfər və ya müraciət sayına əsaslanılmasının da konkretləşdirilməməsi təsir göstərir. Belə ki, 1 tələbə təhsil müddətində dəfələrlə kredit üçün müraciət edə və yararlana bilər.

Himayəçilik Şurası tərəfindən vəsaitlərin idarə olunması istiqamətində fəaliyyətin tam icra edilməməsi, o cümlədən kənar auditorun müəyyənləşdirilməsi üçün addımların atılmaması və müvəkkil bankın seçilməsinin bu Şura ilə razılaşdırılmaması hesabatlılıq və şəffaflıq prinsiplərinin tam tətbiqinə mane olmuşdur. Nizamnamədə təhsil tələbə kreditləşməsi sahəsində likvidliyin təmin olunması, Fondun fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi, səmərəliliyinin və etibarlılığının yüksəldilməsi məqsədilə investisiyaların cəlb olunması ilə bağlı nəzərdə tutulmuş

vəzifənin icra olunmaması maliyyə imkanlarının genişləndirilməsinə təsir göstərmişdir.

Ayrı-ayrı mərhələlərin icrasına dair vaxt çərçivəsinin reqlamentləşdirilməməsi müraciətlərin təxminən 20,0%-nə kreditin 1 aydan çox müddətdə verilməsi ilə nəticələnmiş, bu, əsasən ali təhsil müəssisələrinin və müvəkkil bankın məsul şəxslərinin fəaliyyəti ilə əlaqədar olmuşdur. Belə ki, TTK-nin verilməsində prosesin ayrı-ayrı mərhələlərini hüquqi aktlara əsasən müəyyənləşdirmək imkanı olsa da, müraciətə baxılması, müvəkkil banka yönləndirilməsi, bank tərəfindən fəaliyyət üzrə müddətlər barədə hər hansı tənzimlənmə mövcud deyil. Müraciətin Portala daxil olmasından banka yönləndirilməsinə qədər olan müddətə baxdıqda ümumilikdə cəmi müraciətlərin 55,9%-nin 10 günədək, 80,4%-nin 1 ayadək, 92,4%-nin isə 2 ayadək müvəkkil banka göndərildiyini qeyd edə bilərik. Göstərilənlər məsuliyyət mexanizmlərinin işlənilməsinin və tətbiqinin əhəmiyyətini bir daha vurğulamaq imkanı verir.

Başqa istiqamətin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmiş vəsaitin 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlarda TTK-nin verilməsinə sərf olunmuş məbləğ kimi əks etdirilmişdir. Belə ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilən hesabatda, eləcə də Nazirlik tərəfindən Orta Müddətli Xərclər Çərçivəsi üzrə Hesablama Palatasına göndərilmiş məlumatlarda həmin ildə 8,0 mln. manat məbləğində vəsaitin TTK-nin maliyyələşdirilməsinə yönəldildiyi göstərilmişdir. Belə ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatda tələbə kreditinin verilməsi üçün 2021-ci ildə 80,0 milyon manat, 2022-ci ildə 22,0 milyon manat, 2023-cü ildə 8,0 milyon manat, cəmi 110,0 milyon manat vəsait hesabına cəmi 27614 nəfərə, o cümlədən 9881 nəfərə (35,8%) sosial, 17733 nəfərə (64,2%) standart təhsil tələbə krediti verildiyi, Nazirlik tərəfindən dövlət büdcəsinin funksional təsnifatının "Təhsil" bölməsi üzrə ortamüddətli xərclər çərçivəsinin 5.3-cü subproqramı çərçivəsində nəzərdə tutulmuş "rəqabətli maliyyələşmə və idarəetmə mexanizmlərinin yaradılması və tətbiqi, o cümlədən, təhsil tələbə kredit sisteminin tətbiqinin genişləndirilməsi" tədbirinin icrasına dair məlumatda bu məqsədlə proqnozlaşdırılmış və xərc edilmiş 8,0 milyon manat büdcə vəsaitinin 27616 nəfərə TTK rəsmiləşdirilməsi üçün sərf olunduğu qeyd edilsə də, faktiki olaraq həmin vəsait Nazirlik tərəfindən 25 dekabr 2023-cü il tarixində 14 ali təhsil müəssisəsinin hesabına köçürülmüşdür. Belə yanaşma həmin məlumatlar əsasında qərar qəbul edən, təhlillər aparan və proqnozlar tərtib edən dövlət qurumlarının bu fəaliyyətinə mənfi təsir amillərini formalaşdırmaqla yanaşı hədəf/icra uyğunluğunun da qiymətləndirilməsinə şərait yaratmır.

Satınalmalar zamanı bəzi hallarda ehtimal olunan qiymətlərin düzgün, ehtiyacların isə

dəqiq müəyyənləşdirilməməsi nəzərdə tutulan və icra edilən işlərin sayında fərqlərə səbəb olmaqla hədəf/nəticə uyğunluğunun qiymətləndirilməsinə şərait yaratmamış, eləcə də, bir sıra hallarda müqavilə şərtlərinin icrasına nəzarətin təmin edilməməsi yerinə yetirilməyən iş və xidmətlərinin dəyərinin ödənilməsi ilə vəsaitlərin nəticəli istifadəsinə təsir göstərmişdir.

Təbliğat xarakterli iş və xidmətlərin satın alınması prosesində nəzərdə tutulanan əksinə olaraq aşağı reytingli KİV-lə əməkdaşlıq edilməsi, digər məlumatlandırma tədbirlərinin isə kiçik paya malik olması bu sahədə fəaliyyətin və icra edilmiş vəsaitin nəticəliliyi ilə yanaşı, səmərəliliyinə təsir göstərən risk amilini formalaşdırmışdır.

Təlimlərin keçirilməsi zamanı Nazirlik çərçivəsində analoji xərclərlə müqayisədə daha yüksək qiymətlərin tətbiq edilməsi, eləcə də tələbələr arasında rəy sorğusunun aparılması məqsədilə xidmətlərin satın alınması prosesində statistik metodların tətbiq olunmaması dövlət vəsaitlərinin qənaətli istifadə olunmasına, son nəticədə isə funksional fəaliyyətin nəticəliliyinə təsir göstərmişdir.

Təkliflər

Elm və Təhsil Nazirliyinə:

- *Fondun fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi aktların sosial və standart kredit şərtlərinin təhsilə əlçatanlığı təmin etmək, təhsil almaqda bərabər imkanlar yaratmaq və təhsilin əhatə dairəsini genişləndirmək məqsədlərinə uyğunluğunu təmin etmək istiqamətində təkmilləşdirilməsi və tələbələrin təhsillə bağlı cari xərclərinin (dərslük, qidalanma, yataqxana, yol xərci və s.) ödənilməsi təcrübəsinin də tətbiq imkanlarının qiymətləndirilməsi;*
- *təhsil müəssisələrinin məsul şəxslərinin TTK-nın verilməsi ilə bağlı Qaydaya riayət etmə vəziyyətinə Fondun nəzarət imkanlarının yaradılması, həmçinin ali təhsil müəssisələrinin məsul şəxslərinin məsuliyyət çərçivəsinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi, bu istiqamətdə müvafiq hüquqi bazanın yaradılması;*
- *hər il üzrə verilməsi planlaşdırılan TTK-ların sayı ilə bağlı hədəf göstəricilərin “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası”nda əks olunan saylar nəzərə alınmaqla dəqiqləşdirilməsi və Nazirliyin illik fəaliyyət planlarında nəzərə alınması;*
- *TTK-nın verilməsi prosesini ləngidən amillərin aradan qaldırılması, ilk növbədə, Qaydada TTK rəsmiləşdirilməsi prosesinin mərhələləri üzrə vaxt çərçivələrinin müəyyən edilməsi istiqamətində addımların atılması, habelə həmin prosesdə təhsil müəssisələri tərəfindən dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac olan məsələlərin operativ həlli üçün müvafiq mexanizmin*

qurulması istiqamətində tədbirlərin görülməsi;

➤ Fondun fəaliyyətinin təşkilində əhəmiyyətli rolu olan proseslərin Nazirlik tərəfindən icrası zamanı şəffaflığın təmin edilməsinə diqqətin yetirilməsi;

➤ təhsil tələbə krediti sisteminin tətbiqinin genişləndirilməsi ilə bağlı dövlət qurumlarına təqdim edilən məlumatların real göstəricilərə əsaslanmasının təmin edilməsi.

Fondun Himayəçilik Şurasına:

➤ Müvəkkil bankın müəyyən edilməsi və fəaliyyətinə nəzarətin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq tədbirlərin icrası istiqamətində addımların atılması;

➤ qəbul edilmiş qərarların əlavələrinin Şuranın üzvləri tərəfindən imzalanmasının təmin edilməsi;

➤ Fondun kənar auditorunun təyin edilməsi prosesində Himayəçilik Şurasının iştirakının "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla təmin edilməsi;

➤ Fondun Təhsil müəssisələri ilə iş şöbəsinin kadr potensialının gücləndirilməsinə diqqətin yetirilməsi və İşəgötürənlərlə iş və innovativ layihələr şöbəsinin Fondun yaradılma məqsədlərinə, hüquq və vəzifələrinə uyğunluğunun yenidən qiymətləndirməsi;

➤ Fondun Himayəçilik Şurasının iclaslarının Nizamnamədə nəzərdə tutulan dövrlərdə keçirilməsi, maliyyə və fəaliyyət hesabatlarının təsdiq edilməsi.

Fondun İdarə Heyətinə:

➤ ADİU və ADBTİA üzrə 32 halda yol verilmiş Qaydadan kənarlaşma hallarının araşdırılması və nəticəsi ilə bağlı Hesablama Palatasına məlumatın təqdim edilməsi;

➤ Qaydanın tələblərinin müasir tələblər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi;

➤ Portalda mövcud olan texniki qüsurların aradan qaldırılması məqsədilə müvafiq addımların atılması;

➤ Dövlət İmtahan Mərkəzinin təşkil etdiyi qəbul imtahanlarından əlavə ölkədə ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul aparılan hallar üzrə 1-ci tədris ilinin 1-ci semestrində kredit verilməsi şərtlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə müvafiq addımların atılması;

➤ Fondun fəaliyyətinə uzunmüddətli təsirə malik qərarların qəbulunu əsaslandırmaq üçün Himayəçilik Şurasına təqdim edilən məlumatların ətraflı olmasına və elmi-statistik təhlillərə əsaslanmasına xüsusi diqqətin yetirilməsi;

➤ Fondun strateji fəaliyyət planının və kommunikasiya strategiyasının qəbul edilməsi

və Fondun fəaliyyətinin həmin strategiyalara uyğun qurulması;

➤ *Fond da risklərin idarə edilməsi sisteminin qurulmasının təmin edilməsi, illik fəaliyyət planları təsdiq edilərkən risk faktorları və onların təsirlərinin aradan qaldırılması tədbirləri, mövcud vəziyyət, fəaliyyətin zəruriliyi, lazımi maliyyə resursları, hesabatın verilmə müddətləri və icraya nəzarət edəcək şəxslərin göstərilməsi;*

➤ *malların, işlərin və xidmətlərin satın alınması zamanı ehtimal olunan qiymətin qüvvədə olan hüquqi aktların tələbələrinə əməl olunmaqla hesablanması istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsi;*

➤ *Fondun təbliğat fəaliyyətini tənzimləyən, habelə təbliğat dövrləri ilə bağlı qrafikləri özündə əks etdirən siyasətlərin qəbul edilməsi;*

➤ *rəy sorğularına dair keçirdiyi satınalmalar üzrə şərtlər toplusunun hazırlanması zamanı sorğuya cəlb ediləcək iştirakçı saylarının müvafiq statistik seçmə metodlarından istifadə etməklə müəyyən olunması;*

➤ *təhsil müəssisələri ilə iş şöbəsinin təhsil müəssisələrində keçirdiyi görüşlərin nəticələrinin protokollaşdırılması;*

➤ *Fondun rəsmi veb-saytında və Portalda əlilliyi olan şəxslər üçün müəssərlik menyusunun tətbiq edilməsi;*

➤ *təhsil tələbə kreditləşməsi sahəsində likvidliyin təmin olunması, fəaliyyətin inkişaf etdirilməsi, səmərəliliyinin və etibarlılığının yüksəldilməsi məqsədilə investisiyaların cəlb olunması istiqamətində qiymətləndirmələrin aparılması.*

Təvsiyələr

2023-cü ildə keçirilən sorğu üzrə 904,2 manat, 2023-cü ildə Portalının funksionallığına dair onlayn təlimlər çərçivəsində artıq ödənilmiş 1062,0 manat, cəmi 1966,2 manat vəsaitin Fondun bank hesabına bərpa edilməsi nəzərə alınsın.

Hilal Hüseynov
*auditor, CISA (informasiya sistemlərinin
sertifikatlaşmış auditoru)*

**“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BÜDCƏ XƏRCLƏRİNİN İNZİBATI TƏSNİFATI İLƏ
MÜƏYYƏN EDİLMİŞ BAŞ KREDİT SƏRƏNCAMÇILARININ (SEÇMƏ QAYDADA)
DEBİTOR VƏ KREDİTOR BORCLARININ ANALİTİK FƏALİYYƏTİ” MÖVZUSUNDA
APARILMIŞ ANALİTİK FƏALİYYƏT TƏDBİRİNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR AUDİTOR
HESABATI (İXTİSARLA)**

ÜMUMİ MƏLUMATLAR

Kənar dövlət maliyyə nəzarəti (bundan sonra KDMN) tədbirinin keçirilməsinin əsası:

Analitik fəaliyyətin keçirilməsinin əsasını Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Kollegiyasının 2024-cü il üçün İş planının təsdiq edilməsi haqqında 14.12.2023-cü il tarixli və “Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin proqramının təsdiq edilməsi barədə” 22.02.2024-cü il tarixli Qərarları təşkil etmişdir.

KDMN tədbirinin məqsədi: Azərbaycan Respublikasının büdcə xərclərinin inzibati təsnifatı ilə müəyyən edilmiş baş kredit sərəncamçıların debitor və kreditor borclarına dair göstəricilərin 2022-ci və 2023-cü illər üzrə qiymətləndirilməsi analitik fəaliyyət tədbirinin məqsədi kimi müəyyən edilmişdir.

KDMN tədbirinin predmeti:

- Debitor və kreditor borcların büdcə təsnifatları üzrə strukturu;
- Debitor və kreditor borcların kontragent və müddətlər üzrə tərkibi;
- Debitor və kreditor borcların uçuotu və hesabatlılığı.

KDMN tədbirinin əhatə dairəsi: Analitik fəaliyyət 15.09.2023-cü il tarixindən 21.09.2024-cü il tarixinədək keçirilməklə 01.01.2022-ci il tarixindən 31.12.2023-cü il tarixinədək olan dövrü əhatə etmişdir. Analitik fəaliyyət ilə “Debitor borcları barədə məlumat (funksional, inzibati və iqtisadi təsnifatlar üzrə)” barədə 9 nömrəli əlavəyə əsasən 2022-ci il üzrə 3054100,04 min manatı, 2023-cü il üzrə 4437589,6 min manatı əhatə etmişdir. Eyni zamanda, analitik fəaliyyət tədbiri ilə əhatə olunmuş kreditor borclar isə təşkilatların təqdim etdiyi hesabatlara əsasən 2022-ci ilin sonuna 40 nəzarət obyektı üzrə 8560,49 min manat, 2023-cü ilin sonuna 48 nəzarət

obyekti üzrə 9930,98 min manat olmuşdur.

KDMN tədbirinin uyğunluq meyarları: Analitik fəaliyyət çərçivəsində uyğunluq meyarlarının müəyyənləşdirilməsi məqsədilə aşağıdakı hüquqi çərçivəyə istinad edilmişdir:

“Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 11.10.2018-ci il tarixli 440 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının büdcə gəlirlərinin və xərclərinin funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatından ibarət vahid büdcə təsnifatı”, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 25.12.2018-ci il tarixli Q-13 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “İctimai Sektor üçün Mühasibat uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması qaydaları”, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-16 nömrəli 22.07.2016-cı il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Vahid Büdcə Təsnifatına uyğun olaraq büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatı üzrə ayrılmış vəsaitlərin istifadəsinin dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlar üçün Hesablar Planının müvafiq hesablarında və subhesablarında əks etdirilməsi qaydası”.

Tətbiq olunmuş audit standartları və metodiki sənədlər: Analitik fəaliyyətin nəticələri üzrə auditor hesabatı “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 23-cü maddəsinin tələblərinə və qrup tərəfindən təqdim olunan məlumatlara əsasən, “Dövlət sektorunda auditin təməl prinsipləri” adlı ISSAI 100 standartının ümumi prinsiplərinə və Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası Kollegiyasının 04.03.2019-cu il tarixli Q-40 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası tərəfindən analitik fəaliyyət üzrə tədbirlərin hazırlanması, keçirilməsi və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi Qaydaları”na uyğun hazırlanmışdır.

KDMN tədbirinə mane olma halları: Analitik fəaliyyət üzrə tədbirin keçirilməsi üçün seçmə qaydada 148 təşkilata debitor və kreditor borclar barədə zəruri məlumat və hesabatların təqdim edilməsi məqsədilə rəsmi qaydada sorğular göndərilmişdir. Aşağıdakı 31 qurum sorğunu cavablandırmamışdır:

KDMN tədbirinin obyektləri: Cari kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin (analitik fəaliyyət tədbiri) obyektləri seçmə qaydada müəyyən edilmiş büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlardır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15.05.2018-ci il tarixli 72 nömrəli Fərmanı təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi

Qaydası”na “Debitor borcları barədə məlumat (funksional, inzibati və iqtisadi təsnifatlar üzrə)” barədə 9 nömrəli əlavəsi ilə 2022-ci və 2023-cü illər üzrə təqdim edilmiş məlumatda qeyd edilmiş 109 təşkilat o cümlədən Nazirliklər, Dövlət komitələri, Xidmətlər, Agentliklər, Səhmdar cəmiyyətlər, Publik hüquqi şəxslər, Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları və Digər baş kredit sərəncamçılar obyekt kimi müəyyən edilmişdir.

Öyrənilmiş sənədlər və icra edilmiş audit prosedurlarının icmalı: Analitik fəaliyyət tədbiri çərçivəsində aşağıdakı sənədlər öyrənilmişdir:

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15.05.2018-ci il tarixli 72 nömrəli Fərmanı təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na uyğun 2022-ci və 2023-cü illər üzrə təqdim edilmiş məlumatlar, o cümlədən, Debitor borcları barədə məlumat (funksional, inzibati və iqtisadi təsnifatlar üzrə) – 9 nömrəli Əlavə (bundan sonra “Ə-9 hesabatı”) və Dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası barədə hesabat (funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatların paraqrafları üzrə) – 28 nömrəli Əlavə (bundan sonra “Ə-28 hesabatı”), Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 30.11.2018-ci il tarixli Q-10 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün həmin vəsaitlərdən istifadə barədə rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatlar üzrə hesabat formaları və onların təqdim edilmə Qaydası”na uyğun nəzarət obyektləri tərəfindən təqdim edilmiş hesabatlar, o cümlədən Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün büdcə vəsaitlərindən istifadə barədə hesabat – Əlavə №1 (bundan sonra “büdcə icrasına dair Ə-1 hesabatı”), Büdcə təşkilatlarının büdcədənkenar vəsaitləri üzrə hesabat – Əlavə №2 (bundan sonra “büdcə icrasına dair Ə-2 hesabatı”) və Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün büdcə vəsaitlərindən istifadəsi üzrə debitor və kreditor borclar barədə hesabat – Əlavə №3 (bundan sonra “büdcə icrasına dair Ə-3 hesabatı”), analitik fəaliyyətin obyektləri tərəfindən təqdim edilmiş 2022-ci il üzrə maliyyə hesabatları və digər məlumatlar.

Əsas nəticələr

➤ 2022-ci ildə 3054,1 mln. manat, 2023-cü ildə isə 4437,6 mln. manat olmuşdur. 2023-cü ildə debitor borclar əvvəlki illə müqayisədə 1383,5 mln. manat (45,3%) artmışdır. 2022-ci illə müqayisədə 7 funksional bölmə üzrə artım, 5 funksional bölmə üzrə isə azalma olmuşdur.

➤ 2022-2023-cü illərdə debitor borcların funksional təsnifat üzrə bölgüsündə “Müdafiə və milli təhlükəsizlik”, “İqtisadi fəaliyyət” və “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölmələri ən

böyük pay təşkil etmişdir.

➤ Debitor borcların inzibati təsnifat üzrə təhlili 2022-ci ildə 100, 2023-cü ildə isə 104 istiqamətdə debitor borcun olduğunu göstərir.

➤ 2022-ci və 2023-cü ilin sonuna olan debitor borclar arasında da ləğv edilmiş və ya təşkilati-hüquqi forması dəyişdirilmiş bəzi qurumların əvvəlki illər üzrə debitor borcları mövcud olmuşdur.

➤ Debitor borclar üzrə ümumi nazirliklər arasında Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi 2022-ci ildə 1161,8 mln. manat olmaqla (və ya 81,8 faiz), 2023-cü ildə 2594,1 mln. manat olmuşdur.

➤ 5 Nazirlik üzrə 2022-2023-cü illərdə debitor borclarının müvafiq olaraq 71,99 min manat və 16461,81 min manatının akkreditiv hesablara yönəldilmiş vəsaitdən ibarət olmuşdur.

➤ Ümumilikdə 5 nazirlik üzrə əks olunan kreditor borc büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatının 4 bölməsi üzrə əhatə olunmuşdur ki, bundan da 2022-ci ildə 143,17 min manatı və ya 67,89 faizi Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin payına düşmüşdür.

➤ 7 Komitə üzrə debitor borc 2022-ci ildə cəmi 2901,21 min manat, 2023-cü ildə isə 6 Komitə üzrə 48428,60 min manat olmuşdur.

➤ 2022-ci ildə 2 komitə üzrə 14,92 min manat kreditor borc olmuş və kreditor borclar büdcə xərclərinin 2 (Ümumi dövlət xidmətləri və Sosial müdafiə və sosial təminat) funksional təsnifatı üzrə, iqtisadi təsnifatın isə 4 bölməsini əhatə etmişdir.

➤ Ə-9-a əsasən 2022-ci ildə 17 Xidmət üzrə cəmi debitor borc 913745,32 min manat, 2023-cü ildə isə 18 Xidmət üzrə cəmi 970347,98 min manat olmuşdur.

➤ 3 nömrəli əlavədə 2022-ci ildə 5 Xidmət üzrə 1970,50 min manat 2023-cü ildə isə 1 Xidmət üzrə 1822,3 min manat kreditor borc olmuş və bu Xidmətlər üzrə kreditor borclar funksional təsnifatın 2, iqtisadi təsnifatın isə 2 bölməsini əhatə etmişdir.

➤ Agentliklərin debitor borclarında azalma fonunda kreditor borclarında artım qeydə alınmış, debitor və kreditor borcların əsas hissəsi eyni funksional və iqtisadi bölmələri əhatə etmişdir.

➤ Bir qurumun təqdim etdiyi büdcə hesabatlarında əks etdirilən büdcədən kənar vəsait üzrə debitor borcun mahiyyət etibarilə qabaqcadan ödəniş olmadığı müəyyən edilmişdir.

➤ 9 nömrəli əlavəyə əsasən 8 Səhmdar cəmiyyətlər üzrə 2022-2023-cü illərdə müvafiq olaraq 356,8 mln. manat və 200,4 mln. manat məbləğində debitor borc mövcud olmuşdur.

➤ 8 Səhmdar cəmiyyətlər üzrə debitor borcları iqtisadi təsnifat üzrə 2022-2023-cü illərdə

4 bölməni əhatə etsə də 2022-ci ildə 99,5% və 2023-cü ildə 98,9% olmaqla ən böyük paya “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsi malik olmuşdur.

➤ Məlumatlarını təqdim etmiş 3 Səhmdar cəmiyyətdən (3 nömrəli əlavəni əsas götürməklə) yalnız birnin kreditor borc olmuş, borcun əsas hissəsi əməyin ödənişi ilə bağlı olmuşdur.

➤ 9 nömrəli əlavə əsasən 2022-2023-cü illərdə dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan ümumilikdə 5 Publik hüquqi şəxs üzrə müvafiq olaraq 242,3 mln. manat və 215,4 mln. manat məbləğində debitor borc mövcud olmuş ki, borcun əsas hissəsini bir Publik hüquqi şəxsin “İqtisadi fəaliyyət” bölməsindən olan borcları təşkil etmişdir.

➤ 2022-2023-cü illərdə Ə-9-da debitor borcu olan 4 Publik hüquqi şəxs üzrə təqdim edilmiş “Kreditor” cədvəlinə əsasən ümumilikdə müvafiq olaraq 1,7 mln. manat və 2,6 mln. manat məbləğində kreditor borcu mövcud olmuşdur.

➤ Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları üzrə Məhkəmələrin 2023-cü ilin əvvəlinə və sonuna debitor və kreditor borcları iqtisadi təsnifatın 4 bölməsi üzrə olmuşdur.

➤ Ə-9-a əsasən Məhkəmələrin büdcə vəsaiti üzrə “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və pokurorluq” bölməsi üzrə 2022-ci ilin sonuna 1695,6 min manat, 2023-cü ilin sonuna 2238,9 min manat debitor borcları mövcud olmuşdur.

➤ Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi məlumatla (Ə-9) Məhkəmələrin təqdim etdikləri məlumatlar arasında 2023-cü ilin sonuna 58,5 min manat fərq müəyyən edilmişdir.

➤ Məhkəmələr üzrə 2022-ci ilin sonuna olan 107,1 min manat kreditor borcu 25,2 min manat artaraq 2023-cü ilin sonuna 132,3 min manat təşkil etmişdir.

➤ Dövlət büdcəsindən maliyyələşən 23 digər (baş kredit sərəncamçılarda) qurumlarda debitor borclar 2022-ci ildə 3085,2 min manat və 2023-cü ildə 22307,6 min manat olmuşdur.

➤ 2023-cü ildə debitor borclarda Dairə seçki komissiyalarının 9236,3 min manatı akkreditiv hesaba yönəldilmiş olduğunu göstərir ki, bu da aidiyyəti ildə digər qurumlar üzrə mövcud olan debitor borcların müvafiq olaraq 94,4 faizini təşkil edir.

➤ 2022-2023-cü illərdə 7 digər qurumda 3 bölmə üzrə 2022-ci ildə 613,24 min manat və 2023-cü ildə 622,48 min manat məbləğində kreditor borcu mövcud olmuşdur.

➤ 6 Nazirlik tərəfindən təqdim olunan kontragent cədvəlində debitor borc 2022-ci ildə 25069,7 min manat olmuş və 2023-cü ilə bu qalıq 5256,2 min manat azalmaqla 19813,5 min manat əksini tapmışdır.

➤ 19 diplomatik nümayəndəliklər və konsulluqlar üzrə debitor borclar əks olunmuş 1062,7

min manat debitor borcun əvvəlki (2000-2022-ci) illərdə yaranmış debitor borclardan ibarət olmuşdur.

➤ 5 nazirlik üzrə kreditor borc 2022-ci ildə 336,26 min manat olmuş və 2023-cü ilə bu qalıq 48,89 min manat azalmaqla 287,37 min manat əks edilmişdir.

➤ 20 diplomatik nümayəndəliklər və konsulluqlar üzrə kreditor borc 2022-ci ildə 2911,3 min manat olmuş və 2023-cü ilə bu qalıq 38,4 min manat azalmaqla 2872,9 min manat əks edilmişdir.

➤ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin “Əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərci” istiqaməti üzrə 2022-2023-cü il üzrə əks olunan 565,34 min manat vəsait ötən illərdə yaranmış debitor borcdan ibarət olmuşdur.

➤ Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin eyni podratçı ilə 29,59 min manat məbləğində 2 satınalma müqaviləsi üzrə (13,48 min manat və 16,11 min manat) kreditor borcu olmuşdur ki, bu da ötən illər ərzində (2018-ci və 2019-cu illərdə) yaranmış borclardan ibarət olmuşdur.

➤ Agentliklər üzrə 2023-cü ildə 2022-ci illə müqayisədə əvvəlki illərdən qalan debitor borcların məbləği azalsa da, cəmi borclarda payı çoxalmışdır.

➤ Aparılan təhlillər bəzi hallarda qurumun (Agentliyin) müxtəlif illərdə akkreditiv hesablara yönəldilən vəsaitinin müxtəlif satınalma predmetlərini əhatə etməsinə baxmayaraq, eyni bir podratçı (kontragent) üzrə olduğunu və bəzən isə ilin sonunda bağlanmış müqavilə məbləğinin tam şəkildə akkreditivə yönəldildiyini göstərir.

➤ Vaxtı keçmiş kreditor borclar yalnız bir Agentlik üzrə qeydə alınmış, lakin həmin borcun məbləği əhəmiyyətli dərəcədə yüksək olmuşdur.

➤ 2023-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi hesabatlarla (9 və 28 nömrəli əlavələrə) əsasən 8 Səhmdar cəmiyyət tərəfindən tərəfindən dövlət büdcəsi üzrə icra edilmiş vəsait məbləğ ifadəsində azalması ilə yanaşı debitor borclarda da azalma müşahidə edilmişdir.

➤ 4 Publik hüquqi şəxs üzrə 2023-cü ildə 2022-ci illə müqayisədə əvvəlki illərdən qalan debitor borcların məbləği azalmaqla yanaşı cəmi borclarda payı da azalmışdır.

➤ Ə-9-da debitor borcu olan 4 Publik hüquqi şəxs üzrə əvvəlki ildən qalan kreditor borclar bir publik hüquqi şəxs üzrə olmaqla yanaşı, qeyd edilən publik hüquqi şəxs üzrə həmin kreditor borclar son 3 ilin sonuna dəyişməmişdir.

➤ Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin 2023-cü il üzrə büdcə vəsaitlərindən

istifadəsi üzrə debitor və kreditor borclar barədə hesabatda ilin sonuna debitor borcları göstəriciləri ilə Məhkəmənin təqdim etdiyi kontragentlərlə hesablaşmalara dair məlumatın eyni xərc maddələri üzrə 54,1 min manat fərq müəyyən edilmişdir.

➤ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında 2023-cü ilin sonuna əks olunmuş 402,4 min manat kreditor borcun 2016-cı ildə Akademiya və müvafiq təchizatçı arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən yaranmışdır.

➤ Təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması zamanı bəzi nazirliklərdə debitor borclarla bağlı hesabat göstəricilərində fərqlərin olduğu məlum olmuşdur.

➤ Təhlil edilən nazirliklər üzrə bir sıra hallarda debitor borc maliyyə hesabatında düzgün əks etdirilməmişdir.

➤ 7 nazirlik üzrə iqtisadi təsnifatın müxtəlif xərc maddələri üzrə ilin sonuna 19937,75 min manat kreditor borcu yaranmış və cari ildə eyni xərc maddələrindən 9317,72 min manat vəsait qalığı kreditor borcların bağlanmasına yönəldilməmiş və nəticədə həmin qalıq vəsait dövlət büdcəsinə qaytarılmışdır.

➤ Ə-9-da əks olunan məlumatlarla, Komitələr tərəfindən təqdim olunan müvafiq hesabatlar arasında uyğunsuzluqlar aşkar edilmişdir.

➤ Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Milli Hidrometeorologiya Xidməti tərəfindən tərtib edilən 3 nömrəli əlavədə, illik maliyyə hesabatlarında və Ə-9-da qeyd edilən məlumatlar arasında uyğunsuzluqlar aşkar edilmişdir.

➤ Agentliklər üzrə bəzi hallarda qabaqcadan ödənişin maliyyə hesabatlarında düzgün əks etdirilmədiyini göstərmişdir

➤ Bəzi Agentliklər üzrə büdcə və maliyyə hesabatlarında kreditor borcların məbləği fərqlənmiş, bəzi hallarda isə kreditor borc maliyyə hesabatında düzgün əks etdirilməmişdir.

➤ 3 Səhmdar cəmiyyət tərəfindən təqdim olunmuş "Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat"lara əsasən 2023-cü ildə əvvəlki ilə nisbətdə "Sair qısamüddətli aktivlər" üzrə göstərici azalsa da həmin maddə üzrə debitor borcların (qabaqcadan ödənişlərin) xüsusi çəkisi artmışdır.

➤ 57 Publik hüquqi şəxs tərəfindən "Maliyyə hesabat"ları təqdim edilsə də əksər Publik hüquqi şəxs tərəfindən Maliyyə hesabatları Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyası tərəfindən təsdiq edilmiş formalara uyğun tərtib edilməmişdir.

➤ 2022-ci ildə 43 Publik hüquqi şəxs üzrə "Sair qısamüddətli aktivlər" 104,3 mln. manat, 2023-ci ildə 39 Publik hüquqi şəxs üzrə "Sair qısamüddətli aktivlər" 75,1 mln. manat olsa da hər iki ildə onun 50 faizindən azı "Verilmiş qısamüddətli avanslar"dan ibarət olmuşdur.

➤ 2022-ci ildə 3 Publik hüquqi şəxs tərəfindən “Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat”larında “Sair uzunmüddətli aktivlər”i 2224,6 min manat əks etdirilsə də, onun əsas hissəsi qabaqcadan ödənişlərlə bağlı olmamışdır.

➤ 1 publik hüquqi şəxs üzrə 2023-cü ilin sonuna akkreditivdə saxlanılan vəsait Maliyyə hesabatında tanınmamışdır.

➤ Publik hüquqi şəxslərin bəzilərinə bağlanmış müqavilələr çərçivəsində avans ödənişilə bağlı qanunvericiliklə müəyyən edilmiş limitə riayət olunmadığı ehtimalı yaranmışdır.

➤ 2022-ci ildə 41, 2023-ci ildə 36 Publik hüquqi şəxs tərəfindən təqdim edilmiş “Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat”larında “Qısamüddətli kreditor borcları”ı müvafiq olaraq 76,7 mln. manat və 51,1 mln. manat olsa da, hər iki il üzrə onun 20 faiz çox olmayan hissəsi “Malsatan və podratçılara qısamüddətli kreditor borcları”ndan ibarət olmuşdur.

➤ Ali Məhkəmə üzrə Maliyyə Nazirliyinin (Ə-9 hesabat forması), təqdim olunan debitor və kreditor borclarına dair məlumatın (3 nömrəli əlavəsi), Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın və Kontragentlərlə hesablaşmalara dair məlumatın göstəriciləri arasında fərqlərin olduğu aşkar edilmişdir.

➤ 6 digər baş kredit sərəncamçıları üzrə Maliyyə Nazirliyinin (Ə-9 hesabat forması), təqdim olunan debitor və kreditor borclarına dair məlumatın (3 nömrəli əlavəsi) göstəriciləri arasında 2022-2023-cü illərdə (xüsusilə 3 qurum üzrə) əhəmiyyətli fərqi olduğu məlum olmuşdur.

➤ Bəzi hallarda maliyyə əməliyyatları zamanı qabaqcadan ödənilməli olan vəsaitlər müvafiq xəzinə orqanlarına “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi” ilə təqdim edildinə görə bu barədə məlumatlar xəzinə üzləşmə aktlarında və 9 nömrəli əlavədə qabaqcadan ödəniş kimi əksini tapmamışdır.

➤ 3 digər baş kredit sərəncamçılarının debitor borcların uçotu üzrə Maliyyə Nazirliyinin (Ə-9 hesabat forması) və illik Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın göstəriciləri arasında kənarlaşmalar olmuşdur.

Təkliflər

Analitik fəaliyyətin nəticələrinə dair auditor hesabatının təsdiq olunması və Hesablama Palatasının büdcə və büdcədən kənar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcələrinin layihələrinə və icrasına dair rəylərinin tərtib olunmasında istifadə olunması təklif olunur.

COP29 ÇƏRÇİVƏSİNDƏ INTOSAI VƏ HESABLAMA PALATASININ TƏŞKİLATÇILIĞI İLƏ ALİ AUDİT ORQANLARININ İQLİM FƏALİYYƏTİNDƏKİ ROLUNA DAİR TƏDBİR KEÇİRİLİB

Bildiyimiz kimi bu ilin noyabr ayında Azərbaycan dünyada ən mötəbər tədbirlərdən biri hesab edilən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına (COP29) uğurla ev sahibliyi edib.

COP29 çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası və Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı olan INTOSAI-ın təşkilatçılığı ilə “Hökumətlər iqlim sahəsində fəaliyyətlərində hansı mərhələdədirlər? – İqlim Skaneri qiymətləndirməsinin nəticələri” adlı tədbir keçirilib.

Tədbirdə Braziliya, Finlandiya, Kanada və s. ölkələrin Ali Audit Orqanlarının (AAO) və Avropa Auditorlar Məhkəməsinin nümayəndələri ilə yanaşı, bir sıra nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən BMT-nin İnkişaf Proqramı, BMT-nin Əhali Fondu, Dünya Bankı, Asiya İnkişaf Bankı və s. qurumların təmsilçiləri, habelə dövlət orqanlarının rəhbər şəxsləri iştirak ediblər.

İlk olaraq tədbirdə Hesablama Palatasının sədri Vüqar Gülməmmədov çıxış edərək iqlim dəyişikliklərinin təsirlərinin azaldılması və bu təsirlərə uyğunlaşma üçün əhəmiyyətli maliyyə, o cümlədən dövlət vəsaitlərinin tələb olunduğunu bildirib. O, həmin vəsaitlərin məqsədyönlü istifadəsinin, həmçinin şəffaflıq və hesabatlılığın təmin edilməsində AAO-ların iştirakının vacibliyini qeyd edib.

Vüqar Gülməmmədov iqlim fəaliyyəti sahəsində aparılan auditlər zamanı ortaya çıxan çağırışlara da toxunub. O bildirib ki, onların bir hissəsi audit institutu ilə, bir hissəsi isə auditin keçirildiyi mühitlə əlaqəlidir və bunların əksəriyyəti bütün ölkələrin AAO-ları üçün aktualdır. Sədr əsas çağırışlar arasında iqlim fəaliyyəti ilə bağlı məlumatların çeşidi və vaxtında təqdim edilməsindəki problemləri, iqlim maliyyəsi ilə bağlı yaxşı hesab olunacaq təcrübə sayının azlığını, yaşıl büdcə ilə bağlı nəzəriyyə və praktik tətbiq arasında fərqlərin müşahidə edilməsini, iqlimlə bağlı audit standartlarının inkişaf mərhələsində olmasını, auditorlarda bu sahə üzrə xüsusi bilik və bacarıqlara yiyələnməklə bağlı ehtiyacı, audit proseslərinə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin daxil edilməsi şəraitində hökumət əsaslı auditlərin sayının artımı üçün zərurətin yaranmasını xüsusi vurğulayıb.

Eyni zamanda, sədr çıxışında İqlim skaneri barədə məlumat verərək bu təşəbbüsün həm milli, həm də beynəlxalq müstəvidə müsbət nəticələr verəcəyinə inandığını bildirib və bunun üçün beynəlxalq AAO cəmiyyətinin birgə daha təsirli fəaliyyətlərinin zəruri olduğunu qeyd edib:

“Ali audit orqanları tərəfindən iqlim fəaliyyətinə töhfənin verilməsi istiqamətində ən vacib addımlardan biri INTOSAI-a hazırda sədrlik edən Braziliya Federal Hesablama Məhkəməsi, INTOSAI-ın Ətraf Mühitin Auditi üzrə İşçi Qrupu ilə birlikdə ekspertlərin və beynəlxalq təşkilatların (BMT-nin İqtisadi və Sosial Məsələlər üzrə Departamenti (UNDESA), Dünya Bankı, BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP) və s.) dəstəyi ilə İqlim Skaneri adlı təşəbbüsünün hazırlanmasıdır”.

Sədr bildirib ki, “İqlim Skaneri” aləti vasitəsilə bu təşəbbüsə qoşulan 141 ölkənin Ali Audit Orqanı tərəfindən iqlim dəyişikliyinə qarşısının alınması istiqamətində hökumət tərəfindən görülən işlərin, o cümlədən milli və beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş öhdəliklərin icrası vəziyyətinin qiymətləndirilməsi aparılır. Hazırkı tarixə çoxlu sayda AAO-lar, o cümlədən Hesablama Palatası tərəfindən aparılan qiymətləndirmənin nəticələri icmallaşdırılması üçün müvafiq sistemə daxil edilib.

Vüqar Gülməmmədov İqlim Skanerinin komponentlərinin və göstəricilərinin həm də gələcəkdə bu sahədə aparılacaq auditlər üçün vacib meyar kimi çıxış etməklə potensial audit mövzularının müəyyən olunmasına töhfə verəcəyinə inandığını bildirib.

Sədr sonda Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının beynəlxalq cəmiyyətdə, o cümlədən AAO cəmiyyətində ətraf mühit üzrə təşəbbüsləri aktiv şəkildə dəstəklədiyini söyləyib və müvafiq tədbirin iqlimlə bağlı məsələlərin gündəmdə qalmasına və bu sahədəki problemlərin həllində audit institutunun rolunun artırılmasına xidmət edəcəyindən bəhs edib.

İqlim Skanerinin ilkin nəticələrinə həsr olunan tədbirdə COP29-un Prezidenti Muxtar Babayev də çıxış edib. Çıxışında iqlim dəyişikliklərinin diqqətdə saxlanılmasının vacibliyinə toxunan natiq bu sahə üzrə fəaliyyətlərin izlənilməsində audit institutunun rolundan danışdı.

Daha sonra tədbirdə çıxış edən INTOSAI-a sədrlik edən Braziliya Federal Hesablama Məhkəməsinin vitse-prezidenti Vital do Rego İqlim Skanerinə qoşulan 141 ölkənin ali audit orqanından 61-nin bu qiymətləndirməni yekunlaşdırdığını bildirib. O, bu alətin təkmilləşdirilməsi üzrə işlərin davam etdiriləcəyini vurğulayaraq, iqlim fəaliyyəti mexanizmlərinin icmalını təqdim etmək, müvafiq məlumatları qlobal ictimaiyyətə effektiv şəkildə çatdırmaq məqsədilə fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu qeyd edib.

INTOSAI-ın növbəti dövr üzrə sədri bildirib ki, Braziliya AAO tərəfindən enerji keçidlərinin

auditinə dair təlimat hazırlanıb: **“Bu təlimat Braziliya və digər qurumların təcrübəsinə əsaslanaraq dövlət siyasətlərinin monitorinqi üçün hərtərəfli və çevik yanaşma tətbiq etməklə AAO-lara enerji keçidi fəaliyyətlərini yoxlamaqda kömək etmək üçün nəzərdə tutulub”.**

Tədbirdə Avropa Auditorlar Məhkəməsinin üzvü Kalus-Heyner Lehnenin nitqindən sonra Braziliya Federal Hesablama Məhkəməsinin nümayəndəsi Hüqo Çudison İqlim Skaneri alətinin ilkin qlobal nəticələrini açıqlayıb. O bildirib ki, milli hökumətlərin iqlim ilə bağlı gördüyü tədbirləri qiymətləndirmək üçün 240 yoxlayıcıya bu sahədə təlimlər keçirilib. Qeyd olunub ki, indiyə qədər öz hökumətlərinin kənar auditoru qismində fəaliyyət göstərən 141 AAO İqlim Skaneri təşəbbüsünə cəlb edilib və 61-i qiymətləndirməni hazırkı tarixə yekunlaşdırıb.

Braziliya Ali Audit Orqanı tərəfindən təqdim edilən İqlim Skanerinin ilkin nəticələrinə əsasən ölkələrin əksəriyyətində dövlət siyasəti (milli öhdəliklərin qəbul edilməsi, yumşaldılma strategiyaları, Milli Uyğunlaşma Planları və s.) və idarəetmə (qanunvericilik, inzibati strukturlar, risk idarəetməsi, şəffaflıq və s.) üzrə hökumət tərəfindən görülən işlər qənaətbəxşdir. Lakin maliyyə sahəsi, o cümlədən daxili, beynəlxalq və özəl iqlim maliyyəsi üzrə mövcud mexanizmlərin və həyata keçirilən fəaliyyətlərin gücləndirilməsinə zərurət yüksəkdir. Qeyd olunan nəticəni ayrı-ayrı ölkələr (Kanada, Braziliya, Filippin, Yeni Zelandiya, Çili) üzrə görmək mümkündür.

Ölkələrin 80%-də iqlimlə bağlı tədbirləri həyata keçirmək üçün inzibati strukturlar və 64%-də iqlimin təsirini azaltmaq üçün uzunmüddətli strategiyalar mövcuddur, 58%-də isə hüquqi və tənzimləyici baza yaradılıb. Lakin müvafiq institutların olması şəraitində monitoring sistemlərində zəifliklər izlənilir. Belə ki, ölkələrin 27%-də belə mexanizmlər ümumiyyətlə mövcud deyil və 45%-də isə müvafiq məlumatlar təkmilləşdirməyə səbəb olmur.

Ölkələrin 73%-i iqlim xərclərini işarələmir və ya yalnız daxili iqlim maliyyəsini izləmək üçün mexanizmlərə malikdir. Bu isə öz növbəsində hökumətin birbaşa və dolayı iqlim xərclərinin izlənməsini zəiflədir. Eyni zamanda, iqlim fəaliyyətinə cəlb olunan özəl sektorun investisiyaları üzrə də izlənmə mexanizmlərində çatışmazlıqlar mövcuddur. Həmçinin bir çox ölkədə bu istiqamətdə şəffaflıq yetərli deyil. Belə ki, 41% ölkədə bu istiqamətdə dərc olunan hesabatlarla rast gəlinmir.

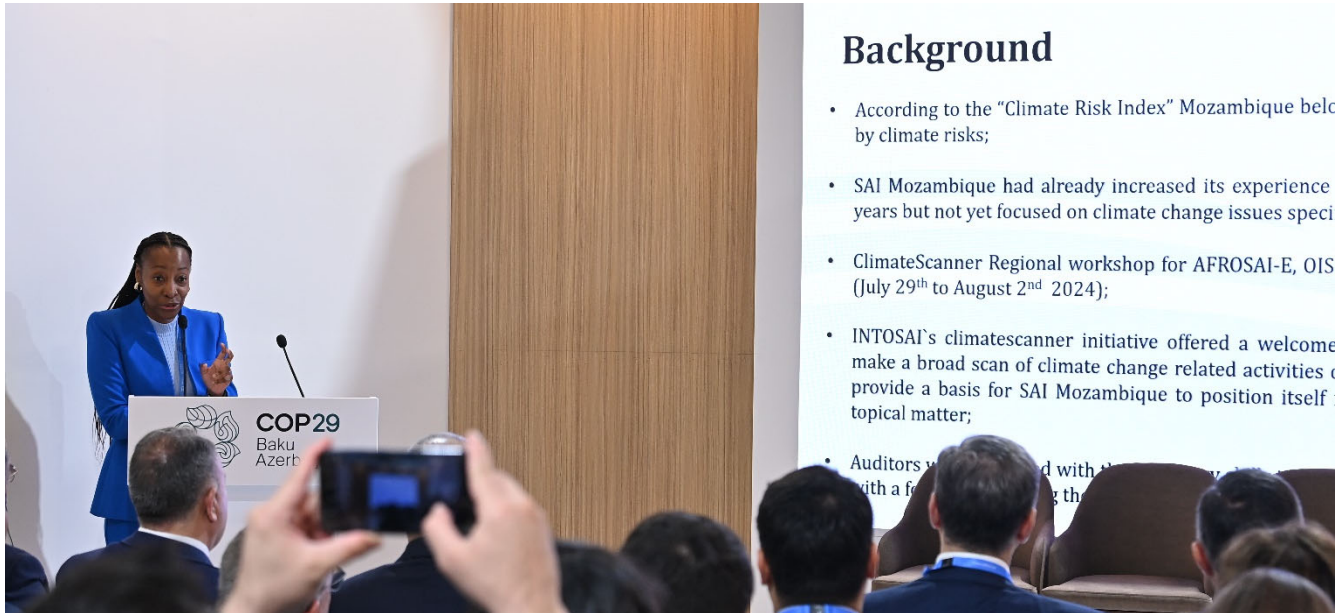
Təqdimatda qeyd olunub ki, maliyyəyə ehtiyacı olan əksər ölkələr üzrə ehtiyacların qiymətləndirilməsi mexanizmləri və ya mümkün maliyyə mənbələrinin xəritəsi mövcud deyil.

Ölkələrin 47%-də su, ərzaq təhlükəsizliyi, təbii fəlakətlər kimi sektorlarda uyğunlaşma siyasətləri mövcud deyil və ya üçün erkən inkişaf mərhələsindədir.

Daha sonra Mozambik AAO-nun nümayəndəsi tərəfindən İqlim Skaneri qiymətləndirilməsinin real təcrübəsi (Mozambik AAO-nun fəaliyyəti təmsalında) təqdim edilib. Bildirilib ki, "İqlim Risk İndeksi"nin məlumatlarına əsasən, Mozambik iqlim risklərinə ən çox məruz qalan ölkələrdən biridir.

Son illərdə Mozambik AAO ətraf mühitin auditi sahəsində təcrübəsini artırırsa da, iqlim

dəyişikliyin ölkəyə təsirinə xüsusi diqqət yetirməyib. Lakin “İqlim Skaneri” təşəbbüsü iqlim dəyişikliyi ilə bağlı tədbirləri izləmək və qiymətləndirmək istiqamətində imkan yaradaraq AAO-nun aktual məsələlərdə audit və nəzarət potensialını artırmasına, alətdən səmərəli istifadə etməklə AAO-nun lazımı bacarıqlarla təchiz olunmasına kömək edib.

Məlum olduğu kimi, İqlim Skaneri aləti 3 istiqamət (idarəetmə, maliyyə və dövlət siyasəti) üzrə qiymətləndirilmələrin aparılmasına imkan verir. Qiymətləndirmə Mozambikin idarəetmə və dövlət siyasəti sahəsində iqlim dəyişikliyi ilə bağlı tədbirlərə uyğunlaşdığını və göstəricilərə (meyarlara) cavab verə bildiyini nümayiş etdirib, lakin iqlim maliyyəsi sahəsində hələ də ciddi çətinliklərin mövcud olduğu müəyyən edilib.

İqlim Skaneri üzrə aparılan qiymətləndirmələr bu sahədə bir sıra çağırışların olduğunu göstərib. Belə ki, alət üzrə keçirilən qiymətləndirmədə kök-səbəblərinin müəyyənləşdirilməsi imkanı olmayıb. Eyni zamanda, təşəbbüsün yekun nəticəsinin nədən ibarət olması, doldurulan məlumatların necə icmallaşdırılması, əvvəlki və sonrakı səviyyələr üzrə müqayisələrin edilməsi, bir ölkə nəticəsinin digər ölkələrin nəticələri ilə müqayisəsinin olmaması da bu alət üzrə çağırışlara aid edilib.

Qiymətləndirmə bir sıra müsbət məqamları da üzə çıxarıb. Belə ki, alət AAO-lar üzrə iqlim dəyişikliyinə audit, habelə iqlim dəyişikliyi mövzusunun audit planlamasına inteqrasiyası üçün yeni imkanların olduğunu göstərib, İqlim Skanerinə nəticələri əsasında dərin araşdırmaların aparılması üçün audit mövzularının müəyyən olunmasına şərait yaradıb.

Eyni zamanda, qiymətləndirmə nəticələrinin dərc olunması və bunun əsasında tədbirlərin təşkil edilməsinin, həmçinin, dövlət orqanları və beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlığın,

vətəndaş cəmiyyətinin iştirakının, bəzi sənədlərin əlçatanlığının artırılması üçün geniş məlumatlandırma tədbirlərinin həyata keçirilməsinin vacibliyi barədə qənaətə gəlinib.

Tədbir Kanada, Hindistan, Maldiv AAO-nun və Avropa Auditorlar Məhkəməsinin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən panel müzakirələr ilə davam edib. Panel müzakirələrdə AAO-ların təcrübələri və qiymətləndirmə alətindən öyrəndikləri dərslər, eləcə də milli səviyyədə effektiv iqlim idarəçiliyinin və hesabatlılığın təkmilləşdirilməsi imkanları barədə fikir mübadiləsi aparılıb.

Müzakirələrinin sonunda sual-cavab sessiyası keçirilib.

Tədbir INTOSAI-ın İnkişaf Təşəbbüsü, BMT İnkişaf Proqramının təmsilçilərinin yekun qeydləri ilə tamamlanıb.

Nuranə Səfərova

*Hüquqi təminat və keyfiyyətə nəzarət
şöbəsinin müdiri*

MALİYYƏ HÜQUQU VƏ DÖVLƏT MALİYYƏSİNİN İDARƏDİLMƏSİNİN HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏSİ

Açar sözlər: *maliyyə hüququ, dövlət maliyyəsi, publik vəsait, hüquqi çərçivə, əsas və əlaqəli tənzimləmə*

Bu məqalə ilə dövlət maliyyəsinin hüquqi çərçivəsinin həddləri, əhatə etdiyi hüquqi aktlar və tənzimlədiyi münasibətlərin dairəsi ilə bağlı məsələlərin əhatə edilməsi nəzərdə tutulur. Bununla yanaşı məqalədə maliyyə hüququ və dövlət maliyyə idarəetməsinin hüquqi çərçivəsinin müqayisəsi aparılacaq, dövlət maliyyə idarəetməsinin hüquqi çərçivəsində yer alan bəzi məsələlər əhatə ediləcəkdir.

İlk öncə qeyd edilməlidir ki, hüquq müxtəlif münasibətləri tənzimləyən, hüquq sahələrinin məcmusundan ibarət bir sistemdir. Bu münasibətlər sosial həyatın müxtəlif istiqamətlərini əhatə edir. Bura mülki dövriyyə, ailə, torpaq, ekologiya, əmək, ictimai təhlükəsizlik, inzibati idarəetmə, maliyyə, vergi və digər sahələrdən olan münasibətlər daxildir.

Əgər hüquqa müxtəlif xarakterli sosial münasibətləri tənzimləyən normalar məcmusu kimi baxsaq, (daha geniş də yanaşmaq mümkündür) maliyyə xarakterli münasibətləri tənzimləyən normalar məcmusuna da maliyyə hüququ kimi baxıla bilər. Hüquq əsasən iki meyar əsasında sahələrə bölünür. Birinci hansı münasibətləri tənzimləməsi, ikinci hansı metodla tənzimləməsi. Qeyd edək ki, bu yanaşma daha çox sovet hüquq doktrinası üçün ənənəvi yanaşma olmasına baxmayaraq, nəzəri olaraq hüquq sahəsi məfhumunu anlamağa kömək edir. Beləliklə, qeyd edilənlər əsasında deyə bilərik ki, maliyyə münasibətlərini tənzimləyən hüquq sahəsi kimi maliyyə hüququnu qəbul edə bilərik. Lakin bir sıra hüquq sahələrindən fərqli olaraq “maliyyə münasibətləri”nin dairəsini düzgün müəyyən etmək heç də asan deyil. Təsadüfi deyil ki, post sovet ölkələrinin və qərb təcrübəsinin bu hüquq sahəsinə yanaşması əsasən fərqlidir. Halbuki, digər sahələrdə yanaşma, hüquq sistemlərinin fərqli olmasına baxmayaraq demək olar ki, eynilik təşkil edir.

Qeyd edilənlər əsasında maliyyə hüququna ölkə daxili hüquq ədəbiyyatlarında verilən anlayışa diqqət yetirsək, hətta burada da fərqli yanaşmaların olduğunu görmək olar.

Məsələn: maliyyə hüququna-dövlət və bələdiyyə orqanlarının fəaliyyətinin maliyyə təminatı məqsədilə pul vəsaiti fondlarının yaradılması, bölüşdürülməsi və istifadəsi prosesində meydana çıxan ictimai münasibətləri tənzimləyən norma və prinsiplər sistemi kimi yanaşılır¹.

Digər bir ədəbiyyatda, maliyyə hüququna ictimai inkişafın hər hansı bir dövründə dövlətin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsinin təmin olunması üçün maliyyə fəaliyyəti prosesində meydana çıxan ictimai münasibətləri nizama salan hüquq normalarının məcmusu kimi anlayış verilmişdir².

Hər iki anlayışda ortaq xüsusiyyət dövlətin vəzifə və funksiyalarının icrası ilə bağlı fondların formalaşdırılması, bölüşdürülməsi kimi görünür.

Ölkə daxili hüquq ədəbiyyatlarında maliyyə hüququ çərçivəsində sığorta, bank, müəssisələrin maliyyəsi ilə bağlı münasibətlər, valyuta münasibətlərinin də əhatə edildiyini görmək olar. Qeyd edək ki, bu subyektlərin maliyyə hüququ çərçivəsində qiymətləndirilən fəaliyyəti əsasən vergi ödəyicisi qismində həyata keçirdikləri fəaliyyətdir. Müəssisələrin dövlət maliyyəsində iştirakı vergi ödəyicisi kimi ifadə edilir ki, bu məsələnin vergi hüququ çərçivəsində tənzimləndiyini deyə bilərik. Bundan əlavə, maliyyə və vergi hüquqlarının nisbətində də birmənalı aydın yanaşma yoxdur. Bəzi ədəbiyyatlar vergi hüququna maliyyə hüququnun alt yarım sahəsi kimi baxsa da, bəzi ədəbiyyatlar iki müstəqil hüquq sahəsi kimi yanaşılmalı olduğunu ifadə edir.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, Türk ədəbiyyatlarında maliyyə hüququna publik (kamu) maliyyə və maliyyə hüququ nisbətində baxılır. Yuxarıda verilən anlayışlarda yer alan əsas məqsəd məhz publik (kamu) maliyyə münasibəti çərçivəsi ilə məhdudlaşdırılır. Bu çərçivədə şərti olaraq gəlir (vergi hüququ) hüququ, çıxar (dövlət xərclərinin istiqamətləri, dövlət borcu) hüququ, büdcə hüququ kimi alt sahələr əhatə edilir. Sahə çərçivəsində özəl hüquq subyektlərinin (bank, sığorta, digər müəssisələr) yer almadığı görülür³.

Qərb yanaşmasında maliyyə hüququnun ayrıca bir sahə olaraq qəbul edildiyini tam əminliklə demək olmur. Daha doğrusu bu sahənin əhatə etdiyi münasibətlərin maliyyə əməliyyatlarını, bank, investisiya, sığorta, əmlak idarəetməsini, qiymətli kağızlar, müflisləşmə ilə bağlı münasibətləri əhatə etdiyi, həmçinin bu fəaliyyətlər üzrə yaranan bazarlarda rəqabətin

¹ Ramazanov M.K /Maliyyə hüququ/ Bakı 2023. 532 s.

² Mirzəyeva A.Q /Maliyyə hüququ/ Bakı 2008. 214s.

³ Nurettin Bilici-Adem Bilici, Mali Hukuk (Seçkin Yayıncılık)

qorunmasından yaranan məsələləri əhatə etdiyi ifadə edilir. Bu sahə çərçivəsində dövlət sektorunun maliyyə münasibətləri xüsusi vurğulanmır.

Məqalə çərçivəsində belə fərqli yanaşmaların formalaşmasının tam səbəbləri araşdırılmasa da, qərb ədəbiyyatlarında dövlətin iştirak etdiyi büdcə-vergi və daha geniş münasibətlər dairəsinin publik maliyyə münasibətləri olaraq xarakterizə edilməsindən irəli gəldiyini görmək olar. Yəni, bank-sığorta və maliyyə bazarlarının fəaliyyəti dövlətin dolayı müdaxiləsi ilə (lisenziyanın verilməsi, prudensial nəzarətin olması və s.) formalaşan münasibətlər olmasına baxmayaraq, bu münasibətlər xüsusi maliyyə münasibətləri olub, özəl hüquq subyektlərinin iştirakı ilə yaranır. Bu münasibətlər bank, sığorta, qiymətli kağızlar hüququ kimi sahə və ya mülki hüququn alt sahələri olan, özəl hüquqla (private law) tənzimlənir. Halbuki, büdcə münasibətləri tamamilə publik hüquqdur.

Bununla yanaşı, özəl hüquq subyektləri olmalarına, həmçinin fəaliyyətlərinin (təqdim etdikləri xidmətlər, digər bazar subyektləri ilə münasibətlər və s.) mülki hüquqla tənzimlənməsinə baxmayaraq, yuxarıda qeyd edilən müəssisələrin maliyyə hesabatlılığı, mühasibat uçotu subyektliliyindən irəli gələn öhdəliklərini, məcburi auditin subyektləri olmaları və bundan irəli gələn öhdəlikləri ilə bağlı tənzimləmələri maliyyə hüququnun predmeti saymaq olar.

Ancaq qeyd edilməlidir ki, bu müəssisələrin fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər dairəsinin bəzən qarışdırılmasına səbəb, maliyyə bazarları münasibətlərinə, yəni bankların, investisiya fondlarının, sığortaçıların fəaliyyətinə dövlətin əhəmiyyətli nəzarətinin olmasıdır. Lakin bu yenə də münasibəti “dövlət maliyyəsi” sektoruna çəkmir.

Qeyd edilməlidir ki, maliyyə və vergi hüququnun sərhədləri də dəqiq müəyyən edilmir. Belə ki, vergi institutu büdcə münasibətlərinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil etsə də, hüquq sahəsi olaraq daha çox vergi toplayan (dövlət və ya bələdiyyə) və vergi ödəyicisi (fiziki, hüquqi şəxslər) arasında yaranan münasibətlərin tənzimləndiyi sahədir. Ölkə hüquq doktrinasında da məsələyə birmənalı yanaşıldığını demək çətindir. Lakin son dövrlər formalaşan yanaşma isə vergi hüququnun ayrıca sahə olaraq tədqiq və tədris edilməsi ilə onun büdcənin əsas gəlir mənbəyi olaraq dövlət maliyyəsindəki yerindən daha çox, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi dövlət və vergi ödəyicisi arasında yaranan münasibətlərə yönəlmişdir.

Qeyd edilənlər, maliyyə hüququnun çərçivəsinə vahid və tam yanaşmanın olmadığını deməyə əsas verir. Doktrina çatışmazlığın və aydın yanaşmanın olmaması praktik tərəfə də sirayət edir. Göstərilənlərə əsasən dövlət maliyyəsinin sərhədlərinin müəyyən edilməsinin daha optimal olduğunu deyə bilərik. Belə ki, hüquq münasibəti üçün zəruri olan bütün elementləri

(tənzimlənən ictimai münasibət, münasibətdə yer alan subyektlər, münasibətin yönəldiyi obyekt və s.) bu sektor üçün müəyyən etmək daha mümkün görünür.

Bu münasibətlərin sərhədlərinin müəyyən edilməsinin mümkünlüyü, dövlət qurumlarının maliyyə fəaliyyəti ilə bağlı səlahiyyətlərinin tənzimlənmiş olmasından qaynaqlanır.

Yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirərək, məqalə çərçivəsində dövlət maliyyə idarəetməsinin maliyyə hüququnun yalnız publik tərəfini qəbul etməklə, yəni münasibətlərin dövlət sektorunda yaranan hissəsi bazasında təhlilinin düzgün olduğunu demək olar. Bu anlamda dövlət müəssisələri (təsisçisi və ya əhəmiyyətli hissədə payçısı dövlət olan kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslər) üzrə münasibətdə bir qədər fərqli nüans müşahidə olunacaqdır. Bu anlamda bir sıra beynəlxalq təşkilatların dövlət paylı (dövlətin mülkiyyətində olan) hüquqi şəxslərin idarəedilməsi, fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı araşdırmaları əhəmiyyətli təsəvvür yaradır.

Bu müəssisələrin fəaliyyətində iki istiqamətdə münasibət yaranır. Müəssisənin təsisində dövlətin malik olduğu paya münasibətdə dövlətin mülkiyyətçi kimi iştirakı, bu münasibətlər kateqoriyasında dövlət əmlakının idarəedilməsindən danışa bilərik, digər isə müəssisənin özünün fəaliyyətini həyata keçirdiyi, yəni xidmət təqdim etdiyi, istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olduğu və digər xüsusi (özəl) sektor münasibətləri. Dövlət müəssisələrinə münasibətdə özəl (private) və ümumi (publik) hüquq tənzimləməsinin uzlaşmalı olduğunu, həmçinin bu istiqamətlərin prinsiplərinin tətbiqi üçün düzgün nisbətə müəyyən olunmalı olduğunu demək olar. Bu anlamda bəzi ölkələrin təcrübəsində bu müəssisələrin idarəedilməsi ilə bağlı siyasət müəyyən edilir (hüquqi akt statuslu). Bu siyasət dövlətin, hüquqi şəxsin təşkili və idarəedilməsində rolunu, müdaxiləsinin sərhədlərini müəyyən edir. Maraqlı tənzimləmələrdən digəri bəzi ölkələrin qanunvericiliyində ictimai xidmət göstərən dövlət paylı hüquqi şəxsin iki sektor üzrə bir-birindən ayrılmış hesabatlılığının aparılmasının tələb olunmasıdır (EU Commission Directive 2006/111/EC).

Yuxarıda qeyd olunanlar nəzərə alınmaqla dövlət maliyyə idarəetməsinin hüquqi çərçivəsini – hüquq mənbələri üzrə və tənzimlədiyi münasibətlər üzrə şərti olaraq aşağıdakı istiqamətlərdə qruplaşdırmaq mümkündür. Belə bölgədə, münasibət deyil, dövlətin səlahiyyətlərini ifadə edən hüquq mənbələrinin ifadə etdiyi sərhədlər əsas götürülür:

Dövlət maliyyə idarəetməsində əsas hüquq mənbələri

Mənbə: *Konstitusiya və büdcə prosesini tənzimləyən qanunvericilik aktları*

Hüquq münasibətləri: *Maliyyə sahəsi üzrə tənzimləyici qərarların qəbul edilməsi ilə bağlı*

səlahiyyətin bölgüsü, büdcənin tərtibi, təsdiqi, nəzarəti üzrə dövlət orqanlarının səlahiyyət bölgüsü və qarşılıqlı münasibətlər, büdcə sistemi, büdcə təqvimi, sənədləşmə, hesabatlılıq, xərc çərçivəsi və ya siyasəti, büdcənin icrası, xəzinədarlıq sistemi və s. ilə bağlı münasibətlər

Dövlət maliyyə idarəetməsində spesifik hüquq mənbələri

Mənbə: Fiskal məsuliyyəti müəyyən edən qanunvericilik aktları, dövlət borcunu tənzimləyən qanunvericilik aktları, dövlət maliyyə nəzarətini tənzimləyən qanunvericilik aktları

Münasibətlər: Büdcə icrasında iştirak edən subyektlərin öhdəliklərinin icrasından və məsuliyyətin müəyyən edilməsindən irəli gələn münasibətlər, hesabatlılığın əsasında yer alan münasibətlər, bütün idarəetmə prosesinin ayrı-ayrı elementləri və tamamı üzrə nəzarətin həyata keçirilməsində yaranan münasibətlər, dövlət borcu, borcun yaranması, təsnifləşdirilməsi, hesabatlılığı üzrə münasibətləri

Dövlət maliyyə idarəetməsi ilə əlaqəli münasibətlər üzrə hüquq mənbələri

Mənbə: Dövlət satınalmalarını tənzimləyən qanunvericilik aktları, Mərkəzi Bank fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktları, yerli idarəetmələrin maliyyə fəaliyyətini tənzimləyən aktlar, dövlət özəl tərəfdaşlığı ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən hüquqi aktlar

Münasibətlər: Büdcə vəsaitlərinin istifadəsi prosedurlarından yaranan münasibətlər, satınalmaların təşkili, dövlət özəl tərəfdaşlığından irəli gələn münasibətlər, Mərkəzi bankın maliyyə sistemindəki rolunun icrasından yaranan münasibətlər (müstəqil qurum olmasından irəli gələrək bu kateqoriyada qiymətləndirilir), dövlət və yerli özünüidarəetmə arasında yaranan maliyyə münasibətləri, o cümlədən yerli özünüidarəetmənin maliyyə fəaliyyətindən yaranan münasibətlər (sonuncu dövlət olmasa da lokal ictimai əhəmiyyətindən irəli gəlir)

Qeyd edək ki, hüquq münasibətində münasibətin özü qədər iştirakçıların da müəyyən edilməsi önəmlidir. Bu anlamda maliyyə hüququnda iki istiqaməti müəyyən etmək olar. Tərəfləri dövlət və özəl hüquq subyekti olan münasibətlər. Yuxarıda qeyd edilən maliyyə bazarları, sığorta, qiymətli kağızlarla bağlı münasibətləri maliyyə münasibəti olaraq qəbul etməklə, nümunə göstərmək olar. Tərəfləri publik hüquq subyekti olan münasibətlər. Əgər xüsusi (özəl) hüquq münasibətlərində tərəflərin bərabərliyi, sərbəstliyi, tənzimləmənin dispoitivliyi (alternativ davranış imkanı verən) prinsipləri əsasdırsa, publik (ümumi) hüquqda tərəflərin birinin digərinə tabe olması, münasibətlərin əvvəldən müəyyən edildiyi qaydada baş verməsi, imperativ tənzimləmə (alternativsiz və məcburi tənzimləmə) prinsipi əsasdır. Qeyd edilməlidir ki, publik hüququn tənzimlədiyi əsas münasibətlərin tərəflərindən biri dövlət və digəri xüsusi (özəl) hüquq subyektidir. Məsələn: vergi münasibətləri, inzibati hüquq üzrə münasibətlər, (şəxsiyyət

vəsiqəsinin alınması, lisenziya, icazənin alınması, inzibati xəta məsuliyyətinə cəlb edilmə və s.), cinayət hüququ.

Ancaq dövlət maliyyəsinin idarəedilməsində əsasən bütün iştirakçılar dövlət mexanizminin elementləridir və şəffaflıq və hesabatlılığın təmin edilməsi üçün fəaliyyətləri əvvəlcədən dəqiq müəyyən edilməklə tənzimlənəlməlidir. Bunun əsas səbəblərindən biri, dövlət maliyyəsinin idarəedilməsində iştirak edən dövlət orqanlarının maliyyə idarəetməsində tənzimləmədə olan boşluqları və çatışmazlıqları qarşılıqlı qaydada, münasibətlərin icrası zamanı aradan qaldıra bilmə imkanının olmasıdır.

Qeyd edilməlidir ki, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanunu hüquqi tənzimləmədə boşluqların mövcudluğu, qanun səviyyəli aktla tənzimlənməli olan münasibətlərin digər aktlarla tənzimlənməsini, inzibati prosedurların olmamasını tipik sui-istifadə amili olaraq müəyyən edir. Bu halın dövlət sektorunda yaranan və tənzimlənən münasibətlərə şamil edildiyini istisnasız demək çətin olsa da tənzimləməyə qoyulan bu tələbin dövlət maliyyə idarəetməsi üçün də keçərli olduğunu deməliyik.

Dövlət maliyyəsinin idarəedilməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyan mənbə konstitusiyadır. Qeyd edilməlidir ki, burada əsas münasibətlərin tənzimlənməsi ilə yanaşı, münasibətin əsasının məhz konstitusiyada qoyulmuş olması, sonrakı tənzimləmələrin aparılması üçün əsasdır. Bir sıra ölkələrin təcrübəsinə baxsaq görə bilərik ki, dövlət maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsinə konstitusiyada xüsusi yer ayrılır. Polşa, Moldova, İsveç, Almaniya, Finlandiya, İspaniya, Belçika, İsveçrə konstitusiyalarında maliyyə idarəetməsi ayrı bölmə ilə tənzimlənir. Ayrı-ayrı maddələrlə büdcə prosesi, dövlətin əmlak idarəetməsi, vergi müəyyən etmə, dövlət borcu ilə bağlı münasibətlərin əsası məhz burada qoyulur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası özünün sistemliliyi və münasibətləri əhatə etməsinə görə ən yaxşı konstitusiyalardan biri kimi qiymətləndirilməlidir. Bizim Konstitusiyada dövlət maliyyə idarəetməsinin birbaşa tənzimlənməsi aparılmır. Buna baxmayaraq ayrı-ayrı maddələrdə 15-ci maddə (İqtisadi inkişaf və dövlət), maddə 59 (Azad sahibkarlıq hüququ), 73-cü maddə (Vergi və başqa dövlət ödənişləri), 3-cü, 95-ci, 109-cu, 119-cu maddələrdə dövlət büdcəsi ilə bağlı ayrı-ayrı dövlət orqanlarının səlahiyyətləri və digər məsələlər tənzimlənir.

Digər əhəmiyyətli tənzimlənmə bu sahədə mərkəzi qanunvericilik aktı olan büdcə proseslərini tənzimləyən qanunlardır. Qeyd edək ki, Özbəkistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Ukrayna və digər ölkələrdə bu qanun Büdcə Məcəlləsi olaraq, bəzi ölkələrdə isə fərqli adlarla, məsələn, Kosovada “Dövlət maliyyə idarəetməsi və hesabatlılıq”, Latviyada “Büdcə və maliyyə

idarəetməsi”, Monteneqroda “Büdcə və fiskal məsuliyyət”, Serbiyada “Büdcə sistemi haqqında”, Kiprdə “Fiskal məsuliyyət və büdcə sistemi haqqında” qanun adlanır. Azərbaycanda isə bu qanun “Büdcə sistemi haqqında” Qanundur. Büdcə münasibətlərinin tənzimlənməsində qanunla yanaşı, büdcədənkenar fondların büdcələrinə dair qanunlar, büdcənin tərtibi və icrasında tətbiq edilən normativ hüquqi aktlar, bu sahədə hesabatlılığa dair normativ hüquqi aktlar, maliyyə strategiyaları önəmli rol oynayır.

İkinci kateqoriya dövlət maliyyə idarəetməsinin spesifik mənbələri yuxarıda qeyd edilən münasibətlər üzrə hüquqi aktlarla yanaşı bəzi ölkələrdə yer alan fiskal müşavirin fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi aktları da əhatə edir. Qeyd edək ki, daha çox Avropa ölkələri üçün ənənəvi olan bu maliyyə nəzarəti institutu xaraktercə yenidir. İspaniya Fiskal Məsuliyyət üzrə müstəqil qurum fəaliyyət göstərir ki, bu qurumun fəaliyyətində müstəqilliyinə qanunvericiliklə təminat verilir. Dövlət büdcəsinin layihəsinə opponentlik edən qurumun qəbul etdiyi qərarlar məcburi olmasa da, parlament müzakirələrində “riayət et və ya izah et” prinsipi ilə çıxış edir. Belə ki, büdcə layihəsində fərqli qərar ortaya qoyulduğu təqdirdə hökumət qeyd edilən qərarı qəbul etməməsini izah etməli və ya müşavir institutunun təklifi əsasında layihəyə dəyişiklik etməlidir. Azərbaycan üzrə bənzər münasibətlər Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinə rəyin verilməsi ilə müqayisə edilə bilər (“riayət et və ya izah et” prinsipi istisna olmaqla).

Spesifik mənbələrdən biri dövlət borcu ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən qanunlar və digər normativ hüquqi aktlardır. Qeyd edək ki, dövlət maliyyəsi baxımından bu məfhum kifayət qədər aydın görünərsə də ölkələrin dövlət borcunun hüquqi çərçivəsinə yanaşması heç də eyni deyil. Məsələn, əsas anlayış olan dövlət borcunun (publik borcun) dairəsinə belə fərqli yanaşma vardır. Bəzi ölkələrdə publik borc və dövlət borcu biri digərini əhatə edən sərhəd kimi müəyyən edilir. Publik borc həm dövlətin zəmanət verdiyi müəssisə borclarını, yerli hökumətlərin borclarını və dövlət borcunu əhatə edir (Albaniya). Bəzi ölkələrdə Mərkəzi bank borcunun, dövlət müəssisələrinin borcunun, dövlət paylı müəssisələrin borcunun, yerli qurumların borcunun daxil olduğu dövlət borcunu publik sektorun borcu kimi ifadə edildiyini görmək olar. Daha dar çərçivədə isə (dövlət adından Maliyyə Nazirliyinin bağladığı müqavilələr üzrə borc) dövlət borcu kimi qəbul edildiyini görmək olar. Qeyd edək ki, borca verilən anlayış hesabatlılığa da təsir edir.

Azərbaycan qanunvericiliyinin təhlili göstərir ki, normativ hüquqi aktların iyerarxiyası üzrə beynəlxalq praktika ilə uzlaşan qanunvericilik çərçivəsi mövcuddur, yəni həm qanun, həm də

daha aşağı səviyyəli aktlarla dövlət borcu ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi aparılır. Şəffaflıqla bağlı bizim qanunvericilik dövlət borcunun həcminə və tərkibinə dair məlumatın açıq olduğunu bəyan etsə də hesabatı dair detallı tələb müəyyən etmir. Bu məsələdə ölkə qanunvericiliyi Mərkəzi Bankın borcunu dövlət borcu hesab etmir, həmçinin dövlət müəssisələrinin dövlət zəmanəti almayan borclarının da dövlət borcu olmadığını görmək olar. Lakin bu borcların hansı kateqoriyada qiymətləndirildiyini birbaşa ifadə etmir.

Maliyyə idarəetməsi çərçivəsində maraqlı nüanslardan biri fiskal risklə bağlı məsələlərin tənzimlənməsidir. Ölkədaxili qanunvericilikdə fiskal risklərin hansı büdcə prosesi mərhələsində aparılması və ya necə aparılması tənzimlənməməklə yanaşı buna ümumiyyətlə münasibət yer almır. Ancaq praktikada büdcə sənədlərinin hazırlanmasında bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Risk özündə ehtimalı ehtiva etdiyindən onun hüquqi tənzimlənməsində müəyyən çətinliklər ola bilər. Buna baxmayaraq, ölkələrin maliyyə strategiyalarında, o cümlədən qanunvericiliklərində maliyyə siyasət sənədləri adlandırdıqları tənzimləmələrdə fiskal risk hesabatlılığı və registrlərin tərtibi və izlənməsi müəyyən olunur. Bu sahədə də beynəlxalq səviyyədə tanınmış metod və alətlərdən istifadə edildiyini deyə bilərik.

Günümüz dünyasında dövlət maliyyəsinin idarəedilməsinə yeni yanaşma formalaşır, bu yanaşma iqlimə həssas, gender faktorlu maliyyə idarəetməsinin aktuallaşmasında özünü ifadə edir. Müxtəlif qiymətləndirici alətlərdən, metodlardan istifadə edilməklə büdcə xərclərinin proqnozlaşdırılması zamanı iqlimə, ətraf mühitə təsiri ölçülür. Proses bununla yekunlaşmır, vəsaitin icrasının hesabatında faktiki təsirlər ifadə edilir. Ümumiyyətlə proses ilk öncə iqlimə həssas dövlət maliyyə idarəetməsi strategiyasının yaradılması ilə şərtlənir. Bu qeyd edilən prosesin mürəkkəbliyi ilə izah edilə bilər. Bir sıra bu metoda keçən ölkələrin təcrübəsindən bu fikrə gəlmək mümkündür. Həmçinin sadəcə vəsaitin icrasının ətraf mühitə təsiri deyil, həm də ətraf mühitə ayrılan büdcənin həddinin müəyyən edilməsi, bu büdcələşmə prosesində önəmlidir. Yekun isə nəticə əsaslı iqlim məsuliyyətli büdcənin qiymətləndirilməsi, icra mərhələsində ətraf mühitə və iqlimə təsir hesabatlarının ayrıca müəyyən edilməsi və yekunda bu istiqamətdə auditlərin aparılmasıdır. Qeyd edək ki, Beynəlxalq Valyuta Fondunun iqlimə təsirin qiymətləndirilməsi alətlərindən Q-Craft (İqlim riskinin kəmiyyət ifadəsində qiymətləndirilməsi aləti), C-PİMA (Dövlət (publik) investisiyaların idarəedilməsinin iqlim təsirinin qiymətləndirilməsi) bu çərçivədə geniş istifadə edilir.

Göründüyü kimi, yeni prioritetlər yeni yanaşmaları və tənzimləmələrin yaradılmasını tələb edir. Bu da öz növbəsində maliyyə idarəetməsinin hüquqi tənzimləməsinə dəyişikliklərin

edilməsini, bu sahədə islahatların aparılmasını tələb edir. Məhz bu məqsədlə hüquqi çərçivənin müəyyən edilməsi vacib sayılır.

Hüquqi çərçivə üzrə islahatlar çərçivəsində əsasən islahatların hüquqi aktlarda aparılma hədlərinə diqqət yetirilir. Qeyd edək ki, dövlət maliyyəsinin hüquqi çərçivədə islahat sərhədlərinin 7 bölməni əhatə etməsi təcrübəsindən danışa bilərik. Belə ki, müxtəlif ölkələrin təcrübəsində həyata keçirilən islahatların makro fiskal siyasət, büdcənin hazırlanması və təsdiqi, büdcənin icrası və xəzinədarlığın idarəedilməsi, borcun, öhdəliklərin və aktivlərin idarəedilməsi, hesabatlılıq, mühasibat uçotu və daxili nəzarət, büdcədənəkar dövlət fondlarının idarəedilməsi (nəzarət), dövlət müəssisələrinin fəaliyyəti və məsuliyyətlik və sanksiyalar bölmələrini əhatə etməsi arzuolunandır. Ölkədaxili bu komponentlər müqayisə edildikdə əsasən bütün komponentlər üzrə tənzimləmənin olduğunu görsək də, bəzi bölmələr üzrə tənzimləmənin birbaşa olmadığını, keyfiyyətində və daxili uyğunluğunda problemlərin olduğunu görmək olar. Xüsusilə, fiskal strategiyanın, öhdəlik və aktivlərin idarəedilməsi, büdcədənəkar dövlət fondları ilə bağlı məsələlər, daxili nəzarət və s. istiqamətlərdə təkmilləşmələrə ehtiyacın olduğunu demək olar.

İstifadə edilmiş mənbələr:

- İMF 2022. How to Make the Management of Public Finances Climate Sensitive “Green PFM”
- OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises 2024
- <https://www.constituteproject.org/>
- <https://infrastructuregovern.imf.org/>
- <https://www.imf.org/en/Topics/fiscal-policies/Fiscal-Risks>

Vüsalə Rüstəmovə

*Dövlət büdcəsi və strateji təhlil şöbəsi,
baş məsləhətçi*

BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏ ALİ AUDİT ORQANLARININ YAŞIL BÜDCƏ PROSESİNƏ TÖHFƏSİ

Yaşıl büdcə büdcə qərarlarının qəbulu zamanı ətraf mühitlə bağlı xərclərin və faydaların təsirini qiymətləndirən büdcə planlaşdırma strategiyasıdır. Bu strategiya ətraf mühit və iqlim problemləri ilə bağlı uzunmüddətli iqtisadi risklərin qiymətləndirilməsini tələb edir ki, bu da büdcə qərarlarını həm iqtisadiyyat, həm də ətraf mühit üçün qarşılıqlı fayda yaratmağa yönəldərək daha dayanıqlı investisiya və siyasətlərə istiqamətləndirir. Yaşıl büdcə strategiyalarına yaşıl infrastrukturla bağlı xərcləri, enerji səmərəliliyi tədbirlərini, dayanıqlı istehsal və istehlakın stimullaşdırılmasını, təmiz nəqliyyat sistemini və bərpa olunan enerji ilə bağlı tədqiqat layihələrinə investisiyaları və s. aid edə bilərik. Araşdırmalara əsasən, 2021-ci ildə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı ölkələrinin 35-dən 14-ü yaşıl büdcə mexanizmini tətbiq edirdisə, 2022-ci ildə bu rəqəm 24-ə yüksəlmişdir. Ən geniş yayılmış büdcə alətlərinə karbon qiymətlərinin müəyyən edilməsini, ekoloji təsirlərin qiymətləndirilməsini və yaşıl etikətləməni misal göstərə bilərik.

Yaşıl büdcənin tətbiqi istiqamətində daha geniş səylərin bir hissəsi olaraq, ali audit orqanı (bundan sonra – AAO), parlament və vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən nəzarət imkanları ilə bu mexanizmin daxilə və xaricə nəzarət üçün açıq olmasının təmin edilməsi vacibdir. Belə ki, audit institutları və parlament hökumətlərin yaşıl siyasət üzrə hesabatlılığını təmin etməklə yaşıl büdcə çərçivəsini gücləndirə bilirlər. Büdcə vəsaitlərinin istifadəsi üzərində müstəqil və obyektiv dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsinə məsul qurum olan AAO yaşıl büdcə mexanizminin tətbiqi və effektivliyində xüsusilə mühüm rol oynayır. Bir sıra AAO-lar tematik mövzular üzrə ətraf mühit və iqlim auditı aparır, lakin onların çox az hissəsi yaşıl büdcə xərclərini audit edir. AAO-ların yaşıl büdcə prosesinə töhfəsi çoxşaxəli olmaqla əsasən aşağıdakıları ehtiva edir:

1) AAO-lar yaşıl fəaliyyətlər üçün ayrılan dövlət vəsaitlərinin nəticəliliyinin və

səmərəliliyinin təmin edilməsinə kömək edir – AAO-lar fiskal siyasətləri, o cümlədən yaşıl büdcə ilə bağlı siyasətləri audit etmək hüququna malikdirlər. Onlar, ətraf mühitin mühafizəsi üçün (iqlim dəyişikliyinə qarşısının alınması, biomüxtəlifliyin qorunması, bərpa olunan enerji vasitələrinə investisiyalar və s.) ayrılmış büdcə vəsaitlərinin nəticəli, səmərəli və qanunauyğun istifadəsini audit edirlər. Məsələn, **Fransa Hesablama Məhkəməsi** karbon vergiləri və enerji keçidi siyasətlərinin həyata keçirilməsi də daxil olmaqla, iqlim siyasətlərinin səmərəliliyinə dair auditlər aparır. Audit tapıntıları hökuməti və ictimaiyyəti yaşıl siyasətin çatışmazlıqları və təkmilləşdirmə imkanları barədə məlumatlandırmağa imkan verir. **Kanada Baş Auditor İdarəsi** isə Ətraf Mühit və Dayanıqlı İnkişaf üzrə Müvəkkili vasitəsilə federal hökumət tərəfindən ətraf mühit və dayanıqlı inkişaf məsələlərinin idarə edilməsini audit edir. Müvəkkil vəzifəsi 1995-ci ildə deputatlara və ictimaiyyətə federal hökumətin ətraf mühiti qorumaq, iqlim dəyişikliyinə təsirlərini azaltmaq və davamlı inkişafı təşviq etmək səyləri ilə bağlı obyektiv, müstəqil təhlil və tövsiyələr təqdim edilməsi məqsədilə yaradılmışdır. **Hindistan AAO-su** səmərəliliyini və yaşıl siyasətin hədəflərinə uyğunluğunu təmin etmək üçün İqlim Dəyişikliyi üzrə Milli Uyğunlaşma Fondu kimi bəzi yaşıl fondlar üzrə vəsaitin istifadəsinə nəzarət edir. **Norveç Baş Auditor Ofisi** də ətraf mühitə ayrılmış büdcə vəsaitlərinin auditini həyata keçirən qabaqcıl qurumlardan biridir. AAO bərpa olunan enerjiyə və emissiyaların azaldılmasına yönəldilən investisiyalar da daxil olmaqla, iqlim maliyyəsinin idarə edilməsini audit edir. **Yeni Zelandiya Baş Auditor Ofisi** iqlim dəyişikliyi siyasətlərinin effektivliyini və büdcə xərclərinin Yeni Zelandiyanın iqlim öhdəlikləri ilə necə uyğunlaşdığını qiymətləndirmək də daxil olmaqla, hökumətin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə səylərini audit edir. Ofis həmçinin hökumətin fəaliyyətinin emissiyaların azaldılması ilə bağlı ölkənin hədəflərinə uyğun olub-olmamasını da qiymətləndirir.

2) AAO-lar yaşıl fəaliyyətləri dəstəkləyən büdcə proseslərinin, şəffaflıq və hesabatlılıq da daxil olmaqla, yaxşı idarəetmə prinsipləri və təcrübələrinə uyğunluğuna əminlik verir – AAO-lar ətraf mühitlə bağlı xərclər və əldə edilmiş nəticələr haqqında məlumatları ictimaiyyətə təqdim etməklə hesabatlılığı və şəffaflığı təmin edirlər ki, bu da hökumətləri ətraf mühitlə bağlı öhdəliklərinə görə hesabatlılığa cəlb etməyə imkan verir. Məsələn, **Cənubi Koreyanın Audit və Təftiş Şurası** yaşıl büdcə prosesinin açıqlığını qiymətləndirir ki, bu da maraqlı tərəflərin yaşıl təşəbbüslər və onların maliyyələşdirilməsi haqqında məlumatlara çıxışını təmin edir. **Filippin Audit Komissiyası** Vətəndaş İştirakçılığı Auditləri vasitəsilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını ətraf mühit proqramları üçün ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin auditinə cəlb edir ki, bu da şəffaflığın gücləndirilməsinə xidmət edir.

Yaşıl büdcə ilə bağlı hesabatlılıq və şəffaflığın təmin edilməsi üzrə AAO-lar tərəfindən atılan addımlardan biri də bu prosesin qiymətləndirilməsi ilə bağlı hesabatların dərc edilməsidir. Bu istiqamətdə Fransa, İsveç, Böyük Britaniya, Avstraliya və Yeni Zelandiyanın təcrübəsi xüsusilə seçilir. Belə ki, 2023-cü ildə **Fransa Hesablama Məhkəməsi** ətraf mühitlə bağlı xərclərin dövlət büdcəsində nəzərə alınması ilə bağlı hesabat dərc edərək, büdcə xərclərində ekoloji xərclərin qiymətləndirildiyini, lakin bir sıra məhdudiyyətlərin olduğunu qeyd etmiş, bu alətin təkmilləşdirilməsi istiqamətində tövsiyələrini təqdim etmişdir. **İsveç və Avstraliya AAO-ları** həyata keçirdikləri yaşıl büdcə auditləri, o cümlədən aşkar edilmiş faktlar haqqında, **Yeni Zelandiya AAO-su** isə ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı xərclər haqqında ətraflı hesabatlar dərc etməklə hökumətin bu istiqamətdə fəaliyyətinin başa düşülməsinə və qiymətləndirilməsinə töhfə vermiş olur. **Böyük Britaniyanın Milli Audit Ofisi** hökumətin “Xalis Sıfır Strategiyası”nın icra vəziyyəti də daxil olmaqla, dayanıqlılıq və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət barədə hesabatlar dərc edir.

Yaxşı idarəetmə prinsip və təcrübəsinin tətbiqi ilə bağlı AAO-ların əsas töhfələrindən biri kimi yaşıl büdcə ilə bağlı proseslərin beynəlxalq sənədlərə, eləcə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (bundan sonra – DİM) uyğunluğunun qiymətləndirilməsini qeyd edə bilərik. Məsələn, **Fransa Hesablama Məhkəməsi** ölkədə yaşıl büdcə prosesinin Paris Sazişi və Avropa Birliyinin Yaşıl Müqaviləsinə uyğunluğunu qiymətləndirir ki, bu da ölkədə mövcud büdcə proseslərinin qlobal təkmil idarəetmə təcrübələrini dəstəkləməsinə kömək edir. **Almaniyanın Auditorların Federal Məhkəməsi** yaşıl büdcənin Paris Sazişi və Avropa Birliyinin Yaşıl Müqaviləsinə uyğunluğu ilə yanaşı, DİM-lərə, xüsusən də iqlim fəaliyyəti və dayanıqlı resurs idarəetməsi ilə bağlı olan məqsədlərə uyğunluğunu da qiymətləndirir. **İsveç və Hollandiya AAO-ları da** dövlət büdcəsinin, o cümlədən yaşıl layihələrin DİM-lər, xüsusən də Məqsəd 13 (İqlim Fəaliyyəti) ilə uyğunluğunu qiymətləndirir.

Bununla yanaşı, 2022-ci ildə Avropa Auditorlar Məhkəməsi tərəfindən Avropa İttifaqının (bundan sonra – Aİ) yaşıl büdcə bəyanatı ilə bağlı tövsiyələrin əks olunduğu hesabat dərc edilmiş və iqlim fəaliyyətinə dair Avropa Yaşıl Sazişinin məqsədlərinə uyğunluğunu və töhfəsini qiymətləndirmək məqsəilə Aİ-nin Növbəti Nəsil Avropa İttifaqı proqramı (Next Generation EU) üzrə yaşıl etikətləmənin auditini həyata keçirmişdir. Qeyd edək ki, bu proqram COVID-19 pandemiyasından sonra Aİ-yə üzv ölkələrin iqtisadiyyatlarının bərpası paketi olmaqla, 2021-2026-cı illəri əhatə edir.

3) AAO-lar yaşıl layihələrin və proqramların təsirinin qiymətləndirilməsinə və

onların məqsədlərinə nail olunmasına kömək edir – AAO-lar tərəfindən iqlim hədəfləri ilə bağlı layihələrin audit edilməsi dövlət resurslarının müvafiq layihələr üzrə məqsədyönlü, səmərəli istifadəsini təmin etməyə və hədəflərə tam olaraq nail olunmasına xidmət edir. **Hindistan AAO-su** Hindistanın Milli İqlim Dəyişiklikləri Fəaliyyət Planı çərçivəsində həyata keçirilən layihələrin səmərəliliyini qiymətləndirir. Bu Planın tərkibinə meşəsalma, təmiz enerji, su idarəetməsi, ətraf mühitə uyğun nəqliyyat və digər sahələr daxildir. **İtaliyada** Yaşıl İstiqraz Çərçivəsi proqramı daxilində yaşıl istiqrazlarla maliyyələşdirilən yaşıl xərc hədəflərinə nail olunması müstəqil auditorlar tərəfindən yoxlanılır. **Çin** Milli Audit Ofisi “Yaşıl Büdcə” təşəbbüsü çərçivəsində dövlətin yaşıl inkişaf və ekologiya ilə bağlı strategiyalarına uyğunluğunu qiymətləndirmək məqsədilə milli və yerli səviyyədə həyata keçirilən dövlət layihələrinin ekoloji təsirlərini audit edir.

Çin Milli Audit Ofisi

Ekoloji mühafizəni gücləndirmək və aşağı karbonlu inkişafı təşviq etmək Çində 2024-cü il üçün əsas prioritetlərdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Çin Milli Audit Ofisi yaşıl layihələrin həyata keçirilməsini audit edir. Bu layihələr bərpa oluna bilən enerji mənbələrinin inkişafı, aşağı karbonlu texnologiyalar və ekoloji infrastrukturuları əhatə edir. Meşə örtüyünün artırılması və təbii fəlakətlərin təsirini azaltmağa yönəlmiş fəaliyyətlər də audit olunan sahələrdəndir.

AAO dövlət büdcəsindən ekoloji məqsədlər üçün ayrılan vəsaitlərin səmərəliliyini yoxlayır və bu sahədə riskləri müəyyənləşdirilir. Bu fəaliyyətlərə qeyri-qanuni vəsait istifadəsi və büdcə xərclərinin düzgün idarə edilməməsi kimi halların qarşısının alınması daxildir. Belə ki, Çin AAO-su tərəfindən 2021-ci ildən etibarən dövlət layihələrində 360 mlrd. yuan vəsaitin səmərəsiz istifadəsi və israfının qarşısı

Layihə və proqramların təsirinin qiymətləndirilməsi üçün AAO-lar müxtəlif alətlərdən istifadə edir. Məsələn, **Finlandiya Milli Audit İdarəsi** yaşıl proqramların ətraf mühitə uzunmüddətli təsirlərini qiymətləndirmək üçün həyat dövrü analizi (*life-cycle analysis*) və karbon izi kalkulyatoru kimi alətlərdən, **Yaponiya Audit Şurası** isə ətraf mühitin bərpası layihələrinin təsirini qiymətləndirmək üçün coğrafi informasiya sistemlərindən (*GIS*) istifadə edirlər. Bəzi AAO-lar isə layihələrin təsirini real vaxt rejimində, başqa sözlə layihələrin icrası prosesində qiymətləndirməklə çatışmazlıqların vaxtında aşkar edilərək düzəldilməsinə və bununla da mövcud hədəflərə nail olunmasına xidmət edirlər. Belə ki, **Hollandiya Audit Məhkəməsi** hədəflərlə davamlı uyğunlaşmanı təmin etmək və dövlət siyasətini formalaşdıranlara təsirli rəy təqdim etmək üçün külək stansiyaları kimi əsas yaşıl infrastruktur layihələrinin real vaxt

rejimində monitorinqini aparır. **Norveç Baş Auditor Ofisi** də karbon neytrallığı və bərpa olunan enerji ilə bağlı hədəflərə nail olunması vəziyyətini izləmək üçün real vaxt qiymətləndirmələrindən istifadə edir.

Bəzi AAO-lar layihə və proqramların təsirinin ölçülməsinə imkan verən əsas performans göstəricilərinin (*KPI*) hazırlanmasına və onlar əsasında qiymətləndirmənin həyata keçirilməsinə dəstək verməklə layihə və proqramların məqsədlərinə nail olunmasına xidmət edir. Məsələn, **Cənubi Afrika AAO-su** yaşıl proqramların təsirini ölçmək üçün dövlət orqanlarının müvafiq göstəricilərdən istifadə edib-etmədiyini yoxlayır. **Avstraliya Milli Audit İdarəsi** isə müvəffəqiyyətin və təsirin aydın ölçülməsinə imkan verən yaşıl layihələr üçün KPI-ləri hazırlamaq və yoxlamaq məqsədilə dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq edir. AAO həmçinin Avstraliya hökumətinin dövlət qurumlarının sıfır emissiya strategiyası çərçivəsində elektrik, təbii qaz və səyahət kimi emissiya mənbələrini ölçür, tullantıların təkrar emalı və bioloji müalicəsini təşviq edir, elektrik enerjisində bərpa olunan mənbələrdən istifadəni artırır.

Avstraliya Milli Audit Ofisi

AAO öz ekoloji performansını yaxşılaşdırmaq və ətraf mühitə təsirlərini azaltmaq üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirmişdir. Enerji qənaətinə dair təcrübələrin təşkilatın fəaliyyət və planlaşdırma proseslərinə integrasiyası enerji xərclərini və resursların istehlakını azaltmağa imkan verir:

- Üzvi tullantılar üçün xüsusi qutuların tətbiqi;
- təkrar emal edilmiş kağız istifadəsi;
- enerjiyə qənaət edən rejimlərin tətbiqi (hərəkət sensorlu işıqlandırma daxil olmaqla);
- yerli və beynəlxalq səfərlərin azalması üçün videokonfranslardan istifadə;
- kağız, karton, ofis mebeli, batareya və printer kartriclərinin təkrar emalı;
- əməkdaşlarda ətraf mühitlə bağlı məlumatlılıq yaratmaq, o cümlədən sənədlərin çap edilməsi zərurətini yenidən düşünmək.

AAO-ların Beynəlxalq Təşkilatı olan **INTOSAI-in** Ətraf Mühitin Auditi üzrə İşçi Qrupu ətraf mühit auditi sahəsində bilik və bacarıqların artırılmasını, eləcə də İşçi Qrupa üzv və qeyri-üzv AAO-ların töhfələri vasitəsilə ətraf mühitin idarəetməsinin təkmilləşdirilməsini hədəfləyir. Bu İşçi Qrup tərəfindən 8 layihə həyata keçirilir ki, bunlardan da 4-ü yaşıl büdcəyə daha yaxındır.

INTOSAI-ın Ətraf Mühitin Auditi üzrə İşçi Qrupu (4 layihə)

İqlim Skaneri Braziliya AAO-su tərəfindən irəli sürülmüş və 2022-ci ildən etibarən həyata keçirilməyə başlanmışdır. Layihənin məqsədi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üçün hökumətlərin fəaliyyətlərini 3 əsas istiqamət üzrə (idarəetmə, dövlət siyasətləri və maliyyə) qiymətləndirmək üçün innovativ sürətli baxış metodunu hazırlamaq və tətbiq etməkdir.

Ətraf mühitin uçuotu sistemləri, təbii sərvətlər və onların zamanla necə dəyişməsi barədə məlumatları təqdim edərək, siyasətçilərin iqtisadiyyat və təbii mühit arasındakı qarşılıqlı əlaqələri daha yaxşı başa düşmələrinə kömək məqsədilə hazırlanmışdır. 92 ölkə bu standart altında ətraf mühit uçuotunun müəyyən bir formasını tətbiq edir. Layihə ətraf mühitin uçuotu üzrə AAO təcrübələrini bir araya gətirərək dövlət sektorunun rolu, AAO-ların potensial rolu və ekoloji performans auditi imkanlarını araşdırır.

Son illərdə yaşıl texnologiyaların inkişafını və tətbiqini təşviq etmək üçün **Yaşıl Maliyyə Siyasəti Alətlərinin** artdığı müşahidə olunur. Bu, bərpa olunan enerjinin payının artması nümunəsindən aydın görünür. Yaşıl maliyyə siyasətlərinə bərpa olunan enerji üçün subsidiyalar, təkrar emal edilməmiş plastik qablaşdırma tullantıları əsasında "plastiklərdən əldə olunan gəlir" siyasəti, müsbət ekoloji və iqlim təsiri olan layihələri maliyyələşdirmək üçün nəzərdə tutulmuş yaşıl istiqrazlar, ətraf mühitlə davamlı fəaliyyətlərə uyğun olan birgə təsnifat sisteminin yaradılması, iqlim məsələlərinin dövlət büdcəsinə inteqrasiyası, yaşıl investisiyalar üçün təşviqedic qanunvericilik təklifləri, karbon emissiyalarını tənzimləmək və azaltmaq üçün tətbiq olunan bazar əsaslı alətlər.

Davamlılıq hesabatları təşkilatların ətraf mühit, sosial və idarəetmə məqsədlərinə və bu məqsədlərə nail olmaq istiqamətində irəliləyişlərə dair açıqlama və kommunikasiya vasitəsidir.

Qeyd edək ki, ölkələr dövlət büdcələrinin xərclərini daha dayanıqlı iqtisadiyyatın dəstəklənməsinə yönəltməyə çalışdıqca, AAO-ların yaşıl büdcə prosesinə cəlb edilməsi getdikcə daha vacib xarakter alır. Lakin aparılan araşdırmalar yaşıl büdcə təşəbbüslərinin nəzərdən keçirilməsi zamanı AAO-ların aşağıdakı bir sıra problemlərlə üzləşdiyini göstərir:

- Yaşıl büdcə ilə bağlı bütün prosesləri audit etmək üçün AAO-ların zəruri resurslarının olmaması və buna görə də auditlərin əhatə dairəsinin məhdudluğu;
- bir çox hökumətlərin yaşıl büdcə ilə bağlı aydın məqsədlərinin olmamasının AAO-lar tərəfindən prosesin effektivliyinin düzgün qiymətləndirməsinə çətinlik yaratması;
- bəzi hallarda siyasi müdaxilənin olmasının AAO-ların həqiqətən də müstəqil audit aparmasına imkan verməməsi;
- AAO-ların yaşıl büdcə ilə bağlı proseslərin təsirləri haqqında tam məlumatlı olmaması səbəbindən proseslərin arzu olunan nəticələrə nail olub-olmamasının qiymətləndirilməsində çətinliklər;

➤ maraqlı tərəflər arasında zəif koordinasiyanın yaşıl büdcə prosesinin effektivliyinin təmin edilməsinə şərait yaratmaması.

Yuxarıda qeyd olunan problem və məhdudiyyətlərin azaldılması məqsədilə AAO-lar tərəfindən bir sıra qabaqlayıcı tədbirlər görülməlidir:

➤ Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə audit standartlarının mütəmadi olaraq yenilənməsini, ən son ekoloji qaydalara və ən yaxşı təcrübələrə uyğunlaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə prinsiplərə əsaslanan yanaşmanın (məsələn, INTOSAI təlimatları) qəbul edilməsi;

➤ yaşıl büdcə üzrə tendensiyaları daha yaxşı başa düşmək və yaşıl təşəbbüslərin effektivliyini qiymətləndirmək məqsədilə data analitikası və trendlərin təhlili kimi alətlərdən istifadə edilməsi;

➤ hökumətin dayanıqlılıqla bağlı fəaliyyətini qiymətləndirmək məqsədilə ətraf mühitlə bağlı məlumatların toplanması, təhlili və hesabatın hazırlanmasını nəzərdə tutan yaşıl uçotun təşkil edilməsi – bu, AAO-lara hökumətin fəaliyyət və qərarlarının ətraf mühitə təsirlərini daha yaxşı başa düşməyə, bununla da hökumətin yaşıl büdcə ilə bağlı fəaliyyətinin səmərəliliyi barədə cəmiyyətə əminlik verməyə kömək edəcəkdir;

➤ yaşıl təşəbbüslər üçün büdcə vəsaitlərindən istifadə zamanı qanunlara və qaydalara riayət edilməsini təmin etmək məqsədilə bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflıq və uyğunluğun tələb edilməsi – bu, dövlət vəsaitinin düzgün layihələrə yönəldilməsinə və yaşıl təşəbbüslərin effektiv icrasına imkan verəcəkdir;

➤ hökumətlərin yaşıl büdcə təcrübələrinin effektivliyini qiymətləndirmək məqsədilə məcburi auditlərin tətbiq edilməsi – bu auditlər yaşıl təşəbbüslərin müstəqil nəzərdən keçirilməsini təmin etməklə siyasət və proseslərdəki çatışmazlıqları aşkar etməyə xidmət edəcəkdir;

➤ məlumatların paylaşılması və ən yaxşı təcrübələrin tətbiqi məqsədilə dövlət orqanları və digər AAO-larla əməkdaşlığın gücləndirilməsi;

➤ dövlət orqanları və müəssisələrinin yaşıl hədəflərə nə dərəcədə nail olduğunu qiymətləndirmək, bununla da ictimaiyyəti obyektiv və neytral təhlillə təmin etmək məqsədilə xüsusi reytinglərin tərtibi.

Cahandar Qədirov
Ümumdövlət xidmətlərinin auditi şöbəsi,
aparıcı məsləhətçi

ÇİNDƏ DÖVLƏT AUDİTİNİN İNKİŞAFI VƏ AUDİT PROSESLƏRİNDƏ “BİG DATA”DAN İSTİFADƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Çin Xalq Respublikasının Ali Audit Orqanı – Çin Milli Audit Ofisi (National Audit Office of the People's Republic of China) – Çində dövlət maliyyə idarəçiliyi və sərvətlərin düzgün istifadəsi ilə bağlı nəzarət və audit fəaliyyəti göstərən əsas orqandır. Milli Audit Ofisi hökumət qurumlarının maliyyə hesabatlarını izləyir, büdcə xərclərini, dövlət gəlirlərini və dövlət müəssisələrinin əsas fəaliyyətini yoxlayır və onlara nəzarəti həyata keçirir. Ali Audit Orqanı olaraq Milli Audit Ofisi milli səviyyədə dövlət fondlarının və resurslarının düzgün idarə edilməsini təmin etmək, dövlət büdcəsinin şəffaflığını artırmaq, həmçinin korrupsiyanı, qeyri-qanuni fəaliyyətləri və maliyyə pozuntularını aşkar etmək məqsədlərinə xidmət edir. (Şəkili 1).

Şəkil 1. Çin Milli Audit Ofisinin əsas fəaliyyət sahələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

Çin hökuməti öz daxili siyasətlərini həyata keçirərkən bəzi qurumların strateji inkişaf planlarını və iqtisadiyyatdakı perspektivlərini nəzərə alır. Həmin qurumların maliyyə və audit

hesabatlarında şəffaflığını təmin edilməsində isə Milli Audit Ofisi olduqca mühüm bir rol oynayır. Bütün bunlar isə Çin iqtisadiyyatının davamlı inkişafını dəstəkləmək və dövlət büdcəsinin düzgün idarə olunmasını təmin edilməsinə birbaşa xidmət edir. Çində maliyyə auditı, digər ölkələrlə müqayisədə daha çox dövlətin nəzarəti və tənzimləməsi altında həyata keçirilir, buna görə də audit prosesinin nəticələri və tövsiyələri, şirkətlər üçün strateji və idarəetmə qərarlarına təsir göstərə bilər. Çində maliyyə auditı, həm dövlət sektoru, həm də özəl sektordakı şirkətlər tərəfindən həyata keçirilir. Özəl sektorda fəaliyyət göstərən tanınmış audit şirkətləri arasında (The Big 4) “böyük dördlük” (Deloitte, PwC, EY və KPMG) xüsusi yer tutur. Ümumiyyətlə, Çində maliyyə hesabatlılığı və mühasibatlıq sistemi Çin Mühasibatlıq Standartları (Chinese GAAP) və beynəlxalq standartlar (IFRS) ilə uyğunlaşdırılmışdır. Bu həm dövlət, həm də özəl sektor müəssisələri üçün əhəmiyyətlidir. Belə ki, beynəlxalq miqyasda Çinin global iqtisadi sistemdəki rolunun artması, maliyyə auditinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasını vacib edir. Bu yanaşma, xarici investorların etibarını artırmaqla yanaşı, Çinin beynəlxalq ticarət tərəfdaşları ilə əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir. Nəticədə, maliyyə auditinin inkişaf etdirilməsi həm daxili, həm də xarici səviyyədə iqtisadi sabitliyə və davamlı inkişafa töhfə verir.

Çində maliyyə auditı, həmçinin dövlət və özəl sektorun iqtisadi siyasətinə uyğunluğunu təmin etmək, risklərin vaxtında aşkarlanması və idarə edilməsi, eləcə də resursların səmərəli istifadəsini təşviq etmək məqsədini daşıyır. Bu proses, iqtisadi inkişaf strategiyalarının icrasını izləmək və beynəlxalq investorlar üçün etibarlı bir mühit yaratmaq baxımından əhəmiyyətlidir. Eyni zamanda, maliyyə auditı vasitəsilə korrupsiya halları və sui-istifadə hallarının qarşısını almaq üçün şəffaflıq və hesabatlılıq səviyyəsi artırılır. Çində maliyyə auditı yalnız iqtisadi və maliyyə şəffaflığını təmin etmək üçün deyil, həm də ölkənin beynəlxalq ticarət və investisiya mühiti ilə əlaqələrini qorumağa yönəlmiş mühüm bir sahədir.

Çin Xalq Respublikasının siyasi və iqtisadi strukturlarının inkişafına uyğun olaraq dövlət auditinin inkişafı bir neçə mərhələlərdə baş verib.

Birinci mərhələ – Dövlət auditinin qurulması mərhələsidir (1949-1978): Çin Xalq Respublikasının qurulmasından sonra, 1949-cu ildən 1978-ci ilədək olan dövrdə, audit orqanları mərkəzi və yerli maliyyə qurumlarının tərkibində yaradılıb. Bu dövrdə əsas diqqət maliyyə intizamının gücləndirilməsinə və dövlət maliyyə idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilib.

İkinci mərhələ - Reformlar və açıqlıq siyasətinin tətbiqinin başlanğıc dövrü adlanır (1978-1985): 1978-ci ildə Çin Kommunist Partiyasının 11-ci çağırışının 3-cü Plenumunda ölkənin iqtisadi inkişaf istiqamətində mühüm qərar qəbul edildi. Bu qərar Çin üçün yeni inkişaf yolunu açdı və dövlət auditinin sosializm sistemi çərçivəsində formalaşmasına təkan verdi.

Üçüncü mərhələ isə Audit sisteminin qurulması və təkmilləşdirilməsi (1985-1992) mərhələsidir: 1980-ci illərdə Çinin milli audit sistemi daha da genişləndirildi və müxtəlif səviyyələrdə audit orqanlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsi davam etdi. Bu dövrdə audit işinin əsas istiqamətləri iqtisadi islahatların dəstəklənməsi və makroiqtisadi idarəetmənin möhkəmləndirilməsi idi. Lakin bu dövrdə *“Zəif normativ-hüquqi baza”, “Kifayət qədər ixtisaslı kadrların çatışmazlığı”, “Planlı iqtisadiyyata yönəlmə”, “Auditorların müstəqilliyinin olmaması” kimi* səciyyəvi problemlər auditor fəaliyyətinin inkişafı üçün əhəmiyyətli çətinliklər yaratmış, lazımi bilik və təcrübəyə malik auditor çatışmazlığı və keyfiyyətli yoxlamaların və nəzarət tədbirlərinin aparılma imkanlarını məhdudlaşdırmışdı. Eləcə də, bu dövrdə auditor fəaliyyəti müəssisələrin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsindən çox, əsasən plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinin yoxlanmasına yönəldilirdi. Ümumilikdə auditor fəaliyyətinin inkişafının əsas mərhələsi auditor xidmətlərinə müəssisə və təşkilatlar tərəfindən daha çox tələbat yaranmağa başlaması və auditor yoxlamalarının dairəsi genişlənməsi 1985-ci ildən sonra olan dövrləri əhatə edir. Bazar iqtisadiyyatına keçid ilə əlaqədar auditor fəaliyyətinin inkişafının zəruriliyi tədricən qəbul edilməyə başladı.

Çin Xalq Respublikasının Konstitusiyasının 91-ci maddəsinə əsasən, Dövlət Şurası tərəfindən Şuranın bütün səviyyələrdəki idarələrinin və yerli özünüidarəetmə orqanlarının maliyyə gəlir və xərclərinə, habelə dövlət maliyyə qurumlarının, müəssisə və təşkilatlarının maliyyə əməliyyatlarına nəzarəti həyata keçirən yoxlama orqanının yaradılması nəzərdə tutulur.

Çin Xalq Respublikasının "Audit" Haqqında Qanununun 19-cu maddəsinə əsasən Milli Audit Ofisi Dövlət Şurası Baş nazirinin rəhbərliyi altında mərkəzi büdcənin icrasına, yekun hesabatların nəticələrinə, büdcədən kənar vəsaitlərin idarə edilməsinə və istifadəsinə nəzarəti həyata keçirir, habelə bunların auditini təmin edir, eləcə də bu barədə Baş Nazirə məlumat verir.

Maliyyə auditi, dövlət qanunvericiliyi və inzibati normativ aktların tələblərinə uyğun olaraq, audit qurumları tərəfindən həyata keçirilən və dövlət maliyyə gəlirlərinin, xərclərinin, eləcə də bu proseslə əlaqəli təsərrüfat fəaliyyətlərinin etibarlılığını, qanunauyğunluğunu və səmərəliliyini qiymətləndirən yoxlama prosesidir.

Çində maliyyə auditi əsasən üç kateqoriyaya bölünür:

Konseptual yanaşsaq maliyyə auditi daha çox

- a) *Maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi,*
- b) *Maliyyə hesabatlığının şəffaflığının artırılması,*
- c) *Bazar münasibətlərinin inkişafına dəstək kimi səciyyəvi xüsusiyyətləri ehtiva etdirir.*

Çində dövlət maliyyə auditi, dövlətin maliyyə resurslarının effektiv, qanuni və məqsəduşğun istifadəsini təmin etmək məqsədilə aparılır. Çinin dövlət maliyyə auditinin prinsipləri və tətbiq olunan fərqlilikləri ölkənin idarəetmə strukturu, mərkəzləşdirilmiş idarəetmə modeli və siyasi rejimi ilə sıx bağlıdır.

Çində aparılan maliyyə auditinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1. **Müstəqillik:** Çində dövlət auditi müstəqil bir qurum olan Milli Audit Ofisi tərəfindən həyata keçirilir. Bu qurum birbaşa Dövlət Şurasına (hökumətə) tabedir və audit fəaliyyətini müstəqil olaraq həyata keçirir.

2. **Şəffaflıq və Hesabatlılıq:** Dövlət maliyyə auditinin əsas məqsədlərindən biri dövlət vəsaitlərinin səmərəli istifadəsini təmin etmək və bu barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmaqdır. Audit nəticələri müntəzəm olaraq ictimaiyyətə açıqlanır.

3. **Qanunilik:** Audit prosesində əsas prinsip qanunlara və normativ aktlara uyğunluğun yoxlanılmasıdır. Bu, dövlət vəsaitlərinin qanunvericiliyə uyğun istifadə olunmasını təmin edir.

4. **Məqsəduşğunluq:** Dövlət resurslarının məqsədyönlü istifadə olunması da auditin

əsas məqsədlərindən biridir. Bu prinsip, resursların israf olunmasının qarşısını almaq və dövlət layihələrinin effektivliyini təmin etmək məqsədi daşıyır.

5. **Səmərəlilik:** Auditlər həm də dövlət resurslarının səmərəli istifadə olunub-olunmadığını müəyyən edir. Bu prinsip, vəsaitlərin mümkün olan ən az xərc və ən yüksək effektivliklə istifadə olunmasını tələb edir.

Çində aparılan maliyyə auditinin fərqliliklərini isə aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. **Mərkəzləşmiş İdarəetmə:** Çində audit fəaliyyəti əsasən mərkəzləşdirilmişdir. Milli Audit Ofisi bütün ölkə üzrə audit fəaliyyətlərini koordinasiya edir və yerli səviyyədə də fəaliyyətlər mərkəzi səviyyənin təsiri və idarəçiliyi altında həyata keçirilir.

2. **Siyasi Nəzarət:** Çində dövlət auditı siyasi sistemin bir hissəsi olaraq güclü nəzarət altında saxlanılır. Bu, xüsusilə hökumət layihələrinin icrası zamanı dövlət resurslarının istifadəsinə nəzarət etmək üçün vacibdir.

3. **Çin Xüsusiyyətli Sosializm Modeli:** Çin dövlət maliyyə auditində unikal bir sistem tətbiq edir, bu da onun sosialist iqtisadi modeli ilə əlaqəlidir. Dövlət müəssisələrinin auditində və dövlət investisiyalarının monitorinqində xüsusi prosedurlar mövcuddur.

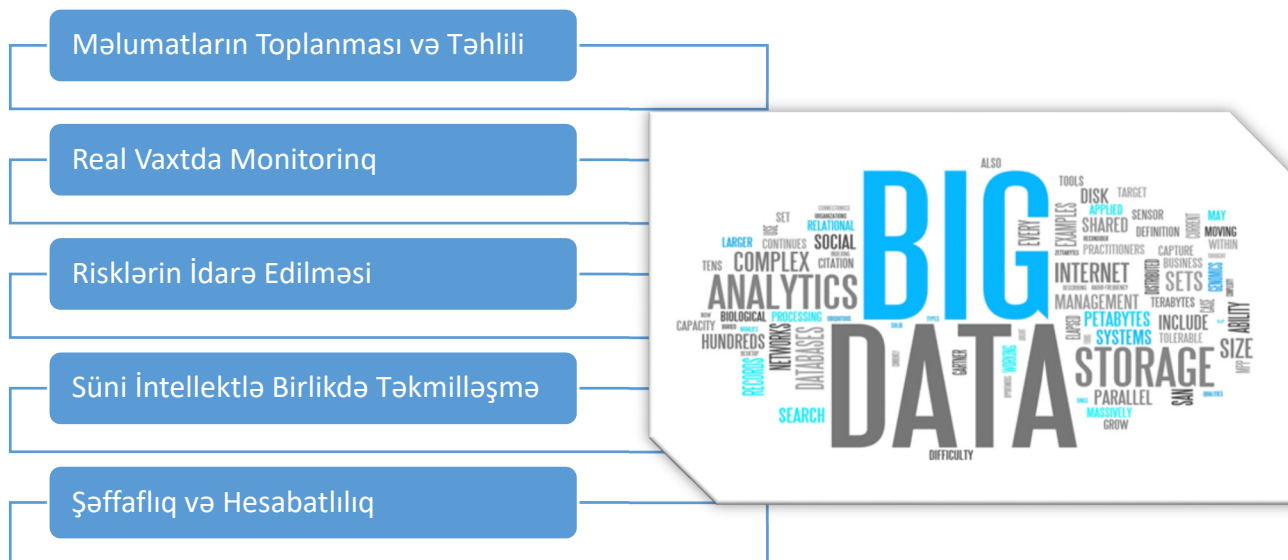
4. **Sürətli İnkişafın Nəzarəti:** Çinin sürətli iqtisadi inkişafı şəraitində dövlət auditı yeni iqtisadi təşəbbüslərin və layihələrin monitorinqi üçün daim yenilənir. Bu, xüsusilə infrastruktur layihələrində və böyük dövlət investisiyalarında auditin vacibliyini artırır.

Bu prinsiplər və fərqliliklər Çində dövlət maliyyə auditinin mərkəzləşdirilmiş, müstəqil və qanunvericiliyə uyğun şəkildə həyata keçirilməsini təmin edir. Maliyyə auditinin gələcəyi, iqtisadi islahatlar, müasir texnologiyaların tətbiqi və qlobal mühasibatlıq standartlarına uyğunlaşma ilə bağlı yeni perspektivlərə açıqdır. Həmçinin vergi ödəmə nəzarətinin gücləndirilməsi və maliyyə məlumatlarının rəqəmsal transformasiyası (blockchain, AI və s.) orda tətbiq olunan audit prosedurlarını zamanla dəyişdirə bilər.

Çin Milli Audit Ofisinin "Böyük Məlumatlar"ın ("Big Data"-nın) emalı sahəsində təcrübəsini bir çox Ali Audit Orqanaları üçün olduqca əhəmiyyətli hesab etmək olar. Milli Audit Ofisi rəqəmsallaşma dövrünün yaratdığı imkanlardan istifadə edərək "Böyük Məlumatlar"la işlənilmə nəzəriyyəsini praktik istifadəyə çevirmişdir. Belə ki, Çində audit sahəsində "Böyük Məlumatlar"ın (Big Data-nın) rolu son illərdə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Ölkənin sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatı və genişmiqyaslı dövlət layihələri, audit fəaliyyətlərində daha səmərəli və dəqiq yanaşmaların tətbiqini zəruri etmişdir. Bu çərçivədə, "Big Data" texnologiyaları audit

proseslərinin keyfiyyətini və effektivliyini artırmaq üçün mühüm vasitə rolunu oynayır. Texnologiya vasitəsilə auditin gücləndirilməsi, tətbiqlərin tam integrasiyası, rəqəmsal audit rejiminin yayılması, böyük verilənlərin analitik imkanlarının təkmilləşdirilməsi resurslardan istifadəni və səmərəliliyi daha da optimallaşdırır.

“Big Data”nın Audit sahəsində effektivliyi:

1. Məlumatların Toplanması və Təhlili:

➤ “Big Data” texnologiyası audit proseslərində geniş həcmli məlumatların toplanmasını və təhlilini mümkün edir. Çində dövlət müəssisələrinin və böyük infrastruktur layihələrinin hesabatlarını, maliyyə əməliyyatlarını və digər resursların istifadəsini “Big Data” texnologiyası vasitəsilə sürətlə yoxlamaq mümkündür.

➤ Avtomatlaşdırılmış analiz alətləri vasitəsilə maliyyə pozuntuları və potensial risklər erkən aşkar edilir.

2. Real Vaxtda Monitoring:

➤ “Big Data” texnologiyası real vaxt rejimində məlumatların təhlilini təmin edərək, audit fəaliyyətlərinin daha dinamik və reaktiv olmasını mümkün edir. Məsələn, vergi daxilolmaları, dövlət xərcləri və ictimai xidmətlərin icrası dərhal izlənilə bilər.

3. Risklərin İdarə Edilməsi:

➤ “Big Data” texnologiyası vasitəsilə əldə edilən məlumatlar əsasında yüksək riskli sahələr və əməliyyatlar müəyyənləşdirilir. Bu, auditorların diqqətinin ən kritik sahələrə yönəltməsinə imkan verir.

4. *Süni İntellektlə Birlikdə Təkmilləşmə:*

➤ Çində “Big Data” texnologiyası audit sahəsində süni intellekt (AI) texnologiyaları ilə birlikdə istifadə olunur. Bu texnologiyalar məlumatların avtomatik işlənməsi və kompleks analizlər aparılmasını mümkün edir.

5. Şəffaflıq və Hesabatlılıq:

➤ “Big Data” texnologiyası vasitəsilə dövlət resurslarının istifadəsi və dövlət layihələrinin icrası haqqında daha şəffaf hesabatların hazırlanması asanlaşır.

“Big Data”nın audit proseslərinə tətbiqi yalnız mövcud problemlərin həllində deyil, həm də gələcəkdə dövlət idarəçiliyinin strateji planlaşdırılmasında mühüm rol oynayaraq, iqtisadi şəffaflığı artırmaq və maliyyə resurslarının səmərəli istifadəsini təmin etmək üçün aparıcı bir vasitə kimi çıxış edir, onun audit sahəsində istifadəsi audit proseslərinin sürətini və dəqiqliyini artıraraq şəffaflığı və hesabatlılığı daha yüksək səviyyəyə çatdırır. Dövlət vəsaitlərinin səmərəli və qanuni istifadəsinə nəzarət üçün əvəzsiz bir vasitə hesab edilən “Big Data”nın və süni intellektin sürətli inkişafı yaxın gələcəkdə audit proseslərinin tam avtomatlaşdırılmasını mümkün edə biləcək.

Çində “Big Data”nın audit sahəsində tətbiqinə dair əsas nümunələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Dövlət Büdcəsinin Təhlili:

Çin Milli Audit İdarəsi dövlət büdcəsinin xərclərini və gəlirlərini “Big Data” vasitəsilə izləyərək səmərəsizlik və qanunsuzluqları müəyyən edir.

2. Dövlət Müəssisələrinin Auditi:

Dövlət şirkətlərinin maliyyə göstəriciləri və fəaliyyətləri “Big Data” analitikası ilə monitorinq edilir. Bu yanaşma məlumatların daha dəqiq və sistematik təhlilinə imkan yaradır.

3. Vergi və Maliyyə Auditi:

Vergi bəyannamələri və maliyyə əməliyyatları “Big Data” sistemləri vasitəsilə avtomatik yoxlanılır və vergi qaçaqçılığı ilə bağlı risklər müəyyən edilir.

4. Dövlət İnvestisiyalarının Monitorinqi:

Çində böyük infrastruktur layihələrinə ayrılan dövlət vəsaitlərinin istifadəsi “Big Data” texnologiyaları ilə monitorinq edilir və layihələrin effektivliyi qiymətləndirilir.

Beləliklə, “Big Data” texnologiyalarının Çində audit proseslərinə inteqrasiyası dövlət maliyyə nəzarətini daha şəffaf, sürətli və səmərəli etməklə yanaşı, iqtisadi idarəetmədə

innovativ yanaşmaların tətbiqinə geniş imkanlar açır. Bu texnologiyalar, potensial risklərin erkən aşkarlanması və resursların optimal idarə olunması üçün güclü bir vasitə olmaqla, Çində audit fəaliyyətlərini yalnız müasir standartlara uyğunlaşdırmaqla kifayətlənmir, həm də dövlət idarəetmə sisteminin bütövlükdə rəqəmsal transformasiyasına təkan verir.

Samir Quliyev
*Ümumdövlət xidmətlərinin auditi
şöbəsi, aparıcı məsləhətçi*

TÜRKİYƏ HESABLAMA MƏHKƏMƏSİNİN (SAYIŞTAY) TƏCRÜBƏSİNDƏ MALİYYƏ AUDİTİ

“Sayıştay” haqqında qanunun 2-ci maddəsinə əsasən Maliyyə auditi – dövlət idarələrinin hesablari və əməliyyatları ilə onların maliyyə fəaliyyətinin, maliyyə idarəetməsi və nəzarət sistemlərinin qiymətləndirilməsinin nəticələri əsas götürülməklə maliyyə hesabatlarının və hesablalarının etibarlılığının və düzgünlüyünün auditidir. Türkiyə Hesablama Məhkəməsi (bundan sonra Sayıştay) tərəfindən əsas etibarı ilə 2 istiqamətdə audit aparılır ki, bunlar “Düzənliklik” və “Səmərelilik” auditləridir. Maliyyə və uyğunluq auditləri isə birgə aparılmaqla “Düzənliklik” auditi adlandırılır.

Sayıştayda xüsusilə maliyyə auditlərinin aparılması dövlət idarələrinin il ərzində təqdim etdiyi məlumatları əsasında formalaşan mühasibat uçotu üzrə bazasındakı məlumatların ilkin olaraq analitik üsullarla təhlili və auditinə əsaslanır. Mühasibat uçotu məlumatlarının keyfiyyətli şəkildə əldə edilməsi Sayıştay tərəfindən aparılan auditlərin effektivliyinə birbaşa təsir edir.

“Dövlət idarələri hesablalarının Sayıştaya təqdim edilməsi və mühasibat uçotu vahidlərinin və mühasibat uçotu məlumatlarının verilməsi Qayda və Prinsipləri”nə uyğun olaraq auditlə əhatə olunan dövlət və ya xüsusi hüquq müddəalarına tabe olmasından asılı olmayaraq bütün idarələr, təşkilatlar, birliklər, müəssisələr, törəmə cəmiyyətlər və şirkətlər öz maliyyə məlumatlarını müvafiq qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddətlərdə Sayıştaya göndərməlidir. Sayıştayın auditi çərçivəsində dövlət idarələrinə aid məlumatların növünü, ölçüsünü və bu idarələr daxilində müxtəlif büdcə növlərində olan hesablari nəzərə alaraq, onların standart məlumat strukturları ilə müəyyən dövrlərdə Sayıştayın informasiya sistemlərinə idxalının vacibliyi və zəruriliyi meydana çıxmışdır. Belə ki, bu cür standartlaşdırmanı təmin etmək üçün Sayıştay tərəfindən dövlət idarələrinin qanunvericiliyə uyğun olaraq hazırlamalı olduqları cədvəllər, qrafiklər, sənədlər və məlumatlar nəzərə alınmaqla format (məlumat nümunəsi) müəyyən edilmiş, təqdim etmə müddəti və son təqdim etmə tarixləri də daxil olmaqla, qeyd edilən məsələlər ilk dəfə 2010-cu ildə rəsmi dərc edilmişdir.

Dövlət idarələri tabe olduqları mühasibat uçotu qanunvericiliyi və onların xüsusi qanunvericiliyindən irəli gələn digər məsələlər nəzərə alınmaqla 5 qrupa bölünür. Hər qrupdakı idarələrin Sayıştaya göndərməli olduğu məlumat dəstləri Prosedur və Prinsiplərə əlavə olaraq “bvas.sayistay.gov.tr” saytında dərc olunur.

Sayıştaya məlumatların göndərilməsində dövlət idarələrinin istifadə etməli olduğu əsas üsul və vasitə veb portal adlanan Vahid Məlumat Ötürmə Sistemidir (BVAS). Bununla belə, ümumi informasiya sistemində saxlanılan dövlət idarələrinin Vahid Məlumat Kitabı üzrə məlumatlar müvafiq Xəzinə və Maliyyə Nazirliyinin mühasibat uçotu informasiya sistemindən verilənlər bazasına qoşulma yolu ilə əldə olunur.

Sayıştay tərəfindən aparılan auditlərdə informasiya sistemlərindən daha səmərəli istifadə etmək və dövlət idarələri tərəfindən təqdim edilmiş böyük verilənlərin təhlilini aparmaq məqsədilə kompüter vasitəsilə yoxlama sistemi yaradılmışdır. Yaradılan bu sistem Sayıştayın “Məlumat Təhlili Sistemi (VERA)” adlanır. VERA sistemindən istifadə etməklə:

- Məlumat mərkəzi verilənlər bazasında saxlandığı üçün məlumatların təhlükəsizliyi təmin edilir;
- İstənilən yerdən internet vasitəsilə məlumatlara giriş təmin edilə bilər;
- Sorğuların tərtib edilməsi və nəticələrin göstərilməsi üçün auditor kompüterlərindən istifadə olunur. Sorğu əsasən mərkəzi kompüter sistemində işləyir. Bu şəkildə auditorların kompüterlərinin emal gücü və tutumu əhəmiyyətsiz olur və hətta aşağı sürətli kompüterlər də çox müəkkəb təhlillər aparıla bilər.
- VERA ilə auditorlar faktiki nəticələri görə bilirlər. Hər dəfə analiz sorğusunu icra etdikdə onlar ən son yenilənmiş məlumatların nəticələrini göstərir;
- Auditorlar hazırladıqları təhlilləri həmkarları ilə bölüşə bilər və heç bir əlavə hərəkət etmədən yoxlanılan şəxs üçün eyni təhlilin nəticələrini görə bilər;
- Vaxta qənaət edilir.

Eyni zamanda, VERA sistemi auditorların məlumat toplama ehtiyacının azaldılmasına, istifadəyə hazır məlumatların təqdim edilməsinə, auditorun böyük verilənlərlə işləməsinə, standart risklərin qiymətləndirilməsinə, təhlili və ssenarilərlə təmin edilməsinə şərait yaradır.

Təşkilatlar tərəfindən müəyyən edilmiş müddətlərdən gec olmayaraq mühasibat, uçot, təsərrüfat əməliyyat məlumatları xronoloji ardıcılıqla VERA sistemində daxil edilir. Sistem tərəfindən təxminən 400-dən çox təhlil ssenariləri vasitəsilə bu məlumatlar təhlil edilir və risklər müəyyən edilir. Təhlil cədvəllərində bu risklər müxtəlif rənglərlə əks etdirilir (Şəkil 1).

Şəkil 1: Dövriyyə jurnallarına (analitik uçot kitablarına) əsasən ssenarilər vasitəsilə təhlil

Analysis Scenarios for Journal Entries

201	01	01	201.01.01	Floating Features	459,759.19	459,759.19	0.00
		02	201.01.02	Representation and Ceremonial Features	58,219.88	113,809.88	55,589.99
		03	201.01.03	Features Used in Hospitals	23,632.70	8,942.12	14,690.58
02	01	01	201.02.01	Computers and Servers	2,189,167.80	2,294,970.10	105,802.30
		02	201.02.02	Computer Peripherals	477,433.31	423,889.24	53,544.07
		03	201.02.03	Exploration and Exploitation Machines	587,117.37	542,189.85	44,927.52
		04	201.02.04	Communication Devices	459,099.70	418,194.20	40,905.50
		05	201.02.05	Audio, Video and Presentation Devices	1,427,099.82	1,189,839.23	237,260.59
		06	201.02.06	Lighting Systems	129,963.26	160,669.24	30,705.98
		07	201.02.07	Other Office Machines and Tools	914,889.26	928,200.19	13,310.93
03	01	01	201.03.01	Office Furniture	7,829,774.83	7,829,774.83	0.00
		02	201.03.02	Furniture for Guest/Residence, Accommodation and Accommodation	340,470.83	340,702.83	232.00
		03	201.03.03	Children and Dining Room Furniture	290,881.85	290,881.85	0.00
		04	201.03.04	Baby and Child Furniture and Accessories	10,081.88	10,081.88	0.00
		05	201.03.05	Seating and Presentation Products	70,038.62	70,038.62	0.00
04	01	01	201.04.01	Food Preparation Equipment	506,605.19	514,207.12	7,601.93
		02	201.04.02	Cooking and Baking Equipment	1,082.20	0.00	1,082.20
		03	201.04.03	Refrigeration Equipment	48,339.36	0.00	48,339.36
		04	201.04.04	Traditional Turkish Cookware	24,880.52	0.00	24,880.52
		05	201.04.05	Other	429,821.40	0.00	429,821.40
		06	201.04.06	Tables, Desks, Workbenches and Bar Work	122,984.76	0.00	122,984.76
		07	201.04.07	Stoves, Stoves, Stoves and Stoves	38,447.04	0.00	38,447.04
		08	201.04.08	Specialized Equipment	1,274.19	0.00	1,274.19
05	01	01	201.05.01	Library Furniture	94,775.76	94,775.76	0.00
		02	201.05.02	Printed Publications	558,475.84	274,370.04	284,105.80
		03	201.05.03	Audiovisual Resources	82,876.23	0.00	82,876.23

Fərq sahəsi qırmızıdırsa:
Başa düşmək lazımdır ki, aktivlər qrupunda qeydə alınmış aktivlərdən daha çox amortizasiya qeydləri var. Bu, xaric edilmiş aktivlərin köhnəlməsinin hesablardan çıxılmaması və ya köhnəlmənin səhv alt kodda qeyd edilməsi ilə əlaqədar ola bilər. Auditor bunu araşdırma predmeti kimi göstərə bilər.

Hesabın adı sahəsi qırmızıdırsa: Başa düşülür ki, həmin hesablarda qeydə alınmış aktivlər amortizasiyaya məruz qalmır və amortizasiya dəyəri "0" olmalıdır. Əgər amortizasiya varsa, auditor bunu tapıntı kimi təqdim edə bilər.

Amortizasiya sahəsinin ümumi dəyəri narıncıdırsa: Qeydə alınmış aktivlərin olmasına baxmayaraq, aktivlər qrupunda amortizasiyanın olmadığını başa düşmək lazımdır.

16

Ümumilikdə mühasibat məlumatları əsasında maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünə təsir edən, VERA sistemində təhlil ssenariləri vasitəsilə əldə edilmiş xüsusi risklərə audit prosedurları tətbiq edilməklə maliyyə auditi aparılır.

Qeyd edilənlərə əlavə olaraq dövlət təşkilatlarının təqdim etdiyi məlumatlar kifayət qədər böyük həcmli olduğundan, VERA sistemində təhlil ssenariləri əsasında çıxarılmış risklər üzrə audit prosedurlarını tətbiq etmək üçün riskli sahələr üzrə ümumi məlumat bazasına (populyasiyaya) seçmələr tətbiq edilir. Belə ki, VERA sistemində seçmənin tətbiq edilməsi üçün əlavə imkanlar yaradılmış, auditorlar tərəfindən VERA sistemində seçmənin vahidləri və üsulları müəyyən edilməklə seçmələr tətbiq edilir.

Düzənlik auditləri üzrə hazırlanan audit hesabatlarında maliyyə hesabatlarına birbaşa təsir edən tapıntılarla yanaşı uyğunluq auditi üzrə tapıntılar da öz əksini tapır (Cədvəl 1).

Cədvəl 1: 2018-2022-ci illər üzrə "Düzənlik" auditi üzrə audit hesabatlarının, maliyyə və uyğunluq auditləri üzrə tapıntıların sayı

Auditlər	2018	2019	2020	2021	2022
"Düzənlik" auditi üzrə audit hesabatları	432	395	413	427	469
Hesabatlar üzrə ümumi tapıntılar (tapıntıların cəmi)	4318	3612	5525	7378	7624
Maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünə təsir edən tapıntılar	1747	1102	2254	2286	2247
Uyğunluqla bağlı tapıntılar	2571	2510	3271	5092	5377

Türkiyə Böyük Millət Məclisinə düzgün, vaxtında və adekvat şəkildə məlumat vermək vəzifəsi olan Türkiyə Hesablama Məhkəməsinin کنار audit nəticələri ilə bağlı statistik

məlumatlar Audit İdarəetmə Proqramında (SayCAP) tapıntıların kodlaşdırılması modulu vasitəsilə ümumiləşdirilir. Auditlərdən əldə edilən ümumi nəticələr ətraflı müzakirə olunmaqla büdcə növləri üzrə ən çox müəyyən edilən məsələlər haqqında ətraflı məlumatlar Kənar Audit Ümumi Qiymətləndirmə Hesabatında əks etdirilir.

Düzənlik auditində kodlaşdırma sistemi vasitəsilə ümumiləşdirilmiş maliyyə auditi üzrə son illər ən çox rast gəlinən uyğunsuzluqlar:

- Maddi aktivlər (əsas vəsaitlər) üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflərin aktivlərin dəyərini artırmadan bir başa xərcə silinməsi;
- Davam etməkdə olan investisiya xərcləri üzrə tamamlanmış və yaxud müvəqqəti qəbul edilmiş məbləğlərin mühasibat uçotu üzrə aktivlərdə tanınmaması;
- Dövlət idarələrinin balansına əvəzsiz olaraq və yaxud istifadə məqsədilə verilmiş aktivlərin mühasibat hesabları üzrə tanınmaması və ya düzgün tanınmaması;
- Dövlət idarələri adından açılan bəzi bank hesablarının mühasibat uçotu hesablarına və qeydlərinə daxil edilməməsi;
- Xərclərin hesablandığı maliyyə ilinin hesablarında göstərilməməsi;
- Proqram təminatı, lisenziya, patent, müəlliflik hüququ və digər bənzər istifadə hüquqları üzrə qeyri-maddi aktivlərin mühasibat uçotu hesablarında tanınmaması;
- Maliyyə hesabatlarına daxil edilmiş əvvəlki illərin fəaliyyət nəticələri ilə əvvəlki illərin hesabatlarında olan müsbət fəaliyyət nəticələri arasında uyğunsuzluqların olması;
- Dövlət reyestri uçotlarında müəssisənin adına qeydiyyatda olan daşınmaz əmlakların müəssisənin maliyyə hesabatlarına daxil edilməməsi;
- Maddi aktivlər üçün amortizasiya ayırmalarının hesablanmaması və ya amortizasiyanın səhv hesablanması;
- Debitor borclar hesabında təqib olunan hesablanmış debitor borcların uçota alınmaması.

Mənbə: *“Sayıştay” haqqında qanun, “Dövlət idarələri hesablarının Sayıştaya təqdim edilməsi və mühasibat uçotu vahidlərinin və mühasibat uçotu məlumatlarının verilməsi Qayda və Prinsipləri”, “Sayıştay”ın fəaliyyəti barədə hesabatları, “Sayıştay”ın audit hesabatları, “Sayıştay”ın müvafiq auditlər üzrə təqdimatları.*

Ülkər Məsimzadə
*Səmərəlilik auditi şöbəsi,
məsləhətçi*

SƏMƏRƏLİLİK (PERFORMANS) AUDİTİ: DÜNYA TƏCRÜBƏSİNDƏ AUDİT TÖVSIYƏLƏRİ

ISSAI-lara əsasən, Ali Audit Orqanları (AAO-lar) tərəfindən aparılan səmərəlilik auditi, dövlət proqramlarının, öhdəliklərinin, əməliyyatlarının, sistemlərinin və ya təşkilatlarının qənaətlilik, səmərəlilik və nəticəlilik prinsiplərinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərməsinin və təkmilləşdirmə imkanlarının olub-olmamasının müstəqil, obyektiv və etibarlı yoxlanılmasıdır. Səmərəlilik auditi qənaətliliyin, səmərəliliyin və nəticəliliyin yaxşılaşdırılmasına, eləcə də lazımı idarəetmə, hesabatlılıq və şəffaflığa töhfə vermək məqsədi daşıyır.

İqtisadi ədəbiyyata nəzər saldıqda görürük ki, “**Səmərəlilik auditi**” ilə yanaşı eyni və ya yaxın mənaları ifadə edən digər terminlər də istifadə olunur. Həmin terminlərdən bəziləri aşağıdakılardır:

- Qiymət-keyfiyyət nisbəti auditi – *Value for Money audit*;
- Nəticəlilik auditi – *Effectiveness audit*;
- Əməliyyat auditi – *Operational audit*.

Qiymət-keyfiyyət nisbəti termini daha çox Birləşmiş Krallıq və Kanadada, Nəticəlilik auditi – Rusiya Federasiyasında, Əməliyyat auditi isə qismən ABŞ-da istifadə olunur.

Səmərəlilik auditi prinsipləri qənaətlilik, səmərəlilik və nəticəlilik anlayışlarını ifadə edən ingilis dilindəki *economy*, *efficiency* və *effectiveness* sözlərinin baş hərflərini əks etdirən 3E prinsipi kimi tanınır. Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı olan INTOSAI tərəfindən tərtib edilən ISSAI 300 “Səmərəlilik auditinin prinsipləri”nin 11-ci bəndinə əsasən həmin prinsiplərin tərfi aşağıdakı kimidir:

➤ **Qənaətlilik (Economy) prinsipi** ehtiyatların alınması xərclərinin minimuma endirilməsi deməkdir. İstifadə olunan ehtiyatlar münasib vaxtda, müvafiq kəmiyyət və keyfiyyətdə və ən sərfəli qiymətdə mövcud olmalıdır.

➤ **Səmərəlilik (Efficiency) prinsipi** mövcud ehtiyatlardan maksimum fayda əldə etmək mənasına gəlir. Bu prinsip kəmiyyət, keyfiyyət və müddət baxımından cəlb olunan ehtiyatlar və əldə edilmiş nəticələr arasındakı əlaqələrlə bağlıdır.

➤ **Nəticəlilik (Effectiveness) prinsipi** qarşıya qoyulmuş məqsədlərə və nəzərdə tutulan nəticələrə nail olmaqla bağlıdır.

Lakin zaman keçdikcə səmərəlilik auditini cəmi 3 prinsipə ifadə etməyin çətin olduğu başa düşüldü və onun əhatə dairəsi genişləndi. Böyük Britaniya Milli Audit Ofisi və Braziliyanın Federal Hesablama Məhkəməsi yuxarıda qeyd edilən 3E prinsipindən başqa bəzən dördüncü “E” – Ədalətlik (Equity) prinsipini tətbiq edirlər.

Birləşmiş Krallığın Milli Audit Ofisi dördüncü “E” prinsipinin tərifini belə verir:

➤ **Ədalətlik (Equity) prinsipi** xidmətlərin nəzərdə tutulduğu bütün şəxslər üçün əlçatan olması və onlara çatma dərəcəsi kimi müəyyən edilir.

Braziliyanın Federal Hesablama Məhkəməsi isə ədalətlik prinsipi anlayışını aşağıdakı kimi izah edir:

➤ Bu prinsip fərdlər arasındakı fərqləri və mövcud bərabərsizlikləri aradan qaldırmaq üçün onların tələbatlarına uyğun fərdi yanaşmanı nəzərdə tutur. Söhbət daha çox ehtiyacı olanlar üçün daha çox mexanizmin yaradılmasından gedir. Başqa sözlə, bu prinsip qeyri-bərabərliyə qeyri-bərabər yanaşma tələb edir.

Bundan əlavə, iqtisadi ədəbiyyatda sosial ədalətin və ətraf mühitin keyfiyyətinin vacibliyini göstərmək üçün “**bərabərlik**” (equality) və “**ətraf mühit**” (environment) kimi prinsiplərə də rast gəlinir.

Səmərəlilik auditı üç mərhələdə həyata keçirilir: planlaşdırma, icra və hesabat vermə.

Audit prosesinin sonuncu – hesabat vermə mərhələsində tövsiyələr bölməsi xüsusi yer tutur. Bu bölmədə auditə rəhbərliyi həyata keçirən auditor öz tövsiyələrini sistemli və effektiv şəkildə audit obyektlərinə çatdırır. Tövsiyələr bölməsi, həmçinin beynəlxalq standartlara uyğunluğu da daxil olmaqla, səmərəlilik auditinin nəticəliliyini artırmaqda mühüm rol oynayır. Bu kontekstdə ISSAI 300 “Səmərəlilik auditinin prinsipləri”, GUID 3910 “Səmərəlilik auditı üzrə əsas konsepsiyalar” və GUID 3920 “Səmərəlilik auditı prosesi” kimi təlimatlar tövsiyələrin hazırlanmasında əsas istiqamətləri müəyyən edir. AAO-lar səmərəlilik auditinin tövsiyələrinin verilməsi mərhələsində müxtəlif yanaşmalar tətbiq edirlər. Aşağıda Birləşmiş Krallığın Milli Audit Ofisi, Kanada Baş Audit Ofisi və Pakistan Baş Auditor Ofisi nümunəsində tövsiyələrin verilməsi prosesinə baxacağıq.

Birləşmiş Krallığın Milli Audit Ofisi:

Auditor qurumda əhəmiyyətli çatışmazlıq olduğunu müəyyən etdikdə, bunu quruma bildirməli və aşağıdakıları əks etdirən tövsiyələr verməlidir:

- aşkar edilmiş çatışmazlığa münasibətdə rəy;
- bu rəyin əsasını təşkil edən audit sübutları;
- quruma təsiri (və ya mümkün gələcək təsiri);
- qurumun çatışmazlığı aradan qaldırması üçün lazım olan tədbirlər.

Auditor icra mexanizmlərində əhəmiyyətli çatışmazlıqlarla bağlı tövsiyə irəli sürdükdə, bu tövsiyə xüsusi işarələnməlidir.

Aşağıda Milli Audit Ofisinin qənaətinə görə yaxşı tövsiyəni xarakterizə edən beş meyar təqdim olunmuşdur:

- araşdırmanın nəticələri ilə məntiqi olaraq bağlı olmalıdır;
- xərc və vaxtla əlaqəli olmalıdır;
- təklif olunan tədbirlər konkret göstərilməli və nəticəsi aydın olmalıdır;
- əsaslı sübutlarla dəstəklənməlidir;
- müvafiq şəxs/şəxslərə ünvanlanmalıdır.

Əvvəlki ilin hesabatında təşkilatlarda əhəmiyyətli çatışmazlıqlara dair tövsiyə verilmişsə, auditor həmin tövsiyələrin icra vəziyyətini izləməli və onlarla bağlı fikrini illik auditor hesabatında əks etdirməlidir. Tövsiyənin icra vəziyyəti müəyyən edilə bilmədiyi hallarda (məsələn, audit nəticələrini izləmə qrupu hələ monitoring və qiymətləndirmə aparmamışsa), auditor son məlum olan vəziyyəti əks etdirməlidir. Auditorlar əvvəlki tövsiyələri tam icra edilənədək izləməyə davam etməlidirlər.

Birləşmiş Krallığın Milli Audit Ofisi rəsmi saytında "Tövsiyələrin izlənilməsi" adlı alətdən istifadə edərək 1 aprel 2019-cu ildən etibarən dərc edilmiş tövsiyələri bir araya gətirməklə, dövlət xərclərinin şəffaflığı və parlament məsuliyyətini artırmaq məqsədini güdür. Bu alət istifadəçilərə AAO-nun qəbul etdiyi tövsiyələrin icrası ilə bağlı məlumatları asanlıqla əldə etməyə imkan verir. "Tövsiyələrin izlənilməsi" bölməsi hər altı ayda bir yenilənir. "Tövsiyələrin izlənilməsi" bölməsi istifadəçilərə tövsiyələrin qəbul edilib-edilmədiyi, cari icra vəziyyəti və məsul olan şöbələr haqqında məlumat təqdim edir.

Kanada Baş Auditor Ofisi:

Səmərəlilik auditi təşkilatların qarşılaşdıqları ciddi çatışmazlıqlara müsbət dəyişikliklər təklif edərək, riskləri azaltmaq məqsədini güdür. Bu tövsiyələr, çatışmazlıqlar düzəlmədiyi halda təşkilat üçün ciddi risklər yarada biləcək sahələri əhatə edir. Tövsiyələr aşağıdakı prinsiplərə uyğun olaraq hazırlanmalıdır:

- **Dəstək:** Tövsiyələr tapıntılar və nəticələrlə tam dəstəklənməlidir;

➤ **Səbəblərin aradan qaldırılması:** Çatışmazlıqların əsas səbəblərini düzəltməyə yönəlməlidir;

➤ **Məsuliyyət:** Təvsiyələr onları yerinə yetirmək üçün məsul olan qurumlara yönəldilməlidir.

Auditin yoxlama mərhələsində audit qrupu mütəmadi olaraq qurumun vəzifəli şəxslərinə tapıntılar barədə məlumat verir. Eyni zamanda, təvsiyələrin müzakirəsini təşviq edir və problemləri aradan qaldırmaq üçün lazım olan tədbirlərə dair həllər axtarır. Yoxlama mərhələsinin sonunda audit qrupu aydın şəkildə ifadə edilmiş, fəaliyyət yönümlü təvsiyələrin hazırlanmasına imkan yaratmaq üçün qurumun rəhbərliyinin fikirlərini öyrənir.

Audit olunan obyektə göndərilən ilkin hesabatda bütün təvsiyələr yer alır. Bu ilkin hesabatla birlikdə qrup rəhbəri nəzarət obyektinin rəhbəri və ya digər yüksək vəzifəli şəxsləri ilə təvsiyələri müzakirə etmək üçün görüşməyi təklif edən məktub göndərir. Müzakirə təvsiyələrin nə dərəcədə münasib və praktik olduğu və nəzarət obyektinin bunlara cavabları barədə olmalıdır. Audit qrupu nəzarət obyektinin rəhbərindən hesabatın əsaslı olduğunu təsdiq etməsini və təvsiyələrə dair şərh verməsini xahiş edir. Əgər nəzarət obyektini təvsiyə ilə razılaşmırsa, cavab məktubunda səbəbini bildirməli və bu da yekun hesabatda yer almalıdır.

Kanada Baş Auditor Ofisi nəzarət obyektinin cavablarının uyğunluğunu qiymətləndirir. O, cavabların dərc edilməsi ilə bağlı sərhədlər müəyyən edir və adətən aşağıdakı hallarda cavabları dərc etmir:

- Ümumi cavablar və ya qlobal şərhlər verildikdə;
- Təvsiyə verilməsə də, nəzarət obyektini cavab verdikdə.

Nəzarət obyektinin cavabları, aşağıdakı meyarlara uyğun olmalıdır:

➤ Nəzarət obyektini təvsiyə ilə razılaşdığını və ya razılaşmadığını aydın şəkildə bildirməlidir;

- Cavab maksimum 200 sözdən ibarət olmalıdır;
- "Razı" və ya "Razı deyil" ifadəsini əks etdirməlidir;
- Cavabda nəzarət obyektinin görəcəyi tədbirlər və onların icra dövrü, həmçinin məsuliyyətləri aydın müəyyən edilməlidir.

Audit olunan obyektin təvsiyəyə verdiyi cavabın dərc edilməsi nəzarət obyektinin bu təvsiyə ilə razılaşb-razılaşmadığını və qurumun bununla bağlı necə və nə vaxt tədbir görməyi planlaşdırdığını Parlamentə bildirməyə imkan verir.

Auditor Ofisi nəzarət obyektinin cavabları ilə bağlı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

- Nəzarət obyektinin cavabını redaktə etmək;
 - Təvsiyəyə cavab verməyən və ya müvafiq olmayan materialları yekun hesabatda daxil etməmək;
 - Hesabatın məzmununu təkrarlayan materialları yekun hesabatda daxil etməmək;
 - Səhv və ya yanlış olduğu aydın olan cavabları yekun hesabatda daxil etməmək.
- Audit qrupu cavablarda edilən əhəmiyyətli düzəlişlər barədə nəzarət obyektini əvvəlcədən məlumatlandırır.

Pakistan İslam Respublikası Baş Auditor Ofisi:

Audit mərhələsinin son addımı nəzarət obyektinin fəaliyyətini artırmaq üçün nələrlə edilməli olduğunu müəyyən etməkdir. Bunun üçün auditorlar müvafiq tövsiyələr hazırlayırlar. Yaxşı tövsiyələr hazırlamaq üçün auditor aşağıdakı sualları nəzərdən keçirməlidir:

- Hansı tədbirlər görülməlidir?
- Niyə bu tədbirlər görülməlidir?
- Harada həyata keçirilməlidir?
- İşin icrasına görə kim məsuldur?
- Təvsiyələrin gözlənilən təsirləri nələrdir?
- Təklif olunan tövsiyələrin icrası digər sahələrdə mənfi nəticələrə səbəb ola bilərmi?

Pakistanın Baş Auditor Ofisinə görə audit tövsiyələri aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

- Təvsiyə məntiqli olmalı və birbaşa yoxlamanın nəticələrindən irəli gəlməlidir;
 - Təvsiyə praktik olmalıdır. Əlavə resurslar tələb etməməsi daha məqsəduyğundur.
- Təvsiyənin həyata keçirilməsinin dəyəri ondan gözlənilən faydaları üstələməməlidir;
- Təvsiyə audit obyektinin rəhbərliyinin səlahiyyətlərinə aid olmayan fəaliyyətlərə, məsələn, siyasi və ya qanunverici tədbirlərə yönəlməməlidir;
 - Təvsiyə nəzarət obyekti tərəfindən icra edilə biləcək fəaliyyəti təklif etməlidir ki, bu da tamamlandıqda yoxlanıla bilsin. Gözlənilən fəaliyyətlə dəstəklənməyən yaxşı ideya yaxşı audit tövsiyəsi ola bilməz;
 - Təvsiyə nəyin dəyişdirilməli olduğunu göstərməli və bunun necə edilməli olduğunu göstərməkdən çəkinməlidir. Dəyişikliklərin edilməsinin dəqiq üsulu nəzarət obyektinin rəhbərliyinin üzərinə düşür və auditorlar bu prosesə müdaxilə etməkdən çəkinməlidirlər;
 - Təvsiyə onu icra etməli olan şəxsi, təşkilatı və ya təşkilati səviyyəni müəyyən etməlidir.
- Dövlət sektorundakı təşkilatlar adətən çox sayda işçi və bir neçə təşkilati səviyyəyə malikdir.

Kimlərin tədbir görməli olduğu aydın şəkildə göstərilmədikdə tövsiyə icra edilməmiş qalır. Hər kəs başqasının tədbir görməsini gözləyir. Auditor hesabatında hansı şəxsin və ya təşkilatın tədbir görməli olduğu açıq şəkildə göstərildikdə, məsuliyyət tələbləri də aydın şəkildə müəyyənləşir və kimin tövsiyəni yerinə yetirib-yetirmədiyini öyrənmək mümkün olur;

➤ Tövsiyə müstəqil şəkildə formalaşdırılmalıdır ki, onu auditor hesabatı olmadan da başa düşmək mümkün olsun. Bu, tövsiyənin auditor hesabatının hər hansı hissəsinə istinad etmədən anlaşıla bilməsini təmin edir;

➤ Tövsiyələr mümkün qədər onun icrası üçün müəyyən vaxt çərçivəsi əks etdirməlidir. Açıq sonlu tövsiyələr (yalnız gələcək üçün) əhəmiyyətli sayılır. Nəzarət obyektləri bu cür tövsiyələrə “uyğunluq üçün qeyd edildi” deməklə asanlıqla cavab verirlər. Auditorlar vaxt məsələsini nəzarət obyektinin rəhbərliyi ilə müzakirə etməli və bunu tövsiyəyə daxil etməlidirlər ki, sonradan tövsiyənin icrasını izləmək mümkün olsun;

➤ Tövsiyə inandırıcı olmalı və onun icrasının gətirəcəyi faydaları aydın şəkildə əks etdirilməlidir.

Bundan əlavə, Pakistan Baş Auditor Ofisi tamamlanmış səmərəlilik auditi üçün keyfiyyət təminatı alətindən istifadə edir. Bu alətin məqsədi keyfiyyətə nəzarət üzrə mütəxəssislərin audit qrupu tərəfindən tamamlanmış səmərəlilik auditinin keyfiyyətini qiymətləndirməyə imkan verməkdir.

Alət tövsiyələrlə bağlı aşağıdakı sualları əhatə edir:

- Tövsiyələrin neçəsi qənaətlilik prinsipinə aiddir?
- Tövsiyələrin neçəsi səmərəlilik prinsipinə aiddir?
- Tövsiyələrin neçəsi nəticəlilik prinsipinə aiddir?
- Ümumi tövsiyələrin neçəsi nəzarət obyektinin rəhbəri tərəfindən qəbul edilmişdir?
- Audit tövsiyələrinin həyata keçirilməsi nəticəsində qənaət olunan vəsait nə qədərdir?

Beləliklə, Birləşmiş Krallıq, Kanada və Pakistan AAO-nun təcrübəsinə dair nümunələrdən göründüyü kimi, “məntiqi əlaqə”, “praktiklik”, “məsuliyyətin aydın ifadəsi”, “icra üçün vaxt çərçivələri” və “gözlənilən təsirlər” kimi meyarlar audit tövsiyələrinin hazırlanmasında əsas rolə malik olmaqla, təşkilatların fəaliyyətinin təkmiləşdirilməsi, risk faktorlarının azaldılması məqsədilə qabaqalayıcı tədbirlərin görülməsi və dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadənin təmin edilməsi məqsədlərinə xidmət etməklə yanaşı, AAO-ların dövlət idarəetməsində iştirakını da təmin etməyə xidmət edir.

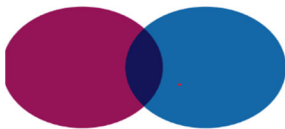

Nərimin Cəfərova
Dövlət büdcəsi və strateji təhlil şöbəsi,
məsləhətçi

ALİ AUDİT ORQANLARININ RƏSMİ SAYTLARINDA AUDİT NƏTİCƏLƏRİNİN TƏQDİM EDİLMƏSİ: BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Şəffaflıq və hesabatlılıq prinsipləri müasir idarəetmədə dövlət qurumlarına ictimai etimadın təməl daşı hesab olunur. Bu istiqamətdə Ali Audit Orqanlarının (AAO) rolu təkcə audit həyata keçirməkdən ibarət deyil, eyni zamanda, bu auditlərin nəticələrini ictimaiyyət üçün əlçatan etməkdədir. AAO-lar aparılan auditin nəticələrini və audit zamanı aşkar olunan faktları əks etdirən hesabatlar tərtib edir və bu hesabatları ictimaiyyətə təqdim edir. AAO-ların rəsmi internet səhifələrində audit nəticələrinin təqdim olunması, onların şəffaflığa və vətəndaşlarla ünsiyyətə verdiyi önəmi əks etdirir.

Bu məqalədə beynəlxalq təcrübə əsasında müxtəlif ölkələrdə AAO-ların audit nəticələrini rəsmi internet saytlarında necə təqdim etdikləri ilə bağlı məlumatlar öz əksini tapmışdır.

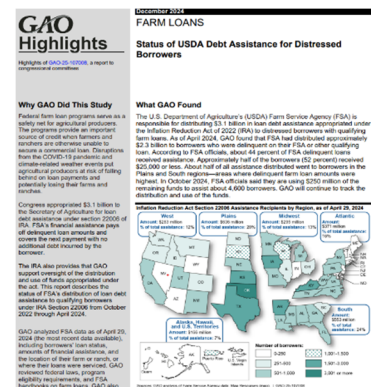
REPORT

Progress in preventing
cardiovascular disease

Department of Health & Social Care, NHS England

Birləşmiş Krallıq AAO-su audit hesabatlarını veb saytında həm 40+ səhifədən ibarət tam və detallı hesabat, həm də təxminən 10 səhifəlik xülasə şəklində yükləmək və oxumaq imkanı yaradır. Əlavə olaraq, bəzi audit hesabatlarının nəticələrini 1-2 dəqiqəlik qısa videolar şəklində də təqdim edirlər.

ABŞ AAO-su auditinin nəticələrinə dair hesabatı tam versiyada, yəni bütün önəmli məlumatları ətraflı əhatə edən şəkildə paylaşır. Eyni zamanda, auditin niyə aparıldığı və nəticələrinin göstərildiyi 1 səhifədən ibarət xülasəni də təqdim edir.

İsveç AAO-su keçirdiyi auditlərin nəticələrini əsasən tam formatda paylaşır. Eyni zamanda, əsas nəticələr və tövsiyələr hissəsi qısa formatda veb saytda təqdim edilir. Əlavə olaraq, bəzi hesabatların 3-4 səhifədən ibarət əsas nəticələri xülasə şəklində, bəziləri isə video formatda paylaşılır.

İsveçrə AAO-su da həm tam hesabatı, həm də qısa xülasəni (əsasən 1-2 səhifə) rəsmi veb saytında yerləşdirir.

Almaniya AAO-nun veb saytında audit hesabatları bölməsində hesabatlar həm ətraflı və nisbətən geniş formada (hətta bəziləri 200 səhifə, əksəriyyəti daha qısa), həm də ayrı bir link vasitəsilə qısa xülasə formasında təqdim olunur.

Portuqaliya AAO-su keçirdiyi auditlərə dair hesabatları rəsmi internet sahifəsində illər üzrə qruplaşdırılmış şəkildə və tam formatda təqdim edir.

Danimarka AAO-su auditin nəticələrinə dair hesabatı həm tam, həm də auditin məqsədi və əsas nəticələrini əhatə edən 1 səhifəlik qısa xülasə şəklində təqdim edir.

Göründüyü kimi, əksər Qərbi Avropa ölkələrində və ABŞ-da AAO-lar audit nəticələrini əsasən hesabatlarda həm tam (ətraflı formatda), həm də xülasə, bəzən də video formatda təqdim edir. Bu yanaşma, ictimaiyyətin və maraqlı tərəflərin asanlıqla və effektiv şəkildə məlumat əldə etməsini təmin edir.

Şərqi Avropa ölkələrinə gəldikdə isə, AAO-ların audit nəticələrini təqdim etmə praktikasında müxtəlif yanaşmalar müşahidə olunur. Bəzi ölkələrdə hesabatlar yalnız tam versiyada və ya yalnız xülasə formatında təqdim edilir, digərlərində isə hər iki formatda paylaşılır. Bu müxtəliflik, ölkələrin informasiya siyasəti və ictimaiyyətə hesabatlılıq yanaşmalarını əks etdirir.

Polşa Ali Audit Orqanının internet saytından əldə edilən məlumata əsasən audit nəticələri üzrə hesabatlar əsasən 70-80 səhifə həcmindədir. Bununla yanaşı, Polşa AAO-su xüsusi link vasitəsilə yönləndirilən, ən önəmli məlumatları əhatə edən xülasəni də təqdim edir. Bəzi audit nəticələri hər iki formatda, bəziləri isə yalnız xülasə şəklində təqdim olunur.

Kort fortalt

Tilsyn med landbrugets udledning af kvælstof fra gødning

Konklusion

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri tilsyn med landbrugets udledning af kvælstof fra gødning er udfordrende. Kontrollet med gødning og opfølgningen på mål for kvælstofreduktioner er mangelfuld. Konsekvensen er, at der kan være risiko for, at overførelse af kvælstof ikke bliver opdaget, og at det er uopnøjeagtigt, om de kvælstofreduktioner, der skal forbedre vandmiljøet, faktisk opnås.

Statistiske resultater
Statistikkerne kritiserer skarpt Fødevareministeriets tilsyn med landbrugets udledning af kvælstof fra gødning. Fødevareministeriets kontrol med gødning og Fødevareministeriets og Miljøministeriets opfølgning på mål for kvælstofreduktioner er mangelfuld. Konsekvensen er, at der er risiko for, at et overførelse af kvælstof ikke bliver opdaget, og at det er uopnøjeagtigt, om de kvælstofreduktioner, der skal forbedre vandmiljøet og muligheder for vand, opnås.

Vesentligste resultater af undersøgelsen

- Landbrugets udledning af kvælstof fra gødning er ikke tilfredsstillende.
- Fødevareministeriets og Miljøministeriets opfølgning på målene for de frivillige indikatorer er mangelfuld.

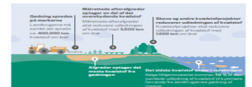
Resuméet viser for tilsynet med landbrugets udledning af kvælstof fra gødning blev overført til Ministeriet for Grøn Transport den 29. august 2024. Da undersøgelsesperioden ligger for resuméet, undersøges beretningen Fødevareministeriet og Miljøministeriet.

Baggrund og formål med undersøgelsen
Landbrugets udledning af kvælstof er et stort miljøproblem. Den primære årsag til driften i havet. Ministeriet vurderer, at godt 70% af Danmarks samlede udledning af kvælstof kommer fra landbrugets gødning af marker. Gødning indeholder kvælstof, som trænger ned i jorden. Det kvælstof, som planterne ikke optager, kan via jorden og vandet ende i havet, hvor det bidrager til alger og driften.

Kvælstofkoncentrationen blev målt i landbrugsafvandet fra 2015. Det betyder, at landbruget nu har brug for mere gødning end før. Løseplanerne med det ikke blev til forringelse af vandmiljøet tilstrækkeligt. Derfor indledte landbrugsafvandet 2 frivillige indikatorer, der skulle muliggøre beretningen fra den øgede udledning af kvælstof.

Fødevareministeriet følger tilsyn med landbrugets udledning af kvælstof fra gødning. Ministeriet skal kontrollere, at landbruget ikke bruger mere gødning, end det må. Ministeriet skal også følge op på de frivillige indikatorer til at reducere udledningen af kvælstof. For så vidt angår den ene indikator (kvælstofkoncentration) blev der i et samarbejde med Miljøministeriet. Figuren viser kvælstoffens vej fra gødning på markerne til vandmiljøet.

Kvælstoffens vej fra gødning på markerne til vandmiljøet

Det fremgår af figuren, at afgrøderne optager det meste af de ca. 400.000 ton kvælstof, som landbruget spræder på markerne hvert år. Overfløede optager mælkedyr eftergrøder, skov og andre kvælstofprojektorer en del af det overskydende kvælstof. Resten kan via jorden eller vandet berenge sig mod havet.

Gürcüstan AAO-nun keçirdiyi auditlərin nəticələri ilə tanış olmaq üçün internet saytına daxil olduqda, ilk olaraq auditin nəticələri və tövsiyələrin qısa xülasəsi ilə rastlaşırıq. Ətraflı məlumat əldə etmək üçün 30-80 səhifə arasında olan pdf formatında hesabatlara nəzər sala bilərik. Bu hesabatlar auditin nəticələri haqqında geniş məlumatları özündə birləşdirir.

Türkiyə AAO audit hesabatlarını müxtəlif başlıqlar altında qruplaşdırmaqla (bələdiyyələr, özəl büdcəli idarələr və s.) bəzi hallarda xülasə, bəzi hallarda isə tam formatda təqdim edir. Eyni zamanda, Türkiyə AAO-su qurumlar tərəfindən təqdim olunmuş maliyyə cədvəllərini də veb saytında yerləşdirir.

Monteneqro AAO-su son audit hesabatlarını tam versiyada paylaşır.

Moldova AAO-su auditin nəticələri üzrə tövsiyələri və tam hesabatı veb saytına yerləşdirir.

Macarıstan AAO-su keçirdiyi auditlər üzrə hesabatları tam həcmdə rəsmi internet sahifəsində yerləşdirir, bundan əlavə, bəzi auditləri barədə nəticələri ingilis dilində 1 səhifəlik xülasələr şəklində dərc edir.

Bolqarıstan, Bosniya və Herseqovina və Albaniya AAO-ları keçirdiyi auditlərin nəticələrini ətraflı əhatə edən tam hesabatlar formasında paylaşır.

Estoniya AAO-su auditin nəticələri üzrə hesabatları həm tam, həm də xülasə formasında təqdim etməklə yanaşı, keçirilmiş auditlə bağlı ingilis dilində qısa məlumatı da əlavə edir.

Mərkəzi Asiya ölkələrində Ali Audit Orqanlarının (AAO) audit nəticələrinin təqdimatına dair yanaşmalar bir-birindən fərqlənir. Bəzi ölkələr tam hesabatların paylaşılmasını təmin etsə də, digərlərində audit nəticələri ilə bağlı məlumatın təqdimatı ya məhduddur, ya da ümumiyyətlə mövcud deyil.

Qazaxıstan AAO-nun rəsmi veb saytından audit nəticələri haqqında hesabatlar 2022-ci və əvvəlki illərə aid olmaqla tam həcmdə yerləşdirilmişdir. Müvafiq hissədə qısa xülasə barədə başlıq yer alsa da, aidiyyəti məlumata rast gəlinmir.

Özbəkistan AAO-nun rəsmi veb saytında ümumiyyətlə audit nəticələri üzrə hesabatlara yer verilmir.

Qırğızıstan AAO-nun keçirdiyi auditlər haqqında hesabatlar 2023-cü və öncəki illərə aid olmaqla tam versiyada rəsmi veb saytında təqdim edilir.

Cədvəl. AAO-lar tərəfindən audit nəticələrinin təqdim edilməsi barədə

Tam	Xülasə	Hər ikisi
Monteneqro	Polşa (bəzi hallarda)*	Polşa
Moldova	Türkiyə (bəzi hallarda)	Gürcüstan
Türkiyə (bəzi hallarda)	Macarıstan (bəzi hallarda)	Almaniya
Qırğızıstan		Birləşmiş Krallıq
Bolqarıstan		ABŞ
Bosniya və Herseqovina		İsveç
Qazaxıstan		Danimarka
Albaniya		Estoniya
Portuqaliya		
Macarıstan (bəzi hallarda)		

*Polşa AAO-su bəzi hesabatları yalnız xülasə şəklində, digərlərini isə həm xülasə, həm də tam versiyada təqdim edir.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В ЛАТВИИ СЛОЖНОЕ И НЕГИБКОЕ

Систему государственных закупок и правовую базу Латвии необходимо усовершенствовать, чтобы процесс закупок стал проще и быстрее, а вложенный специалистами по закупкам труд был пропорционален полученным результатам. Об этом говорится в выводах Государственного контроля Латвии по итогам аудита.

КРАТКО

➤ Государственный контроль Латвии завершил аудит эффективности системы государственных закупок и подготовил два аудиторских отчета: [“Проблемы и возможности развития государственных закупок”](#) и [“Эффективность государственных закупок во внутренних делах”](#).

➤ В Латвии общая финансовая стоимость государственных закупок достигла 5,4 млрд евро без учета НДС, что составило 14% от ВВП в 2023 году.

➤ Успешному проведению государственных закупок препятствуют сложная и негибкая правовая база, нехватка профессиональных специалистов по закупкам и медленное развитие централизации закупок.

➤ Созданная МВД система государственных закупок нуждается в совершенствовании, чтобы она могла своевременно и в необходимом объеме удовлетворять потребности отраслевых учреждений.

Эффективному процессу государственных закупок препятствуют: (1) правовая база государственных закупок в Латвии, которая могла бы быть более гибкой во многих аспектах; (2) нежелание принимать смелые решения по развитию централизации государственных закупок; (3) недооцененная позиция специалистов по закупкам, о чем свидетельствует неконкурентоспособная оплата труда специалистов по закупкам; и (4) недостаточная консультативная поддержка и недостаточное бесплатное обучение.

“Государственные закупки — это механизм, который обеспечивает функционирование государства и эффективное использование государственных ресурсов. Обеспечение того, чтобы требования, затраты и выгоды в этом механизме были пропорциональны, имеет важное значение. В Латвии общая стоимость государственных закупок достигла 5,4 млрд евро без учета НДС, что составляет 14% от ВВП в 2023 году. Применяя Закон о государственных закупках, в 2023 году было

объявлено 11 252 закупки. Такой значительный объем государственных ресурсов требует максимальной прозрачности, эффективности и целенаправленных действий для получения наилучших потенциальных результатов. Более четкое и гибкое регулирование облегчило бы его понимание и применение, а также снизило бы вероятность ошибок и улучшило бы процесс закупок”, — отметил г-н Гатис Литвинс, член совета Государственного контроля Латвии.

Латвийская система государственных закупок строже требований Европейского Союза. Процедуры закупок (например, открытый тендер, ограниченный тендер) применяются с гораздо более низких пороговых значений цены контракта, чем того требует директива Европейского союза. Хотя правила закупок ниже пороговых значений Европейского союза могут быть смягчены государством-членом ЕС, требования Закона о государственных закупках не являются значительно более простыми, чем для закупок, к которым применяется вышеупомянутая Директива. За последние 18 лет национально определяемый порог цены контракта на государственные закупки для контрактов на выполнение работ был пересмотрен в 2006 году, для контрактов на оказание услуг и поставку в 2013 году и для “мелкомасштабных” закупок в 2017 году. В настоящее время эти пороговые значения не соответствуют текущей экономической ситуации.

Применение правил об исключении поставщиков является одним из самых важных и сложных вопросов. В нескольких отношениях Директива допускает более гибкий подход, например, в отношении несоблюдения налоговых требований. Тот факт, что 90% всех исключенных участников торгов исключаются за несоблюдение налоговых требований, показывает, что регулирование является несоразмерным.

В целом, как заказчики, так и подрядчики, вовлеченные в процесс закупок, должны ознакомиться с объемной и сложной правовой базой и потратить значительные ресурсы на ее надлежащее применение. Только 16,5% клиентов Бюро по надзору за закупками оценивают применение законов и нормативных актов в сфере закупок как понятное. Государственный контроль Латвии рекомендует Министерству финансов как можно скорее провести оценку ex-post Закона о государственных закупках, чтобы сделать правовую базу в сфере государственных закупок более простой в применении. Это могло бы способствовать конкуренции за счет сокращения бюрократической волокиты и ускорения процесса закупок.

Роль специалистов по закупкам в государственном управлении недооценена.

Учитывая сложную правовую базу и существующую систему государственных закупок, профессионализм специалистов по закупкам играет решающую роль. В государственном секторе мало профессиональных специалистов по закупкам, а для многих закупки являются лишь одной из нескольких должностных обязанностей. Кроме того, оплата труда специалистов значительно отстает от заработной платы эквивалентных должностей в частном секторе, а условия, в которых они оказываются при выполнении своих ежедневных рабочих обязанностей, не учитываются в полной мере, такие как риск коррупции и ограничение прав после принятия решения по конкретным поставщикам.

“Грамотный специалист по закупкам является важнейшим фактором обеспечения успешного процесса закупок. Необходимо совершенствовать как дополнительное образование специалистов по закупкам и обеспечивать им конкурентоспособную оплату труда, соответствующую рискам и специфике должности, так и консультативную и методическую поддержку. Несмотря на расширение возможностей бесплатного обучения, в этом направлении еще есть куда расти, чтобы повышать компетентность специалистов по закупкам и потенциальных поставщиков в подготовке закупочной документации”, — добавил г-н Литвинс.

Оптимизация процесса государственных закупок задерживается.

Централизация государственных закупок является важнейшим инструментом для сокращения административных расходов и повышения эффективности, однако ее развитию препятствуют постоянные колебания в решениях о дальнейшем прогрессе. Централизация государственных закупок уже упоминалась как одна из сфер государственного управления с 2010 года, которая наряду с другими вспомогательными функциями должна быть централизована. На уровне Европейского союза показатель централизации для Латвии был вторым лучшим среди стран-членов ЕС, 17% в 2022 году. В свою очередь, уровень централизации всех закупок, осуществляемых в стране в целом, составляет около 10%. Для полного использования потенциала централизации необходимо сократить количество учреждений по закупкам и сосредоточить квалифицированных специалистов в центрах компетенции с четкой специализацией. Это будет способствовать экономии административных ресурсов и лучшему управлению процессами. Следует способствовать более широкому вовлечению местных и региональных органов власти в централизацию закупок, поскольку в настоящее время

почти треть местных и региональных органов власти не осуществляют централизованные закупки.

Проблемы внутренних дел в организации государственных закупок

“Внутренние органы имеют крупные и важные службы внутренней безопасности государства, которые должны быть обеспечены обширными ресурсами, необходимыми для выполнения возложенных на них функций. Оценивая эффективность государственных закупок в внутренних делах в ходе аудита, мы пришли к выводу, что система государственных закупок, созданная в секторе, должна быть усовершенствована, чтобы она могла своевременно и в необходимом объеме удовлетворять потребности отраслевых учреждений. С 2021 по 2023 год более трети или 34% объявленных закупок (и/или их частей) были завершены безрезультатно”, - пояснил г-н Гатис Литвинс.

Государственный контроль Латвии в ходе аудита установил, что наиболее существенным препятствием для успешного проведения закупок является низкая способность персонала, задействованного в выполнении функции в настоящее время, на что влияет ряд факторов, таких как рабочая нагрузка, которая существенно различается в разных отраслевых учреждениях, неконкурентоспособная оплата труда, а также недостаточное обучение. Недостатки в способности персонала также негативно влияют на планирование и реализацию работы, которую должен выполнять персонал в сфере закупок. А именно, они влияют на способность соблюдать сроки, готовить качественную документацию по закупкам, повышать осведомленность поставщиков о закупках, а также применять более гибкое регулирование, предназначенное для закупок в сфере безопасности.

Рекомендации Государственного контроля Латвии #PecRevязиджас

Министерству финансов предоставлено пять рекомендаций, реализация которых позволит: (1) сделать регулирование в сфере государственных закупок более простым, понятным и гибким; (2) повысить уровень централизации закупок; (3) определить оплату труда специалистов по закупкам с учетом коррупционных рисков и правовых ограничений; (4) не менее 90% специалистов по закупкам централизованных закупочных учреждений, работающих в государственном секторе, пройдут определенное обучение в сфере государственных закупок, а председатели централизованных закупочных комиссий пройдут курсы повышения квалификации; (5) повысить

удовлетворенность заказчиков методической поддержкой Бюро по мониторингу закупок и сократить сроки предоставления Бюро по мониторингу закупок ответов в рамках методической поддержки.

Министерству внутренних дел было предоставлено пять рекомендаций, реализация которых будет(1) увеличить долю успешно завершенных закупок в сфере внутренних дел до 80% от общего числа закупок; (2) контролировать и измерять эффективность государственных закупок в секторе в целом; (3) выравнивать нагрузку на специалистов по закупкам и повышать их квалификацию; (4) совершенствовать организацию работы учреждений по планированию и проведению закупок; (5) повышать понимание реальной применимости положений Закона о закупках в сфере обороны и безопасности.

Hörmətli Vəfa xanım,

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının kollektivi Sizi anadan olmağınızın 50 illiyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, ən xoş arzularını bildirir.

Siz, Bakı Dövlət Universitetinin Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakültəsini iqtisadçı-riyaziyyatçı ixtisası üzrə bitirmisiniz. İqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosentsiniz, 3-cü dərəcə dövlət müşavirisiniz. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə “Dövlət qulluğunda fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif edilmisiniz.

Əmək fəaliyyətinizə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi yanında Humanitar Tədqiqatlar və Proqnozlaşdırma Mərkəzində başlamısınız. Daha sonra Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Mərkəzində, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyində və Nazirliyin Əmək və Sosial Problemlər üzrə Elmi-Tədqiqat və Tədris Mərkəzində müxtəlif vəzifələrinə çalışmışınız.

Eyni zamanda, Bakı Dövlət Universitetində, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində və digər Universitetlərdə elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşunuz və bu fəaliyyətinizi hal-hazırda davam etdirirsiniz.

2007-ci ildən Hesablama Palatasında fəaliyyətə başlamış, hazırda Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının auditoru vəzifəsində çalışırsınız.

Siz peşəkar mütəxəssis kimi öz davranışınızla hər zaman kollektivə nümunə olmuşunuz. Palatanın kollektivi Sizi zəhmətkeş, dövlətini sevmə layiqli vətəndaş kimi tanıyır.

Hörmətli Vəfa xanım,

Sizə bir daha 50 illik yubileyiniz münasibəti ilə möhkəm can sağlığı, fəaliyyətinizdə uğurlar və ailənizə xoşbəxtlik arzulayırıq.

Hörmətli Ceyhun müəllim,

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının kollektivi Sizi anadan olmağınızın 50 illiyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, ən xoş arzularını bildirir.

Siz, Naxçıvan Dövlət Universitetini iqtisadçı ixtisası üzrə bitirmisiniz. İqtisadiyyat elmləri namizədisiniz, dövlət qulluğunun müşavirisiniz. Prezident İlham Əliyevin Sərəncamları ilə “Dövlət qulluğunda fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif edilmisiniz.

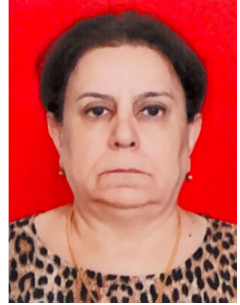
Əmək fəaliyyətinizə Nəsimi rayon Maliyyə İdarəsinin Büdcə proqnozu şöbəsində aparıcı iqtisadçı kimi başlamısınız. Daha sonra Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Baş Büdcə İdarəsinin müxtəlif struktur bölmələrində baş iqtisadçı, nazirliyin Büdcə şöbəsinin Yerli xərclərin icmallaşdırılması və təkmilləşdirilməsi sektorunda baş iqtisadçı, baş məsləhətçi vəzifələrində çalışmışınız.

2012-ci ildən Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasında baş məsləhətçi kimi fəaliyyətə başlamış, hazırda Sosial sahələrin auditi şöbəsinin Səhiyyə sahələrinin auditi sektorunun müdiri vəzifəsində çalışırsınız.

Siz yüksək səviyyəli mütəxəssis kimi öz davranışınızla kollektivin rəğbətini qazanmışınız. Palatanın kollektivi Sizi zəhmətkeş, dövlətini sevən layiqli vətəndaş, qayğıkeş ailə başçısı kimi tanıyır.

Hörmətli Ceyhun müəllim,

Sizə bir daha 50 illik yubileyiniz münasibəti ilə möhkəm can sağlığı, fəaliyyətinizdə uğurlar və ailənizə xoşbəxtlik arzulayırıq.

Hörmətli Cəmilə xanım,

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının kollektivi Sizi anadan olmağınızın 65 illiyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, ən xoş arzularını bildirir.

Siz, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetini Yapışdırıcı materialların texnologiyası ixtisası üzrə bitirmisiniz, 1-ci dərəcə dövlət qulluqçusunuz.

Əmək fəaliyyətinizə Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının Geologiya İnstitutunda texnik kimi başlamısınız. Daha sonra Nizami rayon Təmir-Tikinti İdarəsində, Sənaye Tikinti Nazirliyinin 4 №-li trestində mühəndis, Azərbaycan SSR Tikinti Nazirliyində böyük mühəndis, 2-ci dərəcəli mühəndis, Sənaye Tikinti Nazirliyində mühəndis, "Ajur" Firmasının Texniki istehsalat şöbəsinin müdiri, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyində mütəxəssis, "Azərsu" ASC-də şöbə rəisi, 16-cı dərəcəli mühəndis, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyində şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışınız.

2020-ci ildən Hesablama Palatasında fəaliyyətə başlamış, hazırda Dövlət investisiyalarının və dövlət borcunun auditi şöbəsinin İnfrastruktur təyinatlı investisiyaların auditi sektorunun baş məsləhətçisi vəzifəsində çalışırsınız.

Siz yüksək səviyyəli mütəxəssis kimi öz davranışınızla kollektivin rəğbətini qazanmışınız. Palatanın kollektivi Sizi zəhmətkeş, dövlətini sevmə layiqli vətəndaş kimi tanıyır.

Hörmətli Cəmilə xanım,

Sizə bir daha 65 illik yubileyiniz münasibəti ilə möhkəm can sağlığı, fəaliyyətinizdə uğurlar və ailənizə xoşbəxtlik arzulayırıq.

Hörmətli Həsən müəllim,

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının kollektivi Sizi anadan olmağınızın 65 illiyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, ən xoş arzularını bildirir.

Siz, D.Bünyadzadə adına Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunu sənayenin planlaşdırılması ixtisası üzrə bitirmisiniz. Dövlət qulluğunun müşavirisiniz. Prezident İlham Əliyevin Sərəncamları ilə "Tərəqqi" medalı ilə təltif edilmisiniz.

Əmək fəaliyyətinizə Naxçıvan şəhər Kommunal-təsərrüfat şöbəsində başlamısınız. Daha sonra Naxkoopittifaqın Yeyinti Məhsulları Kombinatında iqtisadçı, baş mühasibin müavini, baş mühasib, Nəsimi Rayon İcra hakimiyyətinin Maliyyə şöbəsinin müdiri, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Nəsimi rayon Maliyyə şöbəsinin müdiri, 93 sayılı Təmir-Tikinti İdarəsinin iqtisadi məsələlər üzrə müavini vəzifələrində çalışmışınız.

2003-cü ildən Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasında böyük məsləhətçi kimi fəaliyyətə başlamış, hazırda Dövlət gəlirlərinin və iqtisadi sahələrin auditi şöbəsində Aqrar sahələrin auditi sektorunda baş məsləhətçi vəzifəsində çalışırsınız.

Siz yüksək səviyyəli mütəxəssis kimi öz davranışınızla kollektivin rəğbətini qazanmışınız. Palatanın kollektivi Sizi zəhmətkeş, dövlətini sevən layiqli vətəndaş, qayğıkeş ailə başçısı kimi tanıyır.

Hörmətli Həsən müəllim,

Sizə bir daha 65 illik yubileyiniz münasibəti ilə möhkəm can sağlığı, fəaliyyətinizdə uğurlar və ailənizə xoşbəxtlik arzulayırıq.

Hörmətli Sərdar müəllim,

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının kollektivi Sizi anadan olmağınızın 60 illiyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, ən xoş arzularını bildirir.

Siz, D.Bünyadzadə adına Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunu iqtisadçı ixtisası üzrə bitirmisiniz. Dövlət qulluğunun müşavirisiniz.

Əmək fəaliyyətinizə Xırdalan sūdçülük sovxozunun üzümçülük briqadasında başlamısınız. Daha sonra Xalq deputatları sovetinin icraiyyə komitəsinin Bakı şəhəri Nizami rayon Maliyyə şöbəsində baş inspektor, Bakı şəhəri Nizami rayon Dövlət Vergi Müfəttişliyinin Kooperativ və ictimai təşkilatların mənfəətinin (gəlirlərin) vergiyə cəlb edilməsi şöbəsində böyük vergi müfəttişi, rəis, Nizami rayonu üzrə Dövlət Vergi Müfəttişliyinin Vergi qanunvericiliyi və qiymət intizamına nəzarət şöbəsinin Kiçik müəssisələr bölməsində baş dövlət vergi müfəttişi, Səbail rayonu Dövlət Vergi Müfəttişliyinin Vergi qanunvericiliyi və qiymət intizamına nəzarət şöbəsində rəis, "Rüstəm" Hüquq Məsləhət EKM-də 1-ci dərəcəli hüquqşünas, Bakı Telefon Rabitə İstehsalat Birliyinin Hüquq şöbəsində 11-ci dərəcəli hüquqşünas vəzifələrində çalışmışınız.

2003-cü ildən Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasında böyük məsləhətçi kimi fəaliyyətə başlamış, hazırda Sosial sahələrin auditi şöbəsinin Mədəniyyət, informasiya, idman-gənclər və digər sahələrin auditi sektorunda baş məsləhətçi vəzifəsində çalışırsınız.

Siz yüksək səviyyəli mütəxəssis kimi öz davranışınızla kollektivin rəğbətini qazanmışınız. Palatanın kollektivi Sizi zəhmətkeş, dövlətini sevən layiqli vətəndaş, qayğıkeş ailə başçısı kimi tanıyır.

Hörmətli Sərdar müəllim,

Sizə bir daha 60 illik yubileyiniz münasibəti ilə möhkəm cansağlığı, fəaliyyətinizdə uğurlar və ailənizə xoşbəxtlik arzulayırıq.

**Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Kollegiyası tərəfindən
2024-cü il oktyabr – dekabr aylarında baxılmış məsələlər**

Oktyabr

- “Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi” publik hüquqi şəxs tərəfindən dövlət vəsaitinin və əmlakının istifadəsi və idarə edilməsinin hüquqi aktlara uyğunluğunun auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**auditor Hilal Hüseynov**)
- “Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən dövlət vəsaitlərinin və digər dövlət əmlakının idarə olunmasının auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**auditor Vəfa Mütəllibova**)
- “Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi və tabeliyində olan təsərrüfathesablı Əsaslı Tikinti və Təchizat İdarəsi”nə dövlət büdcəsindən əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə ayrılan dövlət investisiyalarının auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**Auditor Vüqar İbrahimov**)
- “Naxçıvan Muxtar Respublikasının İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi publik hüquqi şəxs tərəfindən dövlət vəsaitinin istifadəsi və idarə olunması üzrə aparılan uyğunluq auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**auditor Hafiz İsmayilbəyli**)
- “Azərbaycan Respublikasının 2025-ci il dövlət büdcəsi” layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyinin müzakirəsi (**şöbə müdiri Gülnar Hacıyeva, şöbə müdiri Firiş Şəkəreliyev, sektor müdiri Elşad Bəşirov, baş məsləhətçisi Vüsalə Rüstəмова, böyük məsləhətçisi Məhəmməd Məmmədov, məsləhətçilər Vüqanə Nurəliyeva, Mətin Abdulov, Məcid Miriyev, Ülviyyə Eyvazova**)
- “Dövlət sosial müdafiə fondunun 2025-ci il büdcə layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi”nin müzakirəsi (**məsləhətçi Fariz Qurbanov**)
- “İşsizlikdən sığorta fondunun 2025-ci il büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi”nin müzakirəsi (**məsləhətçi Təvəkgül Abdullayev**)

Noyabr

➤ “Naxçıvan Muxtar Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və strukturuna daxil olmayan tabeliyindəki qurumlar tərəfindən (seçmə qaydada) dövlət vəsaitinin və digər dövlət əmlakının istifadəsinin və idarə edilməsinin auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(auditor Vəfa Mütəllibova)**

➤ “Dövlət sosial müdafiə fondunun büdcəsinin gəlirlərinin və xərclərinin icrasının, eləcə də sərbəst vəsaitlərin idarə edilməsinin auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(auditor Vəfa Mütəllibova)**

➤ “İşsizlikdən sığorta fondunun büdcəsinin gəlirlərinin və xərclərinin (işsizlikdən sığorta ödənişləri və özünüməşğulluq tədbirlərinin təşkili üzrə xərclər istisna olmaqla) icrasının auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(auditor Vəfa Mütəllibova)**

➤ “Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası (hazırkı adı “Azərbaycan İdman Akademiyası” publik hüquqi şəxsi) tərəfindən dövlət vəsaitlərinin və digər dövlət əmlakının istifadəsinin auditinin nəticələri haqqında Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının 24 iyul 2024-cü il tarixli 2-3/3-2-103/2024 nömrəli Kollegiya Qərarının icra vəziyyətinin monitorinqinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(auditor Vəfa Mütəllibova)**

➤ “Azərbaycan Respublikasının büdcə xərclərinin inzibati təsnifatı ilə müəyyən edilmiş baş kredit sərəncamçılarının debitor və kreditor borcları” üzrə analitik fəaliyyətinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(auditor Hilal Hüseynov)**

Dekabr

➤ “Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun 2025-ci il büdcəsinin” layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyinin müzakirəsi **(aparıcı məsləhətçi Məhəmməd Məmmədov)**

➤ “Təhsil Tələbə Krediti Fondunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(auditor Vəfa Mütəllibova)**

➤ “Kür-Araz ovalığında kollektor-drenaj sistemləri və suvarılan torpaqların degradasiyasına qarşı mübarizə üzrə fəaliyyətin auditi nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi **(Sədr müavini Nəsir Sadıqov)**

- “Naxçıvan Muxtar Respublikasının 2025-ci il büdcəsinin layihəsinin təhlilinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**auditor Hafiz İsmayilbəyli**)
- “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İşlər İdarəsi tərəfindən dövlət vəsaitlərinin və digər dövlət əmlakının idarə olunmasının uyğunluğunun auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**auditor Vəfa Mütəllibova**)
- “Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fondunun vəsaitlərinin formalaşdırılması və idarə edilməsinin auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**Auditor Vüqar İbrahimov**)
- “Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinə ayrılan dövlət investisiyalarının auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**Auditor Vüqar İbrahimov**)
- “Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti və tabeliyindəki qurumlar tərəfindən dövlət vəsaitinin və balansında olan dövlət əmlakının idarə edilməsinin hüquqi aktlara uyğunluğunun auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**Auditor Hilal Hüseynov**)
- “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsi publik hüquqi şəxs və tabeliyindəki təşkilatlar tərəfindən dövlət vəsaitinin və əmlakının istifadəsinin və idarə olunmasının auditinin nəticələrinə dair Auditor hesabatı”nın müzakirəsi (**Auditor Hilal Hüseynov**)

Dostluq əntiq əşya kimidir – zaman ötdükcə qiyməti artır.

(İ. V. Höte)

* * * * *

Hər gün insan üçün yeni bir həyatdır.

(R.Beyker)

* * * * *

Həyatdan zövq almaq üçün qarşıda bir məqsəd olmalıdır.

(Ç.Kolton)

* * * * *

Əgər bir yerdə kiçik insanların kölgəsi böyüyürsə, demək o yerdə Günəş batır.

(Konfutsi)

* * * * *

Qanunları bilmək, sözləri deyil, məzmununu və mənasını dərk etməkdir.

(YUSTİNİAN)

* * * * *

Ömrün müddəti deyil, bu ömrü necə yaşadığın əhəmiyyətlidir.

(H.Holley)

* * * * *

Böyük insan olmaq yolunda atacağınız ilk addım, dürüst olmaqdır.

(Samuel Conson)

